

Beretning

om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Norge i 1855.

Sundhedstilstanden maa i dette Aar ansees for at have været i det Hele taget god; den angives endogsaa fra de fleste Amter som særdeles god. Kun i Jarlsberg og Laurvig, Bratsberg, Romsdals og Finmarkens Amter var den mindre god end det foregaaende Aar, idet deels Sygeligheden overhovedet var større, deels flere Sygdomme herskede epidemisk.

De epidemiske Sygdomme, som forekom mere udbredt, vare Typhus, Skarlagensfeber, Kighoste og Parotit, dog ingen med usædvanlig Intensitet.

Sygdomsconstitutionen havde heller ikke dette Aar noget bestemt udtalt Præg. Den maa nærmest betegnes som catarrhalsk-rheumatisk især i Aarets første Deel, ihvorvel den paa nogle Steder antog en mere inflammatorisk Charakter, saasom i Akershus Amt, i Laurvigs Fogderie, i Flekkefjord og Stavanger, i Nordfjord og tildeels i Nordlands og Finmarkens Amter, hvilket ved Skiensfjorden var Tilfældet i Aarets sidste Halvdeel. Den adynamiske Sygdomsconstitution havde intetsteds videre Overvægt, meest var dette dog Tilfældet i nordre Gudbrandsdalen, nogle Steder i Follo og i vestre Ryfylke. Den gastriske Sygdomscharakter var meest udtalt i Romsdals og begge Trondhjems Amter.

Veiriget var overhovedet gunstigt; Aarets første 3 Maaneder udmærkede sig næsten overalt ved en usædvanlig streng og vedholdende Kulde; Vaaren indfandt sig seent; Sommeren

var meget varm og tør, især Juli og August; Høsten kom tidligt, var deels mild, deels stormfuld; Efterhøsten de fleste Steder meget fugtig indtil November, da der atter kom streng Kulde inde i Landet. Kun i Nordland og Finmarken var hele Aaret ublidt og paa flere Steder indtraf Grønaar.

Nerveseber (Typhus) har dette Aar intetsteds vrist sig som udbredt Epidemie. Den er vel iagttaget sporadisk eller som mindre Epidemier næsten i alle Lægedistrikter, men mindre hyppigt end det foregaaende Aar, undtagen i søndre Bergenhus Amt. Sygdommen var som sædvanligt temmelig almindelig, især efter Hjemkomsten fra Fiskerierne, fra Flekkefjord og langs Kysten nordover til Nordland; i dette og Finmarkens Amt samt paa Kyststrækningen fra Christiansand til Jarlsberg iagttoges den usædvanlig sjelden. Hyppigere var den inde i Landet samt i Smaalehnene. Af noget over 3000 Syge, som ere opgivne i Lægernes Beretninger, ere 282 anførte døde; men uagtet denne Sygdom er den nøiagtigst beskrevne, have dog flere Læger ikke opgivet Antallet af de Døde, og mange ikke anført Mængden af de Syge, hvilket især gjælder om de sporadiske Tilfælde.

Af **Barselseber** ere i det hele Rige anførte at være behandlede af Lægerne 88 Tilfælde, hvoraf 19 endte dødligt. Paa Fødselstiftelsen i Christiania forekom 12 Tilfælde. Af de enkelte Amter synes Sygdommen at have væ-

ret hyppigst i Nedenæs og Robygdelaget; i Bratsberg Amt forekom færre Tilfælde end det foregaaende Aar. Som Døde paa Barselseng ere opgivne 201, hvoraf 18 uforløste. Om de fleste af disse Dødsfald vide Lægerne ikke at angive den specielle Dødsårsag, da største Delen af dem ikke vare under Lægebehandling.

Børnekopper iagttoges kun faae Steder og ganske enkeltviis, nemlig paa Frederikshald og i Sponvigen, i Christiania, i Jarlsberg, i Bratsberg Amt, i Østerriisør, i Trondhjem, samt i Vadsø. I Alt nævnes 34 Tilfælde, af hvilke kun færre vare Variolæ veræ, (2 døde), de øvrige Varioloides. Sygdommen var bleven indført med Sømænd fra Frankrig og England. Alle de Angrebne vare vaccinerede. **Vandkopper** saaes flere Steder, hyppigst i de trondhjemske Amter samt i Budskerud.

Skarlagensfeber vedvarede fra 1854, men naaede i 1855 en betydelig Udbredning over næsten hele Christiania Stift, isærdeleshed i Egnene omkring Christianiafjorden; den forekom dog temmelig sjældent i Christians Amt, paa Hedemarken og i Østerdalen samt i Bratsberg Amt. Desuden iagttoges en Deel Tilfælde i Nedenæs, i Bergen og paa Tromsø. Sygdommen, der flere Steder vedvarede til ind i Aaret 1856, var ikke ganske godartet, var navnlig ofte forbunden med hydropiske Tilfælde. 117 Individuer ere af Lægerne anførte døde deraf, og mange døde uden Lægetilsyn.

Mæslinger nævnes fra flere af de samme Steder, hvor Skarlagensfeberen herskede, gik tildeels samtidig med denne, hovedsagelig i Kyststrækningen fra Christiania til Bergen, men naaede først i det paafølgende Aar egentlig epidemisk Charakter. Desuden nævnes fra flere af de samme Steder forskelligartede Udsæt som Rubeolæ o. s. v.

Kighoste maa ansees som den i 1855 meest udbredte epidemiske Sygdom. Den omtales fra næsten alle Rigets Egne, dog i Finmarken kun fra Altens Distrikt og Vardø. Epidemien, der allerede var begyndt i de foregaaende Aar, synes dette Aar at have naaet sin største Udbredning, men vedvarede flere Steder i det

følgende Aar. Den viste sig i Almindelighed godartet; dog var dette mindre Tilfældet paa flere Steder især i Bergens Stift, fornemmelig paa Grund af Complicationer. Der døde vistnok en Mængde Børn af denne Sygdom; af Lægerne er kun opgivet 118 Dødsfald.

Strubehoste nævnes ogsaa dette Aar fra de fleste Amter, men kun enkeltviis. 48 ere deraf anførte døde. Ogsaa Svælgbetændelser forekom nogenlunde jævnt fordeelte, men kun enkeltviis over de fleste Dele af Riget, vare undertiden forbundne med Exsudation (Diphtheritis), men medførte kun i sjældne Tilfælde Døden.

Kusma (Parotitis) var en temmelig udbredt Sygdom i alle Amter af Christiania Stift, forekom dog ikke i alle Distrikter, endvidere i Byerne Christiansund og Bergen, hvor den i 1856 blev epidemisk, og fra Nordfjord opover til Bodø i Nordlands Amt. I Christiania og Trondhjems Stifter optraadte den som Epidemie, fornemmelig om Høsten. Den viste sig flere Steder smitsom og foranledigede oftere Metastaser.

Forkjølelsesfebre, lettere Catarrher og Bronchiter vare overalt meget almindelige især Vaar (Februar til April) og Høst; paa flere Steder, navnlig i Christiania, Smaalehnene, Christians Amt, Jarlsberg og Laurvig samt Bratsberg Amt, i Christiansund, i Romsdalen og i Alstahaug i Nordlands Amt viste Sygdommen sig under Charakteren af Influenza.

Betændelsessygdomme vare heller ikke dette Aar videre hyppige. Lungebetændelser forekom vel som sædvanligt næsten overalt af og til, især i Aarets første Trediedeel, men kun fra Bratsberg Amt angives disse at have været hyppigere end sædvanligt. I og omkring Skien optraadte de næsten epidemisk og med ikke ringe Dødlighed. Saavel her som i Nordfjord, hvor Sygdommen ogsaa var hyppig, udfordrede den en kraftig antiphlogistisk Behandling. 251 angives døde af Lungebetændelse.

Rheumatiske Affectioner vare fremdeles mindre hyppige som acute, mere derimod som chroniske, hvilke mange Steder paa Grund af Clima og Veirforhold synes næsten endemiske, fornemmelig i det Nordenfjeldske og navnlig

i Finmarken, hvor denne Sygdom sjeldnere undgaaes.

Koldfeber herskede dette Aar som stærkt udtalt Endemie paa Hvalerne, forekom ligeledes oftere paa Fastlandet i Smaalehnene, og viste sig især i den sydlige Deel af Riget fra Kongsvinger til Romsdalen, men især langs Kysten og hos hjemkomne Søfolk eller hos Svensker. Sygdommen synes dog i det Hele dette Aar at have været hyppigere end sædvanligt.

Blodgang viste sig om Høsten som indskrænkede Epidemier i Ids Præstegjeld i Smaalehnene, i Solør og Odalen, i Kragerø temmelig stærkt, samt i Trondhjems By. En Deel døde, især i Kragerø. Sporadiske Tilfælde iagttoges i Christians Amt, paa Eger i Budskerud samt i Alten.

Diarrhoeer og **Cholinerer** synes dette Aar ikke at have været meget hyppige; de ytrede sig som sædvanligt forholdsvis meest mod Enden af Sommeren. Udtømmelserne vare oftere blodige.

Den ondartede Cholera viste sig sporadisk i Christiania fra Midten af August indtil Enden af October med 19 Angrebne, 14 Døde; i Bygderne omkring Christiania indtraf til samme Tid 5 Dødsfald af denne Sygdom. I September Maaned bragtes Sygdommen med et Fartøj, der havde et Choleralig ombord, til Vallø, hvorefter den i October udbrød i Tønsberg. I denne By og sammes Omegn indtraf til 22de December i det Hele 71 Sygdomstilfælde, 47 Dødsfald. Paa Horten døde 1. I Alt leed 96 af den ondartede Cholera, hvoraf 68 døde. Der ansattes i Anledning af Sygdommen 2 Choleralæger, 1 i Christiania og 1 i Tønsberg med Omegn.

Venerisk Sygdom forekommer vel fremdeles oftere langs Søkysten, hvor de primære Tilfælde som oftest indføres med Søfolk, og hyppigst i de større Byer som Christiania, Bergen og Trondhjem. Secundære og tertiære sypilitiske Tilfælde ere vistnok ikke sjeldne i Landdistrikterne især i Nærheden af Byerne, dog ikke hyppigere end før, snarere i det Hele i Aftagende. Enkelte Steder inde i Landet er den dog mere end almindelig som i Selbo,

hvor der fremdeles fandtes et midlertidigt Sygehuus, i Slidre i Valders, tildeels ogsaa i Nummedal og Sandsvær samt i enkelte Distrikter i Bergens Stift. **Gonorrhoea** omtales hyppigere i Landdistrikterne, saaledes i Gudbrandsdalen, Thelemarken og Kyststrækningen fra Bergen nordover.

Chroniske Hudsygdomme fornemmelig **Fnat** ere fremdeles hyppige Sygdomme overalt, hvor Hudculturen staaer paa et lavt Trin, især rundt om Filefjeld, tildeels ogsaa i Nordland og Finmarken; mindre derimod paa begge Sider af Dovre, fornemmelig i Østerdalen og Gudbrandsdalen.

Spedalskheden synes efter Medicinalberetningerne overhovedet at være i Tiltagende. Af Lægerne ere 72 Spedalske opgivne døde.

Kjertelsyge og **Svindot** omtales fremdeles som meget hyppige Sygdomme, der mange Steder ere synligt i Tiltagende i det sydlige Norge indtil Romsdalen, de ere sjeldnere nordenfjelds undtagen i Trondhjems By, forholdsvis meget mindre hyppige i Nordland og Finmarken, med Undtagelse af Senjen og Tromsø. Af Lægerne ere 495 Individer opgivne døde af Svindot, hvilken Sygdom, som af Listen om Dødsarsager vil sees, i saa Henseende indtager den første Plads.

Skjorbug nævnes dette Aar fra Tugthusene i Christiansand og Bergen samt fra Hedemarken, men som mindre udbredt.

Blegsot er overhovedet almindeligere i det Sydlige af Landet og det ikke alene i Byerne, men ogsaa i Landdistrikterne især langs Kysten, hvor den oftere forekommer endog blandt Almuen. Der nævnes enkelte Tilfælde af denne Sygdom hos Mandfolk.

Nervøse Mavesmerter (Cardialgia) anføres næsten af alle Læger som en af de allerhyppigste Sygdomme, der især tilskrives en uensigtsmæssig Diæt; som endemisk omtales den fra Horten og Finmarken. **Ormesygdomme** ere ligeledes særdeles almindelige næsten overalt. Det samme gjælder om **chronisk Rheumatisme**, der især forekommer ofte langs Haykanten, fornemmelig nordenfjelds; aldeles endemisk synes den at være i Finmarken.

Af **Kraft** ere af Lægerne anførte 106 Dødsfald.

10 examinerede Læger ere i Aaret 1855 udgaaede fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var ifølge Fortegnelsen derover for samme Aar 309; Antallet af autoriserede **Dyrlæger** 37.

5 Pharmaceuter have udholdt den pharmaceutiske Examen.

Jordemoderexamen toges af 11 Fruentimmer. I Alt ere 591 Jordemødre udgaaede fra Jordemoderskolen i Christiania.

Qvaksalverie er fremdeles ikke hyppig.

86 medico-legale Forretninger anføres i Medicinalberetningerne foruden flere Undersøgelser af og Erklæringer om Sindssyges Tilstand.

Antallet af **Vaccinerede** er opgivet til 36,209,

hvoraf i Christiania. Stift 16,602.
- Christiansands — 6,635.
- Bergens — 5,808.
- Trondhjems — 4,710.
- Tromsø — 2,445.

Mortaliteten har i 1855 været en Deel større end i det foregaaende Aar. Dødsfaldenes Antal var 25,362, hvilket er 2,000 mere end i 1854. Mortalitetsprocenten (beregnet efter den ved Folketællingen i 1855 fundne Folkemængde for Riget) bliver 1,70 eller et Forhold af 17 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb. Medregnes Antallet af Dødfødte bliver Dødsfaldenes Antal 27,488 og Mortalitetsprocenten 1,84. For 1854 var Mortalitetsprocenten beregnet til 1,54, eller de Dødfødte iberegnete 1,68.

Antallet af Døde i ethvert af Stifterne siden Aaret 1852 vil sees af følgende Liste:

		1852.	1853.	1854.	1855.
i Christiania	Stift døde	10,993.	12,667.	10,085.	10,934.
- Christiansands	— —	4,192.	4,139.	3,785.	4,117.
- Bergens	— —	4,329.	3,878.	3,930.	4,436.
- Trondhjems	— —	3,619.	3,594.	3,292.	4,571.
- Tromsø	— —	2,432.	2,113.	2,270.	2,304.
Sum		25,565.	26,391.	23,362.	25,362.

Antallet af Fødte (Dødfødte uberegnete) var i 1855 = 49,438, hvilket er 458 mindre end i 1854. Overskuddet af Fødte i 1855 er saaledes 24,076. Hele Rigets Folkemængde skulde derefter ved Udgangen af 1855 været 1,520,588, uberegnet Indvandrede og Udvan-

drede, men fandtes ved Folketællingen til samme Tid at være 1,490,047.

Forholdet mellem ægte og uægte fødte Børn, Tvilling- og Trillingfødsler samt Dødfødte i ethvert af Stifterne i 1855 vil erfares af nedenstaaende Liste:

Aar 1855.		Fødte (Dødfødte uberegnete)		Tvillingfødsler	Trillingfødsler	Dødfødte		Der kom 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dødfødte medregnede)
		ægte	uægte			ægte	uægte	
Christiania	Stift	20,652	2,228	256	1	819	134	1 : 10,0
Christiansands	—	7,724	299	90	2	326	18	1 : 26,1
Bergens	—	6,888	511	102	2	312	35	1 : 14,0
Trondhjems	—	5,641	999	84	=	222	55	1 : 6,5
Tromsø	—	3,950	546	65	=	182	23	1 : 8,1
Hele Riget		44,855	4,583	597	5	1861	265	1 : 10,6

Forholdet 1 uægte Barn paa 10,6 Fødsler er overensstemmende med det foregaaende Aar. For Christiania Stift er Forholdet i denne Henseende lig det foregaaende Aars, for Trondhjems Stift er det i 1855 lidt gunstigere (i 1854 = 1 : 6,1), for de øvrige Stifter derimod omtrent ligesaameget ugunstigere.

Antallet af Dødfødte i 1855 er tilsammen 2,126, hvilket giver et Forhold af 1 Dødfødt paa 23,2 levende Fødte, som er noget gunstigere end i 1854, da Forholdet var 1 : 22,9. Med Hensyn til de enkelte Stifter stiller Forholdet sig gunstigst i Christiania Stift (1 : 24,0), dernæst kommer Trondhjems Stift (1 : 23,9) og Christiansands Stift (1 : 23,3), ugunstigere

viser Forholdet sig derimod i Trondhjem Stift (1 : 21,9), men især i Bergens Stift (1 : 21,3).

Hermed følger en tabellarisk Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige civile Sygehuse og Sindssygeasyler i Aaret 1855 behandlede Syge med Angivelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsarsager, ligesom ogsaa en nøiere Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overøvrighedsdistrikter for samme Aar, bearbejdet efter de af Lægerne indsendte aarlige Medicinalberetninger.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden var i Aaret 1855 i Almindelighed meget tilfredsstillende, især i dets sidste Halvdeel. I Byens Menigheder døde i Alt 715 Individuer. Af epidemiske Sygdomme herskede Influenza, Skarlagensfeber, Kighoste, Diarrhoe og Cholérine, ligesom der forekom nogle sporadiske Tilfælde af Cholera.

Sygdomsconstitutionen havde intet bestemt Præg, dog synes den stheniske Karakter at have haft Overvægten over den astheniske; i Aarets første Halvdeel og i dets Slutning forekom overveiende mange catarrhalske Tilfælde, om Sommeren og Høsten flest gastriske Affectioner. — Hørbye, der behandlede omtrent 850 Syge, af hvilke 60 døde, giver følgende Oversigt over Sygdommenes Forekomst og Dødeligheden i hans Praxis for hver Maaned. Januar: Sygeligheden særdeles betydelig især af catarrhalsk Natur, Influenza; Skarlagensfeber hyppig forekommende og temmelig ondartet; inflammatoriske Tilfælde ikke meget almindelige; af Kighoste kun enkelte Tilfælde; 7 Døde. Februar: Sygeligheden særdeles betydelig; Influenza tiltagen, saa at de fleste Individuer angrebes; Kighoste og inflammatoriske Tilfælde tiltagne; Skarlagensfeberen som i forrige Maaned; 3 Døde. Marts: Sygelig-

heden meget betydelig; Influenza og Skarlagensfeberen i Aftagende, Kighoste og inflammatoriske Tilfælde i Tiltagende; 8 Døde. April: Sygeligheden betydelig; Kighoste og Betændelsessygdomme fremdeles i Tiltagende; Influenza ophørt som Epidemie, men fremdeles mange catarrhalske Tilfælde; 13 Døde, deriblandt flere af Kighoste og Skarlagensfeber. Mai: Sygeligheden aftagen; Skarlagensfeberen næsten ophørt og Kighosten aftagen, men Betændelserne næsten ligesaa hyppige som i forrige Maaned; 6 Døde. Juni: Sundhedstilstanden god; Kighoste vedvarer sparsomt; 3 Døde. Juli: Sundhedstilstanden meget god; Diarrhoeer herske blandt Børn; 1 Død. August: Sundhedstilstanden meget god; flere Diarrhoeer, enkelte Choleriner; 2 Døde. September: Sundhedstilstanden meget god; Diarrhoeer og Choleriner vedvare; enkelte Febre og rheumatiske Tilfælde; 7 Døde, især chroniske Tilfælde. Oktober: Sundhedstilstanden god; Skarlagensfeber viser sig atter, men meget godartet; usædvanlig mange catarrhalske og scrophuløse Øienbetændelser; 4 Døde. November: Sundhedstilstanden god; mange Øienbetændelser, nogle inflammatoriske Tilfælde, flere catarrhalske; 2 Døde. December; Sygeligheden tiltagen især formedelst catarrhalske og inflammatoriske Tilfælde; 4 Døde.

Typhus viste sig vel af og til hele Aaret, men ikke epidemisk, heller ikke ondartet eller meget dræbende; den var tildeels ledsaget af gastriske Symptomer. Recidiver vare sjeldne; simple og gastriske Febre vare mere almindelige, de sidste især om Høsten (Döderlein). Paa Rigshospitalet indkom 55 Tilfælde af Typhus, 68 af simpel Feber, af hvilke 10 døde. 4 Læger behandlede tilsammen 18 Tilfælde af Typhus.

Barselfeber var sjelden. Paa Fødselsstiftelsen, hvor der forekom 219 Fødsler, indtraf Febertilfælde med Irritation af Underlivsorganerne i lettere Grad hos 74, i høiere Grad som Barselfeber hos 12, af hvilke 3 døde (deraf 1 efter Vending). 3 Læger behandlede 10 Tilfælde af Barselfeber, af hvilke 2 døde.

Af **Børnekopper** forekom kun 1 Tilfælde, nemlig hos en Matros, der i November kom med et Skib fra Frederikstad. Han indlagdes og blev helbredet paa Møllergadens Lazareth.

Skarlagensfeber vedvarede fra 1854, var især i Begyndelsen af Aaret og tildeels imod sammes Ende almindelig baade blandt Voxne og Børn, og ikke faae af de sidste bleve dens Ofre. Den iagttoges meget sjeldnere i Sommermaanederne. Epidemien var i det Hele meget mildere end i det foregaaende Aar, uagtet man oftere iagttog hydropiske Tilfælde og undertiden acut Nyreaffection. Paa Rigshospitalet behandlede 12 Tilfælde; af 3 Læger tilsammen 85, af hvilke 6 døde. I et Tilfælde hos en ung Pige opstod efter Sygdommen Amblyopie paa begge Øine. Hos et Barn paa 3 Aar viste der sig tydeligt Exanthem 2 Gange med 14 Dages Mellemrum; efter det første, der blot stod 1 Dag, fulgte ingen Afskalling; Barnet angrebes af en haardnakket Lungebetændelse, som varede henved 14 Dage, da der atter viste sig Exanthem, som stod i flere Dage, hvorefter Desquamation og Helbredelse (C. Munch). Af **Rubeolæ** iagttoges enkelte Tilfælde i Aarets Løb (Döderlein), og en Læge saa 3 Tilfælde af **Mæslinger**.

Kighoste forekom hyppigst i Aarets første Halvdeel, siden mere eller mindre hyppig til Aarets Slutning. Den var almindeligviis godartet, skjønt Udfaldet oftere var dødt, idet

der nemlig sluttede sig betydeligere Brystaffection eller Ecclampsie til.

Strubehoste var sjelden, 8 ere opgivne døde deraf. Laryngiter forekom oftere hos Børn.

Svælgbetændelser vare ikke ualmindelige, især i Begyndelsen og Slutningen af Aaret, altsaa paa den Tid, da Skarlagensfeberen var meest udbredt; de antog af og til det hele Aar igjennem en exsudativ Charakter, dog kun sporadisk og vare sjelden dræbende.

Parotit saaes enkeltviis, undertiden med Metastaser; Smitte syntes i et Par Tilfælde at have fundet Sted (Lund).

Catarrher i forskjellige Organer vedbleve som Influenza fra 1854 og vare i Aarets første Maaneder særdeles hyppige, sandsynligviis som Følge af den vedvarende strænge og usædvanlig tørre Kulde (Döderlein) men aftog henhvad Vaaren. Almindelige Catarrhalfebre vare gjængse især i Begyndelsen af Aaret, men ogsaa om Høsten. Catarrhalske Affectioner synes i det Hele efter Lægernes Lister og Beretninger at have udgjort det overveiende Antal af de i Aaret forekommende Sygdomme. Paa Rigshospitalet indkom 48 Tilfælde af Catarrhalfeber. Af Influenzerne udmærkede adskillige sig ved en høi Grad af Depression og med en Tendens til Intermittens, der gjorde Anvendelse af Chinin nødvendig (C. Munch).

Betændelsessygdomme vare ikke særdeles hyppige; almindeligst vare Lungebetændelser, især i Februar til Mai, sjeldnere vare Pleuriter, Bronchiter og Peritonæiter. Paa Rigshospitalet behandlede 104 Lungebetændelser, af hvilke 12 medførte Døden; en Læge behandlede 24, hvoraf 2 døde.

Acute og chroniske **Rheumatismer** vare som sædvanligt almindelige det hele Aar igjennem. Paa Rigshospitalet indkom respective 34 og 29 for disse Sygdomme.

Koldfeber forekom oftere end i de foregaaende Aar, især hos tilreisende Svensker. Paa Rigshospitalet indlagdes 12 Tilfælde; 4 Læger opgive 14 Tilfælde, deraf 5 hos Svensker, 2 fra Hvalerne.

Gastriske Affectioner forekom som sædvanligt fra Sommerens Begyndelse som Diarrhoe, Qvalme, Brækning; mod Høsten bleve disse

Tilfælde mere hyppige og heftige som Choleriner. Fra Midten af August indtraf der endog en Deel Tilfælde med choleralignende Symptomer, hvorfor et Sygehuus indrettedes i Møllergaden for at modtage disse Syge, der bleve tilseede af en dertil af Staden antagen Læge; her behandledes 14 Tilfælde af Cholera, af hvilke 10 medførte Døden. For Stadsphysicus anmeldtes i Alt fra 22de August til 25de October 19 Tilfælde, hvoraf 14 dødlige. Senere paa Høsten vedbleve vel Choleriner og Diarrhoeer, af og til endog med blodige Udtømmelser; men de bleve dog sjældnere mod Aarets Slutning.

Den veneriske Sygdom forekom ikke mere udbredt end i de senere Aar. Paa Rigshospitalets Afdeling for Hudsygdomme indkom 113 Mænd og 152 Qvinder, i Alt 265 Individuer lidende af Syphilis, af hvilke 4 døde, samt 50 Mænd og 30 Qvinder, i Alt 80 Individuer for Gonorrhoe. Paa Byens chroniske Sygehuus indkom 22 Mænd og 11 Qvinder for Syphilis, 5 Mænd for Gonorrhoe. Af Stadsphysicus bleve i 1855 227 Syphilitiske indlagte paa Rigshospitalet, som er 20 mindre end i 1854; af dem vare 69 puellæ publicæ. Disse Sidste vare fremdeles underkastede en regelmæssig Visitation, men deres Antal er i det Hele i de sidste Aar meget aftaget. Af Lægerne i Byen ere 12 Tilfælde af Syphilis, 15 af Gonorrhoe anmeldte at have været under Behandling.

Fnat er langt mindre almindelig end før, Skurv derimod snarere hyppigere.

For **Spedalskhed** behandledes paa Rigshospitalet 2 Qvinder, af hvilke 1 indkom i 1854; de bleve begge udskrevne uhelbredede.

Kjertelsyge synes at forekomme hyppigere end før, hvilket ogsaa maa siges om **Svindot**, der fremdeles fordrer flere Ofre. Paa det chroniske Sygehuus behandledes 85 for Svindot, af hvilke 41 døde. En Læge behandlede af 467 Syge 13 for Svindot.

Blegsot synes ogsaa at blive almindeligere, ligesom ogsaa Menstruationsanomalier iagttages temmelig ofte.

Af andre Sygdomme maae som de hyppigere forekommende nævnes **Cardialgie**, **Ormetilfælde**, **Vattersot**. **Drankergalskab** træffes vel

ikke sjældnere, men heller ikke hyppigere end forhen (Døderlein).

Antallet af **Vaccinerede** er af Vaccinator opgivet til 456, deraf 438 fra Christiania, 18 fra Akershuus Amt og fornemmelig fra Akers Præstegjeld.

2 **legale Obductioner** bleve udførte, nemlig af et paa en Løkke fundet dødt Foster og af en pludselig død Matros; desuden har Stadsphysicus afgivet flere medicinsk-forensiske Betænkninger og Erklæringer.

74 **chirurgiske Operationer** udførtes paa Rigshospitalet, af Lægerne ere ingen anmeldte.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes paa Fødselsstiftelsen Vending 1 Gang, Fosteret var dødfødt, Konen døde af Barselseber; Forløsning med Tang 4 Gange, hvoraf 1 Gang hos en Kone med Hæmorrhagie, der var begyndt før Fødselen, og som medførte Døden; Perforation 1 Gang formedelst Hydrocephalus hos Fosteret, hvis Hjerteslag vedvarede $\frac{3}{4}$ Time efter Perforationen. Af Lægerne ere anmeldte 3 Vendinger og 3 Tangforløsninger samt 1 Mutilation. Denne sidste foretoges paa et i Tverleie liggende andet Tvillingfoster, som fødtes 6 Uger for tidligt, da Vending var besværlig formedelst Uteri stærke Contraction og et Par Vendingsforsøg forgjæves vare gjorde samt Fosterets Død var constateret, ved Decapitation med en Snor, hvorpaa først Fosterets Krop og dernæst dets Hoved med Lethed uddroges. Konen kom sig (Kierulf. Cfr. Norsk Magazin for Lægevidenskab IX Pag. 289 og 810).

Paa Barselseng døde 16 Qvinder af Byens Menigheder og sammesteds 205 **Børn under eet Aar**.

Sygehusene i Byen ere de samme som forhen. Paa Rigshospitalet er i dette Aar taget i Brug et Børnehospital, paa hvilket indkom 53 Børn og 13 Mødre, af hvilke foruden 10 Mødre 34 Børn udgik helbredede, 3 Børn i Bedring, 1 uhelbredet og 6 døde; 9 Børn og 3 Mødre laae tilbage ved Aarets Udgang. Forpleiningsdagens Antal for Børnene var tilsammen 2,595 Døgn og for hvert 58,9. Mortalitetforholdet var 1 : 7,3. Paa det chroniske Sygehuus vare 61 Tilbageliggende fra 1854,

380 indkom i 1855; deraf udskreves 183 helbredede, 78 i Bedring, 22 uhelbredede; 72 døde og 86 bleve tilbage til 1856. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 227 Fanger og dagligt i Middeltal 17, hvilket udgjorde $4\frac{3}{4}$ pCt. af samtlige Fanger. 5 døde; altsaa var Mortalitetforholdet 1 : 45,4. Paa Akershuus Slaveris Sygestuer vare 27 Tilbageiggende fra 1854, 141 indkom, 132 udskreves helbredede, 5 døde og 31 laae tilbage til 1856. Forpleiningsdagene vare i Alt 6,526 eller $38\frac{1}{2}$ for hver.

Med **Badeindretningerne** foregik heller ingen Forandring i 1855. I Rigshospitalets Badeindretning toges foruden af Hospitalets Syge 4,884 Karbad og 1,570 Dampbad.

Byens 3 **Apotheker** bleve alle ved Visitationen befundne i god og forsvarlig Stand; deres Personale var foruden Apothekerne 1 Provisor, 7 examinerede og 7 uexaminerede Medhjælpere, i Alt 18 Pharmaceuter.

Christiania havde 57 examinerede Læger, af hvilke 7 ikke udøvede nogen Praxis, 25 var ansatte i Embede og 25 practiserede privat. Byen har 3 egne Fattiglæger; 1 Læge udfører den offentlige Vaccination. Af Jordemødre opgiver Stadsphysicus 39, af hvilke 1 havde offentlig Ansættelse.

II. Akershuus Amt.

Sundhedstilstanden omtales som særdeles god for de fleste Steder i dette Amt; af egentlig epidemiske Sygdomme var Skarlagensfebrer og i et Par Præstegjeld Typhus de vigtigste. **Sygdomsconstitutionen** angives fra næsten alle Præstegjeld som inflammatorisk i Aarets 3 første Maaneder, som mere indifferent i den øvrige Tid. Kun i nogle Præstegjeld i Follo Distrikt var den afgjort adynamisk saagodtsom det hele Aar. Tidemand behandlede i østre Aker med derunder liggende Forstæder af Christiania af 283 Syge i 1ste Qvartal 98, i 2det 68, i 3die 56, i 4de 61; deraf døde i 1ste Qvartal 15, i 2det 11, i 3die 4, i 4de 4, tilsammen 34. Af Lungebetændelse behandledes i 1ste Qvartal 18, i 2det 11, i de 2 øvrige tilsammen 10 Tilfælde; af Skarlagensfeber i 1ste 13, i hvert af de øvrige Qvartaler 1 à 2.

Typhus viste sig i et Par smaae Epidemier i Næs og Ullensaker i Januar, Februar samt Juni. I Follo Distrikt vedblev forrige Aars Epidemie i Urskoug indtil Midtsommer; af 28 Angrebne døde 7, deraf 5 uden Lægehjælp. I Februar udbrød den paa en Gaard i Hemnes Annex til Høland, hvor af 8 Angrebne 1 døde, i Mai paa Sitskoven i Høland med faae Tilfælde, i August atter paa flere Gaarde i samme Præstegjeld. I Alt angrebes i Høland inden Aarets Udgang 31, hvoraf 3 døde. Alle Tilfælde vare abdominelle, forbundne med Exanthem, stærke Hæmorrhagier, langvarig Reconvalescens og hyppige Recidiver. I Aas Præstegjeld behandledes 16 Typher i 2 smaae Epidemier i Høstmaanederne, alle voldsomme og meget smitsomme Tilfælde. I Enebak viste sig et lidet Udbrud i October og November, hvor af 7 Angrebne 1 døde.

Barselseber omtales enkeltviis fra øvre Romerike, Aker, Skedsmo, Aas og Bærum, af hvilke kun 1 Tilfælde endte med Døden.

Skarlagensfeber udbredte sig i dette Aar til de fleste Præstegjeld i Amtet især i øvre Romerikes samt Aker og nedre Romerikes Distrikter, angreb en Mængde Børn, hvoraf dog de færreste kom under Lægebehandling førend farlige Tilfælde, især af Eftersygdomme, gjorde det nødvendigt, og flere Børn borttrykkes paa forskjellige Steder. I det Hele var dog Sygdommen som Epidemie godartet, medens de fleste som Forløbere optrædende sporadiske Tilfælde gjerne viste en heftig og ondartet Charakteer. I øvre Romerike viste den sig lige til Slutningen af Høsten kun sporadisk, optraadte sidst i November epidemisk i Hurdal og Nannestad og vedvarede til Aarets Udgang. I Eidsvold var den kun sporadisk. I Aker og nedre Romerike behandlede Tidemand flest i 1ste Qvartal, hvoraf 7 døde; i Skedsmo og Sørum skulle temmelig Mange have været angrebne, og Adskillige døde uden Lægetilsyn. I Asker og Bærum behandlede Schiøtz i Februar, Marts og April 23 Tilfælde, hvoraf 2 døde. I Follo var den fordetmeste sporadisk, Schultze behandlede 12, hvoraf 6 døde. I det hele Amt ere efter Lægernes Opgivende 23 døde af denne Sygdom.

Mæslinger (?) nævnes fra Drøbak og Omegn, hvor der af 2 Børn skulle være døde 1.

Kighoste og **Parotitis** forekom i de forskjellige Dele af øvre Romerikes Distrikt, men meget godartede, og Lægehjælp søgtes sjelden derimod.

Catarrhalfebre vare som sædvanlig almindelige om Vaaren og Høsten, men optraadte ikke epidemisk.

Betændelsessygdomme, navnlig **Lungebetændelser** optraadte i de overalt meget kolde Vintermaaneder, især i Februar og Marts, i alle Distrikter. Schultze i Aas behandlede i Alt 28 Pneumonier, 12 Pleuriter, 13 Bronchiter, 5 Rheum. acut, 8 Phlegmon. diffus. og 21 andre Betændelser. Lægen i Bærum behandlede 22 Pneumonier, deraf 15 i Februar og Marts.

Koldfeber var dette Aar noget hyppigere, skjønt med Undtagelse af Bærum, hvor paa et Sted 6 behandledes, kun i enkeltstaaende Tilfælde. I Drøbak behandledes 3 Søfolk, der foer paa Holland; de øvrige synes at være optraadt spontant.

Asiatisk Cholera viste sig i enkelte spredte Tilfælde i Akers og Askers Præstegjeld samtidig med dens Optraaden i Christiania. Første Tilfælde indtraf 24de August i Lomedal i Bærum, hvor 2 døde; dernæst paa Stabæk i Bærum, hvor 2 døde; samtidig angrebes og døde en Mand, der nylig havde været i Christiania, paa Lillestrøm i Skedsmo. Senere nogle faa Tilfælde i Forstaden Grønland, det sidste den 20de November.

Diarrhoe og **Choleriner** vare ingensteds særligt fremtrædende Sygdomme.

Syphilis omtales fra Eidsvold, hvor 15 Tilfælde iagttoges, - fra Ullensaker, hvor den nu er meget sjeldnere end før, og hvorfra 10 Tilfælde indsendtes til Rigshospitalet, og fra Aker og nedre Romerike, hvorfra 40 Syphilitiske og 11 med andre veneriske Sygdomme indlagdes.

Chroniske Hudsygdomme synes at være meget sjeldne.

2 **Spedalske** opholde sig for Tiden i Eidsvold, hvoraf den Ene er fra Trondhjem, den Anden nedstammer fra Sverige.

Kjertelsyge og **Svindot** ere meget almin-

delige Sygdomme, ligesaa **Blegsot** og **Cardialgie**, der i Eidsvold er den hyppigst forekommende Sygdom paa Grund af slet tilberedt Føde, hvoriblandt halvstegt Brød og suur Melk spiller Hovedrollen.

Under **Topographie og Levemaade** omtales Hurdalen, som et trangt Dalføre, lukket mod Nord, med 3 Elve og Hurdalssøen, 562 Fod over Havfladen. Climaet haardt og Vinteren stræng. Indbyggerne ernære sig foruden ved Gaardsbrug især ved Skovdrift, Kjørsel, Sagbrug og som Arbeidere paa Hurdals Glasværk; disse udmærke sig ved god Helbred og troe sig sikkrede mod Epidemier (Gløersen).

Fattiglæger findes i de fleste Præstegjeld, i Aker alene 3.

Vaccinationen er udført paa 2,822 Individuer.

Af **medico-legale Forretninger** omtales 3 at være udførte, deriblandt 1 Obductionsforretning af et Barn, død af Pneumonie.

Af **Sindssyge** nævnes 13, hvoraf 4 ere sendte til Asylerne ved Christiania.

Chirurgiske Operationer omtales af Hagemann, der har amputeret en Haand og flere Fingre, paa Grund af Læsion ved Møllebrug.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes 13 Tangforretninger, hvoraf 2 paa Grund af Ecclampsie, 2 af Fostrene vare døde, og 6 Vendinger, hvorved 4 af Fostrene kom døde til Verden.

Som **Døde paa Barselseng** nævnes fra 2 Distrikter 10. I Follo Distrikt var 37 **Dødfødte**.

Sygehuse i Amtet: Gaustad Sindssygeasyl er dette Aars Høst aabnet til Modtagelse af Sindssyge. I Oslo Hospital findes 1 Sindssygeindretning for Qvinder. I Akers Arrest behandledes 19 Patienter med 384 Forpleiningsdage, Middeltid 20 Dage; Udgifter til Medicin var 42 Sk. for hver Syg. Om de i Bodsængslet behandlede Syge er ingen særskilt Beretning indkommet.

Apotheket i Drøbak befandtes ved Visitationen i god Orden. Af Badeindretninger besøgte Eidsvoldsbadet af 107, lidende af nervøs Svækkelse, Blegsot, Neuralgier, svækket Fordøjelse etc. Private Badehuse findes paa mange Steder ved Akers Sø, i Drøbak o. fl.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. I Aker og nedre Romerike: 8 Læger, hvoraf 3 boe i Christiania, 6 ansatte Jordemødre, 12 Hjelpevaccinatører.
2. I øvre Romerike: 5 Læger, Jordemødres og Hjelpevaccinatørers Antal ikke opgi- vet.
3. I Follo: 6 Læger, 6 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.

III. Smaalehnenes Amt.

Sundhedstilstanden har i det Hele været god, skjønt flere epidemiske Sygdomme, især Skarlagensfeber og Koldfeber ved sin Udbredning have gjort Sygeligheden større end det foregaaende Aar; dog har Dødligheden ikke været stor. **Sygdomsconstitutionen** maa betegnes som indifferent eller catarrhalsk-exanthematisk; baade de inflammatoriske og typhøse Sygdomme optraadte sporadisk og omtrent jævnt fordeelte over hele Amtet.

Af **Typhus** behandlede Distriktslægen i Rakkestad 34 Tilfælde, hvoraf 3 døde; Tilfældene vare milde. Paa Moss behandlede Lægerne 41 Tilfælde, hvoraf 4 døde. Amtsphysicus behandlede i Omegnen af Moss og Sarpsborg 27 Tilfælde, hvoraf 6 døde. I Sarpsborg behandlede 16, hvoraf 1 døde. I Frederikstad og Frederikshald var Sygdommen mere ondartet, viste sig paa det første Sted i Aarets sidste Halvdeel, paa det sidste, hvorfra 7 Patienter omtales at være døde, spredt over hele Aaret.

Børnekopper indførtes i October til Frederikshald af en fra Frankrig hjemkommen Sømand, hvorefter Enkelte angrebes i og omkring Byen, i Alt 14; af disse fik kun 3 Variolæ veræ, de Øvrige Varioloider. 1 af de Angrebne døde.

Rosen var ikke sjelden i Frederikshald i Begyndelsen og mod Enden af Aaret.

Skarlagensfeber var udbredt over det hele Amt og angreb foruden de Behandlede en Mængde Børn i Landdistrikterne, som ikke kom under Lægetilsyn. I Rakkestads Landdistrikt var den forholdsviis sjeldnest, og Ingen af de Behandlede døde. Paa Moss, hvor Sygdom-

men viste sig det hele Aar, behandlede 55 Tilfælde, hvoraf mange vare ondartede, forbundne foruden med Hydrops med suppurerende Parotider; i et Tilfælde destrueredes begge Øieæbler af suppurativ Betændelse; Barnet kom sig (Mordt). I Smaalehnenes Amtsphysicat var Epidemien meest udbredt og temmelig ondartet, saaledes navnlig i Aremark og Rødenæs, hvor mange Børn bortreves i Sygdommens Begyndelse af Cerebraltilfælde og Angina, samt i Frederikstad og Frederikshald. De sædvanlige Eftersygdomme vare Hydrops, suppurerende Adeniter, typhøs Feber, dysenteriske Tilfælde; desuden var Diphtherit og Croup ikke sjelden under Sygdommens Forløb.

Kighoste optraadte enkeltviis i Rakkestad i Aarets første Halvdeel, i Landphysicetet paa flere Steder samtidig med Skarlagensfeberen eller afløsende denne, som i Frederikstad, hvor den herskede fra Juli til Aarets Udgang. Tilfældene vare i Regelen milde, gik undertiden over i en typhoid Feber.

Strubehoste omtales fra Frederikstad, hvor af 10 Angrebne 8 døde. Sygdommen, som før har været almindelig i Sarpsborg og Frederikstad, er nu sjeldnere (Radich).

Diphtheritisk Svælgbetændelse viiste sig i Rakkestad, hvor Distriktslægen behandlede 13 Tilfælde. Ligeledes forekom den sporadisk i Frederikstad. Paa Frederikshald, hvor den ellers næsten er endemisk, var den godartet og noget mindre almindelig; Winther behandlede lidt over 30 Tilfælde.

Parotit forekom meget hyppig i Rakkestad, enkeltviis paa Moss og i Frederikstad. I Rødenæs og Aremark herskede den de 3 første Maaneder. Sygdommen var mild med faae Metastaser.

Catarrhalfebre vare som sædvanlig hyppige om Foraaret og Høsten paa de fleste Steder. En **Influenza** viiste sig i Frederikshald i Januar og Februar med 34 Angrebne.

Betændelsessygdomme, især Lungebetændelse, viiste sig i Aarets Begyndelse temmelig hyppig i Rakkestad og Moss; i Frederikshald hyppigst i Februar, April og October, især hos Børn og Gamle (af 83 døde 14); i Rødenæs og Aremark især i Aarets sidste Maaneder.

I Frederikstad vare Betændelserne sjeldne.

Acut Rheumatisme omtales fra Moss, hvor flere heftige Tilfælde behandledes, og fra Frederikshald, hvor 1 døde af Ledderheumatisme.

Koldfeber var maaske den Epidemie, som dette Aar angreb de fleste Individer, skjønt hovedsagelig paa et indskrænket Terræn, nemlig Hvaløernes Præstegjeld, hvor efter Amtsphysicus's Beregning sandsynligvis langt over 200 Personer bleve syge; heri maa dog vistnok være iberegnet en stor Deel Recidiver. Af Hvaløerne var det næsten udelukkende en Ø, Kirkeøen, hvor Sygdommen herskede, og det især omkring og i Nærheden af en der beliggende stor Sump, Arekilen, som ved en smal Rende staaer i Forbindelse med Havet. De mange Fremmede, som besøgte Øen for Søbadenes Skyld, angrebes næsten uden Undtagelse, dels under Opholdet, dels senere i sit Hjem og udbredte derved Sygdommen til de nærmeste Byer, Frederikstad og til Frederikshald, hvor en Læge tilforn i sin 21aarige Praxis kun har seet ganske enkelte importerede Tilfælde. Paa Hvaløerne fik den sin største Udbredning fra August og vedvarede fremdeles i 1856. Sygdommen udmærkede sig ved sin Haardnakkethed og store Tilbøielighed til Recidiver. Følgesygdomme, som Milt- og Leversvulster med paafølgende Hydrops vare almindelige, og undertiden blev Døden den endelige Udgang. Paa Moss, hvor en Læge i 10 Aar kun har seet 1 Tilfælde, forekom fra Marts til September ogsaa endeel Koldfebre, som dog ikke syntes at staae i Forbindelse med den omtalte Epidemie; alle vare lette at helbrede. I Eidsberg bleve 3 Svensker angrebne.

Blodgang angreb i Ids Præstegjeld fra October Maaned omtrent 20 Individer paa et Par Nabogaarde, Nogle døde.

Diarrhoeer og Choleriner forekom som sædvanlig om Sommeren og Høsten paa de fleste Steder, men hverken i betydeligt Antal eller ondartede.

Syphilis var temmelig udbredt paa Moss, rimeligviis indført ved en og samme Person, som i omtrent 6 Maaneder udbredte Smitten. I Frederikshald behandledes 42 Tilfælde af primær og secundær Syphilis og 16 Gonorrhøer.

Paa Amtssygehuset behandledes 48 Tilfælde af Syphilis, 10 af Radesyge. Forresten synes Sygdommen at være sjelden.

Fnat omtales kun fra Eidsberg, hvor den dog er lidet udbredt, og fra Sarpsborg. **Skurv** er almindelig paa Landet om Frederikstad.

Af chroniske Sygdomme er **Kjertelsyge** den almindeligste; i Frederikshald griber Scrophulosis og Rachitis aarlig om sig, efter Winther paa Grund af den altfor tidlige Vaccination. **Svindot** er sjelden i Frederikstad, men hyppig i Frederikshald.

Af **mærkelige sporadiske Tilfælde** omtales af Koht i Eidsberg en udviklet Phlegmasia alba dolens i begge Underextremiteter hos en Mand.

Veirlig og Levemaade. I de 3 første Maaneder herskede overalt streng Vinterkulde. Om Veiriget og dets Indflydelse paa Sygdomsconstitutionen yttre Larsen i Frederikstad: I Januar og Februar streng Kulde (indtil -20°), med Catarrher, Betændelser, Erythemer, Scarlatina, Parotitis; i Marts godt Veir og god Sundhed, endeel Catarrher, Scarlatina i Tiltagen; April godt Veir med paafaldende stadig lav Barometerstand, hyppige Catarrher; Mai lav Temperatur med temmelig ondartet Scarlatina, Croup, Febris intermittens anomala; i Juni fremdeles kold Luft og stormende Veir, mange Scarlatinæ med Hydrops; i sidste Halvdeel af Juli trykkende Hede (indtil $+25^{\circ}$ i Skyggen), Scarlatina, Typhus, Kighoste, Diarrhoe og Cholerine, hvilke Sygdomme vedvarede i August, hvorefter Scarlatina ophørte og Kighoste blev fremherskende; i de sidste Dage af Maaneden stærkt Tordenveir, Regn, lav Barometerstand og kjølig Luft. — Drikfældighed er hyppig, i Tiltagende paa Moss, maaske paa Grund af Afholdsforeningens Uvirksomhed de sidste Aar (A. Heiberg). Arbejdsklassen har haft god Fortjeneste og levet godt uagtet Dyrtiden; den stigende Trang til Huusrum har paa flere Steder, navnlig Moss og Frederikshald, bevirket Opførelsen af Arbejderboliger.

Fattigsygepleien varetages næsten i hvert Præstegjeld ligesom i Byerne af egne Læger. En Jordemoder i Onsø er anmeldt og sat under Tiltale for Qvaksalverie.

Vaccination er udført paa 1373 Individer; i Frederikshald blev efter Børnekoppernes Optræden 21 revaccinerede.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 3 Syns- og Obductionsforretninger, deraf 1 over et Barn født i Dølgemaal, samt 1 Synsforretning af et Barneskelet.

6 **Sindssyge** nævnes fra Rakkestad og Frederikshald.

Af **obstetriciske Operationer** omtales 19 Tangforretninger, hvoraf 1 efter forudgangen Perforation; Konen, som leed af ustandselig Diarrhoe, døde (Koht); i 4 af disse Tilfælde var Fosteret dødt. Af Vendinger foretoges 5, hvoraf 1 med paafølgende Tangextraction af Hovedet; 3 af Fostrene vare døde. I et Tilfælde døde Konen uforløst efter forgjeves Vendingsforsøg; ved Obduction fandtes Bækkenforsnevring (knap 3'' Conj.), et stort Uterinsarkom og Placenta prævia (Nyegaard).

Af **Døde paa Barselseng** nævnes foruden de 2 omtalte Koner 1 i Frederikshald.

Under 1 Aar døde 49 Børn i Frederikshald, og fødtes 8 Dødfødte, i Rakkestad 53 Dødfødte. — Blandt **Selv mord** omtales 4 fra Frederiksstad.

Foruden **Amtssygehuset** findes Fattigsygehuse paa Moss, Frederikshald og Frederiksstad, paa det sidste Sted tillige et Garnisonssygehuus. Sygehuset paa Moss er fra 1ste Juli reorganiseret og udvidet.

Apothekerne i Amtets 4 Byer befandtes ved Visitationen i god Orden. Af **Badeindretninger** findes Søbadeanstalten paa Moss, der meest benyttedes af Byens egne Indvaanere mod chronisk Rheumatisme, nervøs Svækkelse, Chlorosis, Scrophulosis, Hysterie og Hypochondrie. I Frederiksstad findes en Badeindretning, ligesaa i Frederikshald, hvor der toges 1718 Bad.

Antal af Medicinalpersoner.

1. I Rakkestad Distrikt fandtes 6 Læger, hvoraf 3 paa Moss, Jordemødres og Vaccinatorers Antal ikke opgivet.
2. I Smaalehnenes Amtssygehus: 12 Læger, deraf i Frederikshald 5, Frederiksstad 4, Sarpsborg 2, 15 ansatte Jordemødre og 18 Hjelpevaccinatorer.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden synes at have været god og Dødligheden ringe. Af epidemiske Sygdomme naaede kun Skarlagensfeberen nogen Udbredning. I Hedemarkens Amtssygehus var Sygeligheden endog ualmindelig ringe og de epidemiske Tilfælde meget lidet udbredte. **Sygdomsconstitutionen** var paa de fleste Steder indifferent, kun i søndre Østerdalen svagt inflammatorisk.

Typhus viiste sig i nogle smaae Epidemier i Vingers Sogn fra Januar til April samt i Juli Maañed i Grue, og ellers sporadisk. Af 25 Behandlede døde 3. I nordre Østerdalens Distrikt forekom sporadiske Tilfælde fra Januar indtil September i Reendalen og Tønset; kun 1 døde. I Amtssygehuset forekom en Epidemie i Romedal; fra Januar til Mai behandledes 20, hvoraf 1 døde. Forplantelse ved Smitte var umiskjendelig. Forresten indtraf som sædvanlig sporadiske Tilfælde, navnlig i og om Hamar, hvor af 41 Behandlede 4 døde.

Skarlagensfeberen herskede i Solør, Odalen og Østerdalen, medens den paa Hedemarken kun optraadte sporadisk som Rest af foregaaende Aars Epidemie. I Solør og Odalens Distrikt begyndte Sygdommen i Marts i Vinger, udbredte sig udover Sommeren til Grue og især til nordre Odalen og vedvarede endnu i December. 56 Tilfælde kom under Distriktslægens Behandling, mildere Tilfælde anmeldtes sjelden, og 13 opgaves af Præsterne som døde uden Lægehjælp. De almindelige Complicationer vare Angina, Adeniter og Phlegmoner paa Halsen, Øre- og Næseflod; Vattersot indtraadte omtrent hos en Trediedeel af de Angrebne. Een fik Iritis med paafølgende Staphylom. I søndre Østerdalen herskede Scarlatina, **Rubeolæ** og **Morbilli** i Aarets sidste Halvdeel; Adskillige døde, hvoriblandt 2 af Meningit, Hydrops var almindelig. I nordre Østerdalen viiste den sig ligeledes blandet med Morbilli i Juni og Juli.

Kighoste optraadte i December i nordre Odalen, hvor 15 kom under Behandling, 2 døde,

samt i Stange paa Hedemarken, ligeledes mod Slutningen af Aaret.

Strubehoste omtales fra Soløer og Odalens Distrikt, hvor nogle Børn døde.

Parotit var meget udbredt i nordre Odalen i Aarets første Halvdeel, herskede da ogsaa i Elverum og Trysild i søndre Østerdalen, medens den i nordre Østerdalen og tildeels Hedemarken var almindelig i de første 3 Maaneder og forherskende udover Sommeren. I søndre Østerdalen viste den stor Tilbøielighed til Metastaser baade til Genitalia og Hjernen.

Catarrhalske Tilfælde omtales som hyppige i Vintermaanederne i nordre Østerdalen, og i Mai i Soløer og Odalens Distrikt.

Betændelserne vare dette Aar sjældne i Soløer og Odalen. I søndre Østerdalen forekom en Mængde betydelige og slemme **Abscesser**, men færre Brystbetændelser end sædvanligt. I nordre Østerdalen behandledes 64 Lungebetændelser, de fleste i Vintermaanederne. I Hedemarkens Amtssphysicat var Lungebetændelserne ligeledes temmelig hyppige i Februar og Marts.

Af **Koldfeber** angrebes 3 indflyttede Svensker ved Kongsvinger.

Blodgang, som forekom epidemisk i Slutningen af 1854 i Grue og om Kongsvinger, angreb i Januar og Mai nogle Faar, hvoraf 1 døde. Enkelte Tilfælde viiste sig ogsaa i den varme Sommertid ved Hamar samtidig med Choloriner og Diarrhoeer.

Cholera angreb en fra Christiania i September hjemkommen Mand fra Soløer og Odalens Distrikt, som døde efter en kort Sygdom. I nordre Østerdalen, navnlig Tønset, optraadte **Cholérine** epidemisk i Sommermaanederne, angreb gjerne efter hverandre alle Beboerne af et Huus; af 151 Behandlede døde 4. I Amtssphysicetet forekom fra Juli endeel Diarrhoeer (hvoriblandt flere blodige) og Choloriner, dog færre end sædvanligt; et Tilfælde af udviklet Cholera helbrededes.

For **Syphilis** behandledes paa Amtssygehuset 48, desuden 1 for **Radesyge**. Ellers omtales enkelte Tilfælde af Syphilis og Gonorrhoe fra Soløer og Odalen, søndre Østerdalen og Hedemarken.

Hudsygdomme ere meget sjældne.

Kjertelsyge og **Svindot** ere ikke lidet udbredte om Kongsvinger og paa Hedemarken.

Skjørbug, som gennem en Række af Aar har været ukjendt paa Hedemarken, har i de seneste Aar viist sig ikke ganske sjelden og det under Forholde som ikke synes at begunstige dens Optraeden (Blehr).

Blegsot og **Cardialgie** ere almindelige, den sidste omtales navnlig som den Sygdom, hvorfor Lægen hyppigst konsuleres, fra Soløer og Odalen samt nordre Østerdalen.

Veirlig og **Levemaade**. Paa Hedemarken var Vinteren som overalt, især Februar og Marts, meget streng, ofte var Kulden mellem 25 og 30 ° R.; Juli var usædvanlig varm, men Temperaturen faldt pludselig i Slutningen af Maaneden. Barometerstanden var i søndre Østerdalen mindre variabel end det foregaaende Aar; det stadigere Veirlig i Forbindelse med den gode Høst og almindelige Velstand maa tilskrives, at Sundhedstilstanden her forbedrede sig især blandt Almuen; Distriktslægen behandlede i Aaret kun 24 Fattige. Drikfældigheden er fremdeles temmelig betydelig, uagtet Brændeviinsforbruget sandsynligviis er aftaget, men desmere consumeres af bayersk Øl og saakaldet Frugtviin. Især i Trysild misbruges denne Drik, der vist ofte er forfalsket med Spiritus, i den Grad, at det har vakt Øvrighedens Opmærksomhed (Munthe og Fangen). Paa Hedemarken misbruges ofte spirituøse Drikke og maaske meest af Gaardbrugerklassen (Langberg). — Tømmerdriften og Skovhugst er den almindeligste Beskæftigelse i Østerdalen og giver Anledning til hyppige Hugsaar og andre Læsioner.

Fattigsygepleien udføres paa de fleste Steder af private Læger, og baade Lægehjælp og Jordemoder benyttes stadigt mere og mere. I Østerdalen er en **Qvaksalverske** sat under Tiltale.

Antallet af **Vaccinerede** er 3,549.

Af **medico-legale Forretninger** er udført 1 Syns- og Obductionsforretning over et ihjellagt Barn og Responsum legale afgivet over Moderens Sindsforfatning, 1 Syns- og Obduc-

tionsforretning over en Druknet, 1 over en Myrdet, foruden 4 andre Obductionsforretninger, 3 Betænkninger over Læsioner, 1 over Sundhedstilstand, 1 Synsforretning over en for Omgjængelse mod Naturen Tiltalt.

Af **Sindssyge** behandledes 22, desuden 1 **Barselmanie**.

Chirurgiske Operationer: 7 Exstirpationer af Svulster, 1 af Cancer labii, 24 Paracenteser af Underlivet, foruden adskillige Amputationer og Exarticulationer af Fingre og Tæer.

Obstetriciske Operationer: 17 Tangforretninger ere udførte, deraf 1 efter forudgangen Perforation paa Grund af Bækkenforsnevring (Munthe); 3 af Fostrene vare døde. 1 Mutilation og Exvisceration ved Tværleie (Fangen). 2 forlöstes ved Vending, det ene Foster var dødt, 1 ved Extraction ved Fodfødsel, 1 ved Dreining; 2 Placentaløsninger udførtes.

Paa **Barselseng** døde 10, deraf 2 uforløste; i det ene Tilfælde er Jordemoderen draget til Ansvar for uforsvarlig Venten med at søge Lægehjælp.

Af **spæde Børn** under 1 Aar døde 74 i Soløer og Odalen, 25 i nordre Østerdalen. Sammesfeds nævnes af **Dødfødte** 20, i Amtsphysicaten 50; (ved disse var i 6 Tilfælde benyttet Læge, i 34 Jordemoder, i 10 uexaminede Fødselshjælpersker).

Amtssygehuset findes i Vang paa Hedemarken. De 2 **Apotheker** paa Hamar og Kongsvinger ere visiterede og befundne i god Orden. **Badeindretninger** findes ikke i Amtet.

Medicinalpersonalet.

1. I Soløer og Odalen: 5 Læger, Jordemødre og Hjælpevaccinatører som forrige Aar.
2. I Hedemarkens Amtsphysicat: 5 Læger, 9 Jordemødre og 9 Hjælpevaccinatører.
3. I søndre Østerdalen: 2 Læger, 5 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.
4. I nordre Østerdalen: 4 Læger, 7 Jordemødre og 15 Hjælpevaccinatører.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden synes i det Hele taget at have været tilfredsstillende, navnlig vare

de epidemiske Sygdomme faae og naaede ingen betydelig Udbredning. Fra Gudbrandsdalen anføres Sygeligheden at have været noget større end det foregaaende Aar.

Sygdomsconstitutionen betegnes som rheumatisk-catarrhalsk i Vintermaanederne, og gastrisk om Sommeren; i Hadeland og Land som mere sthenisk det hele Aar, uden at dog Brystbetændelserne vare overveiende; i nordre Gudbrandsdalen som adynamisk i de 3 første Maaneder.

Typhus forekom næsten ikke i søndre Gudbrandsdalen og heller ikke i Valdres, derimod herskede den i nordre Gudbrandsdalen, navnlig i Lom i Vintermaanederne. I Skiager Annex til Lom angrebes 45, men uagtet Tilfældene ofte vare voldsomme og Recidiver ikke sjeldne, døde Ingen. Sygdommen var meget smitsom og udbredte sig med stor Lethed ved Samkvem med de Syge. De fleste Angrebne vare kraftige Mennesker mellem 20—30 Aar. I Lesje angrebes 8, deraf 5 i eet Huus. I Alt behandledes i dette Distrikt 58, hvoraf 5 sporadiske Tilfælde, af disse døde kun 1; forresten er det utvivlsomt, at Flere ere borttrykkede, men Distriktets Størrelse med kun 1 Læge paa omtr. 70 □ Mile gjør det umuligt for denne at kontrollere ethvert Dødsfald. I Hadeland og Land anføres 15 Tilfælde at være behandlede, hvoraf 3 døde, de fleste i Vaarmaanederne. Paa Thoten forekom Typhus af og til hele Aaret, især i sidste Halvdeel, meest i Vardal og østre Thoten, hvor Raabe behandlede 41.

Spredte Tilfælde af **Skarlagensfeber** viste sig i Lillehammer og i Jevnaker paa Hadeland, hvor enkelte Børn døde. **Mæslinger** optraadte ligeledes sporadisk i søndre Gudbrandsdalen, begyndte at blive almindeligere mod Slutningen af Aaret og antog først i 1856 Charakteren af Epidemie. I Hadeland og Lands Distrikt begyndte den samme Sygdomsform at dukke op i de sidste Maaneder af Aaret.

Kighoste forekom hist og her i Hadeland og Land, hvor nogle Børn bortreves. I Thoten vedblev den fra Slutningen af 1854 sparsomt at vise sig i den første Halvdeel af 1855,

blev fra Juni almindeligere, indtil den i November ophørte. 40 behandledes, 4 døde.

Rosen omtales som temmelig hyppig i Lands og Grans Præstegjeld.

Halsbetændelse af catarrhalsk Natur hørte i Land og Hadeland til de almindeligste Sygdomme i Begyndelsen og Slutningen af Aaret.

Parotit fortsatte sin Gang fra 1854 udover de første Maaneder i søndre Gudbrandsdalen og Thoten. Metastaser iagttoges temmelig ofte.

Influenza begyndte i Slutningen af Februar efter et Omslag i Veiret fra vedvarende streng Kulde og Vind til Tøveir at udbrede sig i søndre Gudbrandsdalen, især i og om Lillehammer, vedvarede gennem hele Marts og angreb en Mængde, hvoraf langt fra Alle kom under Lægebehandling. Af 50 Behandlede døde Ingen. Samtidig forekom catarrhalske Øienbetændelser, Halsbetændelser, større Abscesser og Lungebetændelser, muligviis som Localisationer af samme Epidemie (Baumann). I Hadeland og Land var den samme Sygdom udbredt over hele Distriktet indtil Mai, men var ligesaa mild. **Bronchiter** vare her meget hyppige baade i Vaar- og Høstmaanederne.

Betændelsessygdomme, navnlig Abscesser og Phlegmoner, forekom hyppig hele Aaret igjennem i Hadeland og Land, dog vare Brystbetændelserne forholdsviis sjældne; i Hadeland angrebes Adskillige af Leverbetændelse. **Lungebetændelserne** optraadte i og om Lillehammer samtidigt med Influenzaepidemien; i nordre Gudbrandsdalen behandledes 11 sporadiske Tilfælde. Paa Thoten vare acute Betændelser temmelig sjældne, af disse dog Lungebetændelser de hyppigste, især i Marts og April; F. C. Raabe behandlede omtrent 20 og roser den stærkt antiphlogistiske Behandling med rigelige og oftere repeterede almindelige Blødtømmelser, efterfulgt af locale og Vesicatorier, indvendigt Brækvinsteen, Calomel, Opium etc.

Acute Rheumatismer vare mere end almindeligt hyppige i Hadeland og Land. Af 3 i Land Behandlede døde 1.

Koldfeber, hvoraf i 1851 2 fra Slesvig hjemkomne Soldater angrebes i Grans Præstegjeld paa Hadeland, har dette Aar viist sig i

et Tilfælde. I Gausdal angrebes nogle Faar af **Blodgang** i September.

Diarrhoeer og **Cholrer** vare i Juli og August hyppige i søndre Gudbrandsdalen, nemlig i Ringebo og Froen, hvor 3 døde. Der herskede dengang trykkende Hede om Dagen og Kjølighed om Natten. I nordre Gudbrandsdalen iagttoges 4 Tilfælde af blodig Diarrhoe i August. I Hadeland og Land forekom ogsaa flere Diarrhoeer og Cholrer, hvoraf nogle med blodige Udtømmelser, og 1 døde, medens samtidige gastriske Febre optraadte sporadisk; Lægen i Land behandlede 6 med acut Gastritis. Ogsaa paa Thoten vare de gastriske Sygdomme overveiende i Juli og August.

Veneriske Sygdomme vare i Tiltagende i nordre Gudbrandsdalen, hvor de gjerne holdes hemmelige, til Smitten har udbredt sig til Flere. I søndre Gudbrandsdalen var Gonorrhoe hyppigere end noget af de foregaaende Aar; Smitten var hidført fra Christiania. I Hadeland og Land vare de sjældnere end før, ligesaa i Valdres, hvor Distriktslægen som forrige Aar har holdt Visitationsmøder til bestemte Tider, indtil ingen Flere opdagedes, hvorfor Møderne indtil Videre udsattes. Paa Amtssygehuset behandledes 49 for Syphilis, 7 for Radesyge.

Fnat er i betydeligt Aftagende i Hadeland og Land, medens paa det sidste Sted andre Hudsygdomme synes temmelig hyppige. I Valdres er Fnat fremdeles lige hyppig, især i Vang og Slidre, hvor Ureenligheden og Lige-gyldigheden er størst; Hjelpevaccinatorene ere befalede ikke at vaccinere fnattede Børn (L'Abée). **Skurv** findes sammesteds baade hos Voxne og Børn, og kun sjelden søges derimod Lægens Raad.

Enkelte **Spedalske** findes i dette Amt, navnlig i Lesje i Gudbrandsdalen 5, i Lom 1, i Valdres 4, efterat 1 der er død.

Kjertelsyge er almindelig i søndre Gudbrandsdalen, Hadeland og Land, ikke sjelden i Valdres, meget hyppig og betydelig tiltagende paa Thoten, hvor ogsaa **Svindssot** og **Kræft** blive mere og mere almindelige.

Blegsot er meget sjelden i Land, hyppig i søndre Gudbrandsdalen og Thoten.

Cardialgie, Orm, chronisk Rheumatisme høre paa de fleste Steder til de hyppigst forekommende Sygdomme.

Af **mærkelige Tilfælde** kan nævnes en Forgiftning med Selsnæpe (Rad. cicutæ virosæ) i Lom, Manden reddedes. Baumann har helbredet flere Epileptici, hvis Anfald viiste en bestemt intermitterende Typus, med Chinin.

Veirlig og Levemaade. Vinteren var overalt særdeles streng, ofte med vedvarende Klarveir og Nordenvind i Januar, Februar og tildeels Marts; i søndre Gudbrandsdalen skeete Omslag i Februar. Sommeren var næsten overalt meget varm. I Hadeland og Land, hvor den stheniske Sygdomsconstitution var meest fremtrædende, vedvarede klar tør Luft udover Sommeren, med stærk Hede i Juli; tidligt Sneefald og stærk Kulde indtraadte i November, saa Randsfjorden lagde sig tidligere end i Mands Minde. Corpslæge Wolff i Gran har leveret en Række meteorologiske Observationer, hvoraf sees at den laveste Temperatur har været -24° den 15de Februar, og $+25^{\circ}$ den højeste, fra 6te til 12te Juli. Climatet er i Gudbrandsdalen sundt med reen men ofte gennemtrængende Luft, der er underkastet hyppige Temperaturforandringer, hvorfor rheumatiske og catarrhalske Sygdomme ere de overveiende. Næringsmidlerne ere i alle disse Distrikter gode og kraftige, men Misbrug af Spirituosa er hyppig; i søndre Gudbrandsdalen bruges nu mindre Brændevin, men Forbruget af bayersk Øl og "Frugtvin" er stadigt i Tiltagende. I Valders, Hadeland og Land synes Drik at være i Aftagende, og 2 Maadeholdsforeninger ere paa de sidste Steder oprettede. Derimod klages fra disse Distrikter over Natteløben og langvarige Gjestebud; disse, der gjerne vare 4—5 Dage, ere efter Distriktslæge Buchholz Aarsag til Sygdom og Dødlighed blandt de spæde Børn, som trækkes med, hvordan saa Veiret er.

Fattigsygepleien udføres i nordre Gudbrandsdalen og Valders af Distriktslægen, ellers i de fleste Præstegjeld af private Læger. I nordre Gudbrandsdalen ere de fleste Patienter Fattige, og kun disse er det muligt at under-

kaste regelmæssig Behandling. Gaardmandsklassen tilkalder i Regelen Læge kun engang, høist 2 Gange i hvilkensomhelst Sygdom og da ofte for seent. For at de fattige Syge kunne slippe de almindelige Omveie og Formaliteter for at faae fat i Lægen i dette vidtløftige Distrikt, hvoraf Følgen ofte er, at den Syge er død ugeviis før hans Ankomst, har Distriktslægen indgaaet med Communerne for Vaage og Lesje en Accord om fast aarlig Løn istedetfor Diætgodtgjørelse, saa at han nu kan hentes strax og naarsomhelst til enhver Fattig. I Valders bruges ligeledes Lægen lidet af private Syge, og Jordemødrene kun af Conditionerede og de nærmest Boende af Almuen. I de andre Distrikter derimod er Søgningen af Læger og Jordemødre i stadigt Stigende. I nordre Gudbrandsdalen drive Landhandlerne ulovligt Udsalg af Medicamenter, endog heroiske, saasom Qviksølv og Spanskflue, foruden Campher og Hofmansdraaber, Dyvelsdræk og Uiversalmidlet "Gratia probatum" (Härlemmerdraaber) etc. Almuen bruger disse Sager iflæng, især de stærkeste og meest rivende, og Raad faaes overalt. I Lom skal der vrimle af Qvaksalvere, hvoriblandt i det sidste Aar en "Ledsætter" fra Trondhjems Stift har haft betydelig Praxis; han behandler alle Tilfælde som Luxation eller Forvridning af et eller andet Led, som han da ved en lille Manipulation sætter istand, og har saaledes i en Uges Tid affærdiget 5—600 Mennesker med et Udbytte af et Par hundrede Specier. I Hadeland og Land berettes, at Jøder reise om og sælge Medicin til høie Priser.

Vaccination er udført paa 3,071 Børn.

6 **legale Forretninger** omtales, deriblandt 2 Undersøgelser og Erklæringer over Læsioner, 1 over en Myrde og Bedømmelse af Morderens Sindsforfatning, 1 Synsforretning over en Kvinde, der havde født i Dølgmaal, 1 Obduction af et Barn.

82 **Sindssyge** ere tilseede eller vides at befinde sig i de forskjellige Distrikter.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Operation for Atresia ani (Baumann — Barnet døde), 2 Oper. labii leporin., 4 Exstirpationer af Tumores cystici, 3 af Scirrhus, foruden

adskillige Exarticulationer af Fingre, Repositioner af Brok, Luxationer etc.

Af **obstetriske Operationer** ere udførte 23 Tangforretninger, hvoriblandt 3 af Tvillinger. 6 Fostre kom døde til Verden. En af Mødrene døde Dagen efter Forløsningen; i Uterus føltes en meget stor polypagtig Svulst; Section kunde ikke gjøres (Baumann). Reymert gjorde i et Tilfælde Perforation med paafølgende Extraction paa Grund af Bækkenfor snevring. Konen kom sig. 1 forløstes ved Vending, 1 ved manuel Extraction af det i 24 Timer tilbagestaaende Hoved efter en Fødsel.

Paa Barselseng døde foruden den Omtalte 2 i søndre Gudbrandsdalen, i Valders 4, i Gran 1 uforløst forinden Lægens Ankomst. **Under et Aar** døde 30 Børn i nordre Gudbrandsdalen, i Valders 25. I østre Thoten var af 108 Døde 18 under 1 Aar, i Vardal 9 af 57, i Gran 24 af 119, Overskud af Fødte over Døde var her 197.

Amtets Sygehuus paa Thoten blev nedlagt dette Aar, og det nyopførte paa Lillehammer toges i Brug 1ste Januar 1856.

Apotheket paa Lillehammer blev ved Visitationen befundet i god Orden. **Styrtebade** findes sammesteds og paa flere Steder i søndre Gudbrandsdalen.

Medicinalpersonalet:

1. I søndre Gudbrandsdalens Distrikt findes: 4 Læger, 7 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.
2. I nordre Gudbrandsdalen: 1 Læge, 7 Jordemødre, 11 Hjælpevaccinatører.
3. I Hadeland og Land: 3 Læger, 5 Jordemødre, Hjælpevaccinatører ikke opgivet.
4. I Valders: 1 Læge, 5 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatører.
5. I Thoten: 3 Læger, 6 Jordemødre, 10 Hjælpevaccinatører.

VI. Budskeruds Amt.

Sundhedstilstanden var paa de fleste Steder tilfredsstillende, paa nogle som i Hallingdal og Eker endog meget god. Den catarrhalske **Sygdomsconstitution** var især i Drammen den

overveiende, Betændelserne vare overalt sjældnere.

Typhus, som i Slutningen af 1854 herskede epidemisk i Nummedal og Sandsværs Distrikt, viiste sig i Aar kun sporadisk i Landdistriktet, men epidemisk paa Kongsberg, dog temmelig mild og ikke meget udbredt; de fleste Tilfælde paa Kongsberg indtraf i Høstmaanederne. I Amtsphyciatet iagttoges nogle smaae Epidemier; i Vestfossen i Eker, hvor Sygdommen i 2 Aar næsten altid har været tilstede, angrebes i Januar og Februar 16, samt fra September til November 19, af samtlige Angrebne døde 2. Sygdomsformen var udelukkende abdominal. I Lier indtraf fra August til November ogsaa et Par mindre Epidemier; paa 3 Gaarde angrebes i Alt 21, hvoraf 2 døde. I selve Drammens By forekom som sædvanlig sporadiske Tilfælde omtrent jævnt det hele Aar; Wildhagen og Blich behandlede 53, hvoraf 7 døde. Gastriske Febre antog her oftere en typhøs Charakter. I Hallingdal behandlede i Aals Præstegjeld paa nogle Gaarde 6 Typhuspatienter, hvoraf 1 døde.

Variceller viste sig i Nummedal og Sandsvær i Aarets Slutning; i Næs i Hallingdal forekom i Juni og Juli adskillige koppeligende Tilfælde, hvoraf Ingen døde. 3 Læger behandlede i Drammen 31 Tilfælde af Variceller, 71 af Rosen og Erythem.

Skarlagensfeber forekom enkeltviis i Drammen og det øvrige Amtspshyciat, hvor nogle faae Børn borttrykkedes. Derimod optraadte i Modum og Snarum henimod Midsommer en temmelig alvorlig Epidemie, der ogsaa udbredte sig i Sigdal og Eggedal. Ikke faae døde, saaledes af 65 Behandlede 13, deraf 7 under 2 Aar. Hydrops og Albuminurie var almindelig. Senere blandedes Epidemien med **Mæslinger**, der dog vare milde, og sjælden kom under Behandling. Paa Ringerike begyndte Skarlagensfeberen i November 1854, udbredte sig i Begyndelsen langs Svangstrændens Veianlæg, senere over hele Distriktet og vedvarede hele Aaret 1855. Af de Angrebne søgte forholdsviis kun faae Hjælp, og Mange døde. Heflig Angina, Coryza, undertiden typhoid Feber og Hydrops vare særdeles hyp-

pige. Af Seip behandledes 55, hvoraf 4 døde.

Af **Strubehoste** angrebes paa Kongsberg 3, hvoraf 1 døde, i Drammen 6, hvoraf 4 døde.

Catarrhalsk Halsbetændelse var i Drammen meget almindelig Vaar og Høst; for **Diphtheritis** behandlede Bryn paa Kongsberg 14 Tilfælde, hvoraf intet var af alvorligere Natur.

Parotit viiste sig i Vaarmaanederne i Nummedal og Sandsvær, kom i April ved Recruter til Kongsberg, ophørte om Sommeren, men optraadte atter i December. I Drammen var Sygdommen ikke sjelden især i Høstmaanederne. Blich behandlede 34 Tilfælde, Wildhagen 6.

Influenza herskede i Nummedal og Sandsvær som meget udbredt men mild Epidemie fra Februar til April. I Drammen angrebes især i de 3 første Maaneder et meget betydeligt Antal Mennesker af samme Sygdom; den var her ligeledes mild, gik kun sjelden over i chronisk Bronchialcatarrh. Peckel behandlede 40, Wildhagen 154; Blich behandlede i Alt for Catarrhfebre, Catarrh og Bronchit 641, deraf i Februar alene 237, i første Qvartal 341, i sidste Ovartal 164.

Lungebetændelserne vare mere end almindelig sjældne i Nummedal og Sandsvær. En Læge behandlede paa Kongsberg 18, hvoraf 7 i Marts. I Drammen var Lungebetændelser, Pleuriter og Bronchiter hos Børn hyppige under den stærke Vinterkulde, navnlig i Februar. Wildhagen behandlede 44 Pneumonier, hvoraf 7 døde, Blich 27 Pneumonier, 9 Pleuriter.

Af **Koldfeber** opføres 14 Tilfælde som behandlede i Drammen.

Blodgang angreb i Eker nogle Individer, uden at antage nogen epidemisk Charakteer.

Diarrhoeer og **Choleraer** viiste sig som sædvanlig i Sommer- og Høstmaanederne, i Nummedal og Sandsvær dog færre end sædvanlig, de fleste i August; et Barn døde af Typhoid efter Cholera. I Drammen var derimod under den stærke Sommervarme Diarrhoeer og Choleraer særdeles hyppige, undertiden af alvorligere Beskaffenhed; Wildhagen behandlede 117, Blich 265 (deraf i Juli—September 103). I Røken forekom et udtalt Cholera tilfælde, men den Syge kom sig.

33 **Syphilitiske** behandledes paa Amtssygehuset, og Tilfældene vare noget hyppigere end sædvanlig i og om Kongsberg. I Drammen behandledes kun Faar; de fleste Tilfælde importerede ved Søfolk; 19 laae paa Sygehuset.

Svindstot og **Kjertelsyge** ere i Tiltagende i Nummedal og Sandsvær, i Drammen og i Modum, paa det sidste Sted endog paafaldende; i 1853 blev af 122 Dødsfald i Modum de 16 tilskrevne Svindstot, i 1854 18 af 116, i 1855 opgives 17 at være døde deraf. Kjertelsyge er ligeledes almindelig paa Ringerike, men Svindstot temmelig sjelden.

Cardialgie, **Ormesygdomme**, **chronisk Rheumatisme**, **Blegstot** og **Hysterie** omtales forresten som almindelige Sygdomme paa de fleste Steder.

Af **mærkelige Casus**, som omtales i Medicinalberetningerne, kan meddeles et Tilfælde af Hjertesygdom med Transpositio viscerum, som bekræftedes ved Obduction (Blich). Holter i Eker behandlede 2 Tilfælde af Hugsaar i Underlivet, frembragte ved Fald over en Øxe, hvor der i det ene var Fremfald af Leveren, i det andet af Tarmene, og som begge helbrededes uden farlige Complicationer.

Veirlig, **Topographie** og **Leyemaade**. Vinteren var her som ellers i Christiania Stift meget streng og Kulden i Januar, Februar og tildeels i Marts vedholdende; paa Kongsberg holdt den sig i længere Tid under -20° R. I Haltingdal gik Temperaturen ned til -30° og holdt sig i længere Tid mellem 20 og 26° . Sommeren var ligeledes overalt meget varm. Om Drammens gode hygiæniske Forhold henvises til de foregaaende Aarsberetninger; paa Grund af den betydelige Handelsrørelse er der den meste Tid af Aaret god Anledning til Fortjeneste, saa at den ordentlige Arbeidsmand lever godt. Drukkenskab hersker vel her som andetsteds i store Byer, men er neppe tiltaget. I Eker omtales Arbeidsklassens Stilling som meget god, og Sundhedstilstanden derfor som meget forbedret. Drukkenskaben er dog endnu stor, om end bayersk Øl og Viin for det meste er traadt i Brændevinets

Plads. Paa Ringerike hersker almindelig Velstand, og Drik er ikke udbredt. — Den ved Grubedriften paa Kongsberg undgaaelige Afveksling af Hede (indtil 100 ° C.) og kold Trækvind, Røg, Sød, Krudt- og Vanddampe maa naturligviis vise sin Indflydelse paa Arbeidernes Helbred, uagtet Ventilationen nu forlængst er ordnet. Læsioner af Betydning vare meget sjældne, og Transportapparatet for Kvæstede har ikke været benyttet en eneste Gang i Aaret. Ved "Sølvværksbelægget" behandlede 355 Patienter, hvoraf 81 for Contusioner, Distorsioner og lignende.

Fattigsygepleien besørges foruden af Distriktslægerne i de fleste Præstegjeld (undtagen i Hallingdals Distrikt) af private Læger. Drammen har et Fattigsygehuus.

Antallet af Vaccinerede er opført til 1136, men fra et Par Præstegjeld var ingen Opgave fremkommen.

Af **medico-legale Forretninger** omtales 3 Obductioner, hvoraf 1 over et Barn født i Dølgemaal og 1 over et ihjellagt Barn, flere Synsforretninger og Responsa over Læsioner, Sindsyges og Andres Helbredsforfatning. Distriktslægen i Hallingdal har afgivet Erklæring om nogle uexaminerede Fødselshjælperes Forhold i Anledning af en uforløst Kones Død, men uagtet uforsvarligt Forhold efter Loven af 24 Mai 1839 blev Vedkommende frikjendt. Distriktslægen i Nummedal og Sandsvær gjør opmærksom paa, at ingen legal Forretning af Betydning er udført dette Aar, hvilket i de foregaaende 13 Aar, han har bestyret Embedet, er uden Exempel.

50 **Sindssyge** (hvoraf Blich har behandlet 20) omtales at være tilseede; deraf ere 3 sendte til Gaustad Sindssygeasyl.

Chirurgiske Operationer: 1 Amputatio cruris, 1 Ligatura art. cruralis, 1 Operation for Aneurisma spurium, 1 Herniotomie (død — Blich), 2 Exstirpationer af cancrøse Dele, 2 Cataraktoperationer, 2 Operationer for Teleangiectasie, 5 Exstirpationer af Tumores cystici & sanguinei, 8 Polypoperationer, 1 Operatio labii leporini, 1 Operatio hygromatis patellaris, foruden adskillige Hydroceleoperationer, Exarticulationer af Fingre etc.

Obstetriske Operationer: 15 Tangforløsninger, hvoraf 1 ved Rumpfødsel, 4 Fostre vare dødfødte, 7 Vendinger, 4 Fostre dødfødte; i et Tilfælde med Bækkensforvængning var indtraadt Ruptura uteri med fuldstændig Udtrædelse af Fosteret i Underlivshuulheden, Konen døde 3die Dag (Blich). 2 sammenvoxne Dødtvillinger bleve forløste ved Extraction (Bryn og Kloumann).

Paa Barselseng døde foruden den omtalte Kone med Ruptura uteri, 3 i Drammen (En efter Vending, En efter Tangforretning), i Nummedal og Sandsvær 1, i Hallingdal 7; deraf 4 uforløste.

Under 1 Aar døde i Nummedal og Sandsvær 43, i Hallingdal 44 af 207 (Overskud af Født 395).

Dødfødte i Nummedal og Sandsvær 31 (deriblandt 3 Par Tvillinger, 1 Par sammenvoxet), 11 i Modum og Ringerike, 20 i Hallingdal; af de sidste var kun 1 uægte, hvilket gunstige Forhold, som Distriktslægen gjør opmærksom paa ogsaa var Tilfældet næstforegaaende Aar, maa forklares ved Aborternes større Hyppighed hos Ugifte og maaske ved Fødsler i Dølgmaal paa de eensomme Sætre.

Af **ulykkelige Hændelser** omtales 3 at være døde, 1 Selvmord.

Amtet har sit **Sygehuus** paa Kongsberg. I Drammens Sygehuus behandlede i Aaret 108, hvoraf 8 døde (8,79 pCt.), Liggedagenes Antal var 4744, eller for hver Syg 43,9 Døgn.

Apotheket paa Kongsberg, Apotheket paa Hønefossen og de 2 Apotheker i Drammen (hvoraf det ene paa Strømsø oprettedes dette Aar) befandtes ved Visitationen i god Orden. **Baldeindretninger** findes i Drammen og Kongsberg.

Medicinalpersonalet:

1. I Nummedal og Sandsvær: 8 Læger, 8 Jordemødre, deraf 2 uden offentlig Ansættelse, 8 Hjelpevaccinatorer.
2. I Amtsphysicetet: 7 Læger, deraf 5 i Drammen, 15 Jordemødre, deraf 5 privatpraktiserende i Drammen, 6 Hjelpevaccinatorer.
3. I Modum og Ringerike: 3 Læger, (Jordemødres og Hjelpevaccinatorers Antal ikke opgivet).

4. I Hallingdal: 1 Læge, Jordemødrer og Hjelpevaccinatorers Antal ikke opgivet.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Fra de fleste Steder i dette Amt anføres **Sundhedstilstanden** som tilfredsstillende, dog var Sygeligheden paa Horten langt større end sædvanlig, eller Antallet af Syge sammesteds uforholdsmæssig til Folkemængdens Tiltagelse; der behandledes nemlig af Rønne og Bolstad 1786 Sygdomstilfælde, eller 400 flere end i 1854. Aarsagen dertil maa dels søges i det paa Grund af den haarde Vinter usædvanligt store Antal Catarrher, dels i en udbredt Parotit, endelig i en større Epidemie af Skarlagensfeber, som dette Aar hjemsøgte Horten ligesom de fleste Byer og Landdistrikter i Amtet. Hasberg behandlere i Tønsberg og Omegn 1458 Syge, deraf i Januar 121, Februar 200, Marts 108, April 86, Mai 107, Juni 93, Juli 126, August 129, September 110, October 150, November 113, December 112. Af disse lede 240 af Catarrher, 65 af Rheumatismen, 50 af Pneumonie, 68 af Skarlagensfeber, 62 af Parotit, 41 af Cholera, 115 af Diarrhoe, 16 af Rosen og 9 af Typhus. 60 af de Behandlede døde.

Sygdomsconstitutionen synes overalt i første Qvartal at have været catarrhalsk-rheumatisk, paa sine Steder mere inflammatorisk, som i Laurvigs Distrikt, paa andre som paa Horten og Tønsberg vare Betændelserne sjældne og viiste ingen sthenisk Charakter. Om Sommeren var Constitutionen indifferent eller gastrisk og Sundheden god, indtil om Høsten, da exanthemiske Sygdomme (Skarlagensfeber) bleve herskende.

Af **Typhus** forekom i Laurvigs Distrikt ikke et eneste Tilfælde undtagen i Sandefjord, hvor 8 behandledes, alle meget heftige Tilfælde, som dog helbrededes. I det øvrige Amt var denne Sygdom ligeledes sjælden og for det meste sporadisk. I Stokke Præstegjeld var den noget hyppigere, her behandledes i Aarets Begyndelse 12 Tilfælde, hvoraf 2 døde, senere i Marts paa een Gaard 9, hvoraf 1 døde; i Andebo og Jarlsbergværks Annex angre-

bes 12 Individuer, i August og December, og 2 døde.

Af **Barselfeber** omtales enkelte sporadiske Tilfælde fra Laurvig og Holmestrand.

Et Tilfælde af **Varioloider** behandledes i Skouger i Februar. I Laurvig og Sandefjord forekom i Aarets første Halvdeel **Variceller** og samtidig flere Tilfælde af Erythema og Exzema acutum, i Tønsberg tillige Rosen.

Skarlagensfeber omtales fra alle Byer og Distrikter, alene med Undtagelse af Holmestrand (hvor dog nævnes Rubeolæ og Miliaria som optrædende i Aarets sidste Halvdeel). Uagtet den paa de fleste Steder først viiste sig i sidste Qvartal, var den Aarets vigtigste Epidemie og bortrev temmelig Mange, især Børn. — I Frederiksværn viiste de første Tilfælde sig i Slutningen af September; af 23 Behandlede døde 3 (Hydrops, Diphtheritis). I Laurvig begyndte den i November, var temmelig ondartet, men tog intet Opsving før i 1856. I Sandefjord, hvor enkelte Tilfælde af morbilløst Udslag før havde været iagttaget, herskede den ligeledes fra November sammen med Diphtheritis, var i mange Tilfælde compliceret med diphtheritisk Proces og i det Hele ondartet (7 døde af 28 Behandlede). Hydrops var ikke sjælden og i 2 Tilfælde forbundet med albuminurisk Hjerneaffection, der helbrededes (Ebbesen). Paa Tjømnø begyndte den i November, fortrængte de indtil da herskende Diarrhoer og Choleraer, viiste stærk Smitsomhed og blev meget udbredt. Hos Nogle manglede Exanthem, Complicationer vare Diphtheritis, Otitis, Coryza, Følgesygdomme: Hydrops og Pneumonie; 2 døde af 35 Behandlede. — I Stokke Præstegjeld døde fra November 3 af 9 Behandlede (Meningit, Diphtherit, Hydrops). I det øvrige Landphysicat havde Sygdommen viist sig hist og her allerede tidligt, saaledes i Sems Præstegjeld i Januar, hvorfra den i Mai kom til Tønsberg; her greb den meest om sig udover Høsten og vedvarede hele Aaret. Epidemien angreb næsten kun Børn, var temmelig ondartet. Complicationer vare Diphtheritis, Coryza constant forbundne med Hjerneaffection. Eftersygdomme: Hydrops hos omtrent to Trediedele, Parotidesvulst, undertiden

Ledrheumatisme og Neuralgia coeliaca; af 68 Behandlede døde 8, deraf 4 af Hjerneaffection, 2 af Diphtheritis, 2 af Hydrothorax (Hasberg). I og, om Aasgaardstrand behandlede fra Høsten 20 Tilfælde af Scarlatina, 36 af Morbilli. Paa Horten vare alt fra Januar Tilfælde indtrufne, i Marts viiste den sig i Barakkerne og udbredte sig senere med en Pause i April, indtil Epidemien naaede sit Hødepunkt i August, hvorpaa den blev staaende til Aarets Udgang. I Alt behandledes 157, hvoraf 19 døde (12 pCt.). Af Rønnes og Bolstads Medicinalberetning, der giver en fuldstændig Oversigt og Beskrivelse af Epidemien, hidsættes Følgende: I Barakkerne angrebes 30 pCt. af alle Børn. De Fleste vare under 7 Aar ($\frac{4}{5}$), og $\frac{3}{5}$ af de Døde falder mellem 1ste og 3die Aar; over 8 og under 1 Aar døde Ingen. Complicationer: Hjernetilfælde under Effloressensen og i det hydropiske Stadium forbundne med Øreflod; undertiden Øienaffection; 1 døde af Blepharitis og Diphtheritis; Øreflod hyppig. Angina som oftest diphtheritisk, gangrænøs, Belægget udbredte sig oftere til Næsen, i 1 Tilfælde til Larynx (kom sig). Svulst i Parotiderne og Maxillarglanderne, der i Regelen resolveredes, men i flere Tilfælde gik over i Suppuration og diffus Phlegmone, med Dissectioner af Halsmusklerne, Pussænkninger, Hektik, Pyæmie med metastatiske Abscesser. Hydrops var meget hyppig under og efter Desquamationen, begyndte altid efter Feber med Diarrhoe eller Brystaffection (Lungestase eller Lungeødem), aftagende eller suspenderet Urinafsondring, paafolgt af Albuminuri, derpaa kom Anasarca, i Regelen tillige Ascites eller Lungeødem, ogsaa Hydrothorax, i et Tilfælde Hydropericardium. Lungeødem og Hydrothorax endte gjerne dødt. Under og efter Afskillingen iagttoges ofte Neuralgier eller almindelig Hyperæsthesie.

Kighoste viiste sig i Aarets sidste Halvdeel i Sandefjord, Tønsberg, Holmestrand, dog lidet udbredt.

Strubehoste omtales fra Frederiksværn, hvor af 2 Angrebne 1 døde, og fra Stokke, hvor 4 angrebes, 2 døde.

Diphtheritisk Halsaffection omtales foruden

fra Sandefjord (samtidig med Skarlagensfeberen), enkeltviis fra Holmestrand og Horten.

Parotit var ikke sjelden i Frederiksværn, Laurvig og Sandefjord, gik i Tønsberg ofte forud for Skarlagensfeberen; Metastaser vare sjeldne. Paa Horten var den meget udbredt hele Aaret (70 behandledes), men let og Metastaser sjeldne; i et Tilfælde efter Forkjølelse Suppuration af Svulsten og Udbrud af Mania hysterica.

Influenza herskede overalt i første Qvartal, navnlig i Januar og Februar i Frederiksværn, Laurvig, Sandefjord, Stokke, Tønsberg, Holmestrand og Svelvig. I Laurvig viiste Feberen en adynamisk Charakteer og lignede undertiden en Cerebraltypus; Sygdommen var saa udbredt, at næsten i hvert Huus i Byen og Omegn de fleste Indvaanere gennemgik den, dog i meget forskjellig Grad, og de Færreste kom under Behandling (Leegaard).

De egentlige Betændelsessygdomme, navnlig Lungebetændelser, vare derimod ingensteds udbredte og paa nogle Steder færre og mildere end sædvanlig, saaledes i Holmestrand, Sandefjord og paa Horten. Leegaard behandlede i Laurvig 35 Tilfælde, deraf 23 i første Qvartal; i 23 Tilfælde var der Pneum. dextra, i 8 sinistra, i 4 duplex. Sygdommens Charakteer var i Tønsberg mere adynamisk; paa Horten fordredes kun expectativ Behandling, medens den i Stokke var sthenisk. Af behandlede Lungebetændelser anføres 203, hvoraf 22 døde (10,8 pCt.).

Acut Rheumatisme omtales fra Horten, hvor 7 Tilfælde behandlede, alle haardnakkede, langvarige, trodsende enhver abortiv Behandling og stedse compliceret med Hjerteraffection; 1 døde langt ude i Sygdommen efter Krampe og Sopor. Fra Holmestrand omtales en **rheumatisk-nervøs Feber**, der i Marts og April samtidig angreb en Deel Individuer, hvis Boliger efter flere Dages Tøveir ovenpaa den strenge Vinterkulde kom under Vand.

Af **Koldfebertilfælde** behandlede 11 i Laurvig og Aasgaardstrand, samtlige importerede, hos Søfolk.

Cholera asiatica udbrød den 9de October i Tønsberg paa en Tid, da de almindelige Høstdiarrhoer vare meget sjældne og Cholera aldeles forsvunden, efter at de begge i August og September havde viist sig, men lidet udbredte. Sygdommen synes at være importeret fra Christiania ved et Fartøi, der indkom 18de September til Vallø med et Choleralig ombord, og de første Tilfælde at kunne følges fra Quarantæneopsynsmanden, (der døde), ligesom Sygdommen umiskjendeligt især udbredte sig ved Smitte (Lorentzen og Hasberg). Der angrebes til 22de December 64 i Tønsberg og 7 i Omegnen, hvoraf i Alt døde 47. Ligesaa døde paa Hortens Sygehuus en fra Christiania syg ankommen Fragtemand af Cholera.

Cholera og **Diarrhoeer** omtales som hyppige i Sommermaanederne i Laurvig, som sjældnere i Holmestrand og Sandefjord; paa Tjømsø vare de udbredte i October og November under et koldt og fugtigt Veir, men ophørte aldeles, da Skarlagensfeber epidemien viiste sig.

Syphilis omtales enkeltviis fra Horten, Tønsberg og Laurvig. Paa Amtssygehuset behandles 42 for Syphilis og 5 for **Radesyge**.

Fnat, der i Holmestrand var aldeles forsvunden de sidste Aar, har atter viist sig især blandt Almueskolebørnene.

Kjertelsyge er almindelig og **Svindot** paa mange Steder i stærkere Tiltagende, saaledes især paa Horten (dog næsten kun blandt Indflyttede eller deres Efterkommere), i Holmestrand (maaske Følge af de hyppige Lungebetændelser i 1852 og 1853 - Weidemann); i Tønsberg behandlede Hasberg 20 nye Tilfælde; i Laurvig er Sygdommen ligeledes almindelig: Paulsen behandlede et Fruentimmer, hvis Fader, Farfader, Mormoder, Broder og Søster vare døde af Tæring, og som selv bukkede under for samme Sygdom.

Et Tilfælde af **Skjorbug** behandlede i Holmestrand, det eneste der i 26 Aar observerede (Weidemann).

Blegsot er sjælden paa Horten, hyppig i Tønsberg og Laurvig.

Orm og **Cardialgie** ere meget almindelige, den sidste især paa Horten, hvor den synes at

herske endemisk (137 Tilfælde kom under Lægerens Behandling). Drikkevandet var undersøgt af Lector Strøcker, men befandtes at være særdeles godt. Rønne og Bolstad bruge med Fordeel mod Cardialgie Tr. iodi i Dosis af 2—4 Draaber 2—3 Gange daglig.

Af **chirurgiske Sygdomme** behandlede Lægaard mange Fracturer, Brøk, Hypopya; i et Tilfælde af et fremmed Legeme (brændt Caffeønne) i Larynx, hvor Tracheotomie ikke tillodes, kom Patientten sig lidt efter lidt ved Ophostning af Fragmenter. Paa Horten behandlede en Mængde **Furunkler** blandt Skjærbataillonens Mandskaber.

Veirlig, Topographie og Levemaade. Vinteren var overalt især i Februar usædvanlig streng, og Sommeren varm og tør. I Beretningen fra Horten af Rønne og Bolstad hedder det om Veirliget: Vinteren $\frac{3}{4}$ begyndte seent, Middeltemp. i November var -1° R., i December 0° , til Midten af Januar over Frysepunktet, men fra 15de Januar -6° , i Februar $-9\frac{1}{2}^{\circ}$. Barometerstanden i Regelen høi, Veiret klart, nordlige og vestlige Vinde. Marts ligeledes kold, Temp. indtil -16° , April mildere, indtil $+10^{\circ}$ om Dagen, men Nætterne meget kolde. Mai begyndte med Snee og Slud, senere megen Regn og Stigning af Temp. til $+18^{\circ}$, endnu lidt Sneefald i Slutningen; Regn i Begyndelsen af Juni, Temp. indtil $+20^{\circ}$. Fra 20de Juni til midt i Juli Tørke, brændende Solhede og Stille, fra $+20^{\circ}$ til $+24^{\circ}$. Senere og lige til 20de August megen Regn, Tordenveir og Søndenvind. Middeltemp. i sidste Halvdeel af Juli $+17^{\circ}$, i August $+16^{\circ}$. Fra 20de August — 22de September atter Tørke, Temp. i Middel $+10^{\circ}$. Derpaa stærk Regn, af og til Riimfrost, Temp. i Middel $+3,5^{\circ}$. Fra 14de October regn- og stormfuldt og lav Barometerstand, især overordentlig lav $\frac{3}{4}$ October. November begyndte med Snee, senere atter Regn og Temp. til $+7^{\circ}$. Efter 14de November klart, stille, høi Barometerstand, Temp. omkring 0° . I December Sneefald og siden godt Føre, Temp. til $-11,5^{\circ}$, i sidste Uge atter Varmegrader og Regn, Barometerstanden meget variabel. — Misbrug af

Brændeviin omtales fra Holmestrand og Horten, hvor den dog senere er aftagen, ligesom Moraliteten var forbedret, siden Horten har faaet sin Præst.

Under **Bemærkninger om Medicinalvæsenet** omtaler Leegaard Nødvendigheden af en Revision af Medicinaltaxten, da mange Lægemidler f. Ex. Chinin nu neppe kunne anvendes i Fattigpraxis paa Grund af Prisen, og Apothekerne med god Fordeel kunne levere Chinin for 1 Skilling pr. Gran.

Vaccination er udført paa 1,902 Individer, men Indberetning savnes fra 3 Vaccinatører.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 4 Obductioner, hvoraf 2 over ihjellagt, 1 over i Dølgemaal født Barn, 1 over pludselig Død af Miltruptur; 1 Skjønforretning om Paternitet, 5 Erklæringer om Læsioner etc., 14 over Sindssyge.

19 **Sindssyge** omtales, hvoraf 10 ere sendte til Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 for Læbekræft, Exarticulation af 2 Fingre, 1 Operation herniæ sacci lacrymalis; af **obstetriciske** omtales 9 Tangforretninger, (3 paa Grund af Eclampsia part.), 1 Perforation paa Grund af Blødning, forsnevret Bækken og Ansigtsleie, hvor Tang forgjæves var forsøgt, Konen kom sig (Hasberg), 4 förløstes ved Vending, 1 Foster paa 6 Maaneder fødtes uden Hjælp dobbelt (Rønne & Bolstad), 1 Partus præmat. ar. if. ved Tamponade paa Grund af Placenta prævia.

Som **Døde paa Barselseng** nævnes 6, deraf 1 af Anæmi efter Placenta prævia. 1 af Phlebitis og Gangræna ex decubitu. I Jarlsbergs Landphysicat opgives 82 Børn **døde under 1 Aar**, og 83 **Dødfødte**.

Af **Sygehuse** haves Amtssygehuset i Tønsberg, og Marinens Sygehuus paa Horten. Paa lette sidste behandledes 471 eller 300 mindre end i 1854, uagtet den større Sygelighed, da der i 1855 ingen armeret Orlogsflaade var stationeret ved Horten, og de herskende Epidemier især angreb Børn, som behandledes hjemme. Liggedagenes Antal var 5,563, den daglige Udgift til Medicin 3½ Sk. pr. Patient.

Amtet har 4 **Apotheker**, nemlig i Laurvig,

Tønsberg, Holmestrand og Horten, der alle ved Visitationen befandtes i god Orden. **Badeindretninger** findes i Laurvig, Holmestrand og Sandefjord, samt Sygehusets Badehuus paa Horten, der alle nøde stærk Søgning. Sandefjordsbadet besøgt af 370 Patienter (i 1854 af 325), bestyres herefter af en lønnet Inspector og 5 Repræsentanter. Ebbesen behandlede 343 Patienter, hvoraf 37 helbrededes, 200 betydelig bedredes, 57 noget og 49 ikke bedredes. Chronisk Rheumatisme, Scrophler, chroniske Hudsygdomme, nervøs Svækkelse og Neuralgiers samt Lamheder vare de almindeligste og med meest Held behandlede Sygdomme. Holmestrands Badeanstalt benyttedes ogsaa særdeles meget og med heldigt Udfald; især anbefales Manæternes Anvendelse.

Medicinalpersonalet. Opgaver mangler aldeles.

VIII. Bratsbergs Amt.

Sundhedstilstanden var paa flere Steder, især i Vaarmaanederne, mindre tilfredsstillende, navnlig i Skien og omliggende Distrikt samt i Kragerø Distrikt. I Brevig og Omegn, samt i øvre Thelemarkens tvende Distrikter var der imod Sygeligheden meget ringe og kun et Par smaae Typhusepidemier forekom i de sidst nævnte Distrikter.

Sygdomsconstitutionen var i Amtssygehuset, navnlig i Skien og Porsgrund med Omegn udtalt inflammatorisk-catarrhalsk i Aarets første Halvdeel, idet Lungebetændelser og Parotit herskede epidemisk og i kort Tid naaede stor Udbredning. I øvre Thelemarkens samt i Kragerø Distrikt, i hvilket sidste i Alt behandledes 384 acute og epidemiske Sygdomme (i 1854 kun 230), herskede i Vaarmaanederne en Influenzaepidemie, og samtidig forekom Lungebetændelse dog i mindre Grad. I Sommer- og Høstmaanederne var den gastriske Constitution lidet udtalt undtagen i Kragerø.

Typhus forekom sporadisk og meget sjælden i Skien, Porsgrund, Brevig og omliggende Trakter; kun i Soleim og Gjerpen angrebes paa et Par Pladse i Begyndelsen og Slutningen af Aaret flere samtidigt, i Alt 9, men In-

gen af de Angrebne døde. I Silegjord og Hjertdal i Thelemarkens østfjeldske Distrikt, hvor i Slutningen af 1854 Typhus havde været temmelig udbredt, forekom endnu Tilfælde til midt i Januar, og 1 døde; ligeledes angrebes et Par Individuer i Sauland i sidste Qvartal, men kom sig. I Nissedal i det vestfjeldske Distrikt angreb i Vaarmaanederne en lille Epidemie samtlige Indvaanere paa en Plads, i Alt 9, hvoraf dog Ingen døde.

Børnekopper omtales fra Kragerø Distrikt, hvor 5 Individuer i Sandekedal, Alle i et Huus, angrebes af Varioloider. Smitten, der var indført med en fra England hjemkommen Sømand, udbredte sig ikke videre. Alle de Angrebne vare Voxne og vaccinerede, men ikke revaccinerede.

Vandkopper angreb en Deel Børn i Porsgrund, især om Høsten.

Rosen, Furunkler og Phlegmoner vare hyppige i Skien i Sommermaanederne.

Skarlagensfeber forekom kun i de sidste Maaneder sporadisk i Skien. Derimod var i Porsgrund acute Hudsygdomme almindelige, hvoraf forskellige og ofte blandede Former fremtraadte paa samme Tid; de fleste maatte nærmest benævnes **Rubeolæ**, men ikke sjelden viiste der sig Anasarca efter Udslættets Forsvinden. Andre angrebes især Sommeren og Høsten af **Urticaria** og **Roseola æstiva**. Rubeolæ vare ogsaa i Silegjord om Sommeren meget udbredte men milde. **Mæslinger** omtales som en lidet udbredt Epidemie mod Aarets Ende i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt; i October døde i nedre Thelemarkens Distrikt paa en Plads 3 Børn kort efter hverandre med Symptomer paa Croup forbunden med et morbilløst Udslag og Parotit.

Kighoste nævnes kun fra Holdens Præstegjeld i nedre Thelemarken, som Rester af en liden Epidemie i det foregaaende Aar.

Strubehoste omtales fra Skien, Porsgrund, Silegjord og Kragerø som sporadiske Tilfælde; af 14 døde 11. **Diphtheritis faucium** forekom ogsaa sporadisk i Skien til forskellige Tider, men Ingen døde.

Catarrhalske Halsbetændelser vare hyppige

i Skien, Porsgrund og Brevig i Vaar- og tildeels Sommermaanederne.

Parotit herskede i Brevig og Porsgrund samt i nedre Thelemarken indtil Juni, kom da først til Skien, hvor den i kort Tid naaede en overordentlig Udbredning og viiste sig endnu udover Høsten. Sygdommen gik fra Huus til Huus; under Udbruddet og Acme var ofte tilstede et Exanthem, der deels lignede Erysipelas, deels Scarlatina eller Rubeolæ. Metastaser vare hyppige, til Testis, Ovarium, Meningen og Peritonæum, undertiden paa flere Steder paa engang. Ingen vides at være død. I øvre Thelemarkens Distrikter forekom Sygdommen i Vaarmaanederne temmelig udbredt, men mild; Betændelsen gik undertiden over i Suppuration. I Kragerø viiste den sig først i de sidste Maaneder og sparsomt.

Catarrhalfebre vare paa de fleste Steder almindelige i Vaarmaanederne, saaledes var i Silegjord og Hjertdal **Influenza**, der afløste Typhusepidemien i Januar, meget udbredt, hyppig compliceret med Bryst- og Underlivsbetændelser, eller med typhøse Symptomer; 4 døde, nemlig 1 af Peritonit, 2 af Pneumonie, 1 af Febris mucosa. I Kragerø var ligeledes en epidemisk Catarrhalfebre meget udbredt, især i Februar og Marts, ofte compliceret med Brystbetændelser, men aldrig med nervøse Symptomer; i Alt behandledes 87 Tilfælde af Influenza og 60 af andre Catarrher.

Lungebetændelse begyndte i Skien i Slutningen af 1854, blev i Januar mere og mere hyppig og var epidemisk i Februar, Marts, April, indtil ud i Mai; af de lavere Klasser angrebes næsten hver Familie, Sygdommen gik fra Huus til Huus, og næsten overalt laa et eller flere Individuer syge af Lungebetændelse. Der herskede i længere Tid en stadig bidende Nordostvind med streng Kulde, hvorunder Tilfældene vare de heftigste, Hepatisationen og Reconvallescentsen langvarig; de derimod, som optraadte efter at en mildere og fugtigere Luft havde afløst Vinterveiret, vare langt mildere og kortvarigere. Dødeligheden var i det Hele ikke stor, undtagen for gamle Drankere og tildeels Barselkoner. Schaaning fandt Antiphlogose nødvendig, endog gjentagne Aareladninger, men

saae især Nytte af Inf. digitalis som et souverænt Middel under denne Epidemie; Opiatbehandling var derimod mærkelig uheldig. I Landdistriktet var Sygdommen samtidig udbredt, herskede især langs Elvebredder og paa høitliggende Steder; paa Fossum Jernværk angrebes især en Mængde Smede og Arbeidere ved Støberiet. I Gjerpen var den temmelig ondartet; Præsterne havde i denne Tid ofte 9—15 Begravelser om Ugen, hvoraf de fleste rimeligviis skyldtes Lungebetændelsen. I Porsgrund behandlede 35 Pneumonier, deraf 23 i første Halvaar, (2 døde), i Brevig og nærmeste Ladesteder 26, hvoraf næsten alle fra Januar til Marts, 2 døde. I Bamle døde nok Mange af forsømt Lungebetændelse, hvor Læge ikke tilkaldtes. I nedre Thelemarkens Distrikt behandlede 20, de fleste om Vaaren, 2 døde; i Kragerø Distrikt 56, deraf i de første 4 Maaneder 41 Pneumonier og Pleuriter, hvoraf 4 døde; i Drangedal, hvor Ingen kom under Lægebehandling, døde 10 af "Forkjølelse", deraf 6 Børn. I øvre Thelemarkens Distrikter var Lungebetændelse en hyppig Complication af Influenza.

For **Koldfeber** behandlede i Kragerø 4 Patienter, 3 Børn og 1 Kone, som aldrig havde været udenfor Distriktet, og af Hoffmann i Brevig 2, nemlig en Hollænder og en Mand, bosat i Langesund.

Blodgang omtales fra Kragerø, hvor om Sommeren og Høsten de gastriske Sygdomme i det Hele vare de overveiende, navnlig i September (56 af 63 behandlede Syge) og i October (25 af 36), og specielt i de nævnte Maaneder Dysentrierne vare fremherskende. Sygdommen angreb kun et vist Strøg af Byen uden at enten disses lokale Forholde, Levnetsmidlernes Beskaffenhed eller Smitte kunde tilskrives nogen bestemt Indvirkning. Især angrebes Børn; i 21 Huse med 30 Familier og i Alt 128 Indvaanere angrebes i Alt 63, hvoraf 49 Børn. Sygdommen udviklede sig ikke hurtigt og Reconvalescensen varede gjerne flere Uger. 4 døde, hvoraf 1 obduceredes, som frembød de karakteristiske Tegn paa Betændelse og Ulceration i Tyktarmen. I Hjertdal i øvre

Thelemarken behandlede 1 og i Skien et Par lette Tilfælde.

Desædvanlige **gastriske Sygdomme** om Sommeren og Høsten vare med Undtagelse af Kragerø, hvor Diarrhoeer og Choleriner vare almindelige især i Juli og August, lidet fremtrædende. I Skien behandlede et udtalt Chole-
ratilfælde med paafølgende Typhoid, som helbrededes.

Syphilis omtales fra Brevig og Porsgrund, hvor flere Sømænd lede af secundære Tilfælde. Gonorrhøer vare hyppige og udsædvanlig ofte forbundne med Epididymit (maaske paa Grund af den herskende inflammatoriske Diathese). Gonorrhoe, som i øvre Thelemarken var ukjendt, har viist sig der i et Par Tilfælde. Paa Amtssygehuset behandlede 29 for Syphilis, 7 for **Radesyge**.

Fnat, Prurigo og andre chroniske Hududslag ere meget udbredte i nedre og øvre Thelemarken. **Skurv** omtales som almindelig fra Tinn.

1 **spedalsk Pige** lever fremdeles i Hiterdal.

Kjertelsyge og Svindsot ere overalt meget udbredte, navnlig i Skien, Porsgrund, Kragerø, Thelemarken, hvor de fleste Dødsfald tilskrives Svindsot. Af andre chroniske Sygdomme er **Orm**, — navnlig i Brevig og Omegnen selv hos Voxne og compliceret med **Hysterie**, — **Cardialgie**, **chronisk Rheumatisme** overalt de hyppigste, ligesom **Blegsot** især i Skien og Kragerø, **Menstruationsuordener** navnlig i Tinn.

I Kragerø behandlede 3 Tilfælde af **Scorbut**, 1 af Purpura hæmorrhagica.

Af mærkeligere **chirurgiske** Tilfælde nævnes et Skudsaar i Brystet ved Sprængningen af en Kanon, paafulgt af indvendig Blødning og Død. I nedre Thelemarken døde en Kone med **Bugvattersot** efter henved 2 Aars Sygdom, som i de sidste 18 Maaneder var tappet 24 Gange, hvorved i Alt udtømtes 742 Potter Fluidum. Indeklemte **Brok** ere hyppige i nedre Thelemarken, i Tinn forekommer meget almindeligt Lyskebrok, ofte dobbeltsidige, og chronisk Conjunctivitis med Ectropium.

Topographie og Levemaade. Climetet i nedre Thelemarken er fortrinligt; Agerbrug, Skovdrift og i **Holden** tillige Grubedrift ere de almindeligste Næringsveie. I Distriktets øvre Deel (ligesom i hele øvre Thelemarken) er Ureenligheden meget stor og Hudsygdomme udbredte. Nydelsen af stegt Flesk og umaadelig Kaffe-drik fremkalder de meget hyppige Underlivsbesværigheder. Smelteovnen og Grubedriften befordre Lungebetændelser, Catarrher og Rheumatismen. Lægen i Tinn tilskriver Børnenes varme Hovedbedækning, som aldrig aflægges, Udbredelsen af Skurv; Fruentimmernes Dragt er uhensigtsmæssig: en varm Hue, korte og vide Skjorter, et Livstykke, som ophører lige under Armene, en Særk, som kun bedækker Brystet, hvilket i Forbindelse med de overalt misbrugte Aareladninger maa befordre Hyp-pigheden af Menstruationsuordener. Ildstedets Construction bevirker Røg, og Sengens Hoved-pude vender altid mod Vinduet, dette i Forbindelse med Ureenligheden gjør uidentvilt de omtalte **Øienaffectioner** saa almindelige. Det tunge Markarbeide, der væsentlig foretages ved at rydde de svære Stene af Markerne, bevirker Brøktilfælde. Næsten kun fast Mad nydes, hvoraf Cardialgie og især Obstructioner ere de sædvanlige Følger. I Almindelighed naaer Bonden en usædvanlig høi Alder. — Lægen i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt beretter om de topographiske Forholde: de beboelige Steder ere meget trange Dalfører med særdeles yppig Vegetation og god Luftvexel, og Agerbrug er den hovedsagelige Bedrift; Sundheden er derfor ogsaa meget god, dog har Climetet en skadelig Indflydelse paa Brystsyge. De forhen saa ødelæggende Typhusepidemier ere forsvundne i senere Aar, og vistnok som Følge af de forbedrede hygieeniske Forholde, Boliger, Reenlighed, Beklædning og Føde, der atter maa tilskrives det i saa høi Grad udviklede Communicationsvæsen. — Misbrug af Brændeviin, Øl og kunstig Viin omtales som stærk i Skien, Porsgrund og Kragerø.

Fattigsygepleien er i de fleste Landdistrikter efter Omstændighederne god, men deres Størrelse lægger ofte Hindringer i Veien for hensigtsmæssig Lægehjælp; i Tinn i øvre The-

lemarkens østfjeldske Distrikt er nu ansat en egen Læge med Løn af Statscassen, der yder Fattige sin Hjælp. I Skien er en Arbeiderforening med 230 Medlemmer, som med Familie nyde fri Lægehjælp og tildeels Medicin. **Ulovlig Praxis** er i betydelig Aftagende.

Vaccinerede ere 2,224.

3 legale Forretninger omtales, deraf 1 Obduction af et ihjellagt, 1 af et i Dølgemaal født Barn.

3 Sindssyge kom i nedre Thelemarken under Behandling i Aarets Løb, 1 døde, 2 sendtes til Gaustad; i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt findes i Alt 14, foruden 1, som er sendt til Gaustad. I Kragerø Distrikt findes 20, hvoraf 6 nye tilkomne.

Chirurgiske Operationer. 1 Operatio atresiae ani med heldigt Udfald, 2 Exstirpationer af Uterinpolyper, 2 Cataractoperationer, 1 Amputatio cruris, 1 Tenotomia td. Achillis, flere Extirpationer af Svulster og Exarticulationer af Fingre, 2 Hydroceleoperationer, 2 Operationer for Hareskaar etc.

Af obstetriciske Operationer omtales 13 Tangforretninger, hvoriblandt 2 hos Tvillinger, 1 af Hovedet efter Fødsel, hvor Partus præmaturus var fremkaldt paa Grund af Bækkenforsnevring (Barnet dødfødt). 1 af Mødrene døde Dagen efter Forløsning med et dødfødt Foster, Fødselsarbeidet havde varet i 8 Dage, Bækket net forsnevret. — 1 dødt Foster, som var født til Hovedet, ekstraheredes med Hage. 1 Excerabration foretoges paa Grund af Bækkenforsnevring, Konen lever (Krabbe). 4 Fostre forløstes ved Vending, 1 tillige med Tang paa Grund af Hydrocephalus, Moderen fik Ecclampsie, men kom sig. Vendingen var i et Tilfælde indiceret af Ecclampsie, Fosteret fødtes levende; i et Tilfælde var der Placenta prævia, hvor Moderen døde kort efter af Blodtabet.

Paa Barselseng døde 2 i Skien af Lungebetændelse, i nedre Thelemarken 4, deraf 1 uforløst i Hiterdal (Tværleie og formodentlig Ruptura uteri), i øvre Thelemarken 5, i Kragerø 3, hvoriblandt 1 af Mania puerp., 1 af Anæmi efter Plac. prævia.

I Kragerø Distrikt døde i Alt 182 (i 1854 154), deraf 60 i 1ste, 55 i 2det, 36 i 3die, 31

i 4de Qvartal; deraf vare under 1 Aar 32, af Alderdom 38, Dødfødte 26. I nedre Thelemarken døde 50 under 1 Aar, fødtes 26 dødfødte, i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 25 og 15, i det vestfjeldske 52 og 21. I Brevig med 1,800 Indbyggere fødtes 53, deraf 1 dødfødt, døde 19, Overskud af Fødte altsaa 33.

Ved **ulykkelig Hændelse** berettes 14 at være omkomne i Kragerø og øvre Thelemarken.

Amtssygehuus findes ved Skien. **Apothekerne** i Skien, Porsgrund, Brevig og Kragerø befandtes ved Visitationen i god Orden. Af **Badeindretninger** findes paa Amtssygehuset 1 Dampbad, 1 Styrtebad og 2 Karbad, desuden i Skien 1 privat Dampbad. Badehuset i Kragerø benyttedes flittigt.

Medicinalpersonalet i Amtet:

1. I Landphysicaten: Antallet ikke opgivet.
2. I nedre Thelemarken: 2 Læger, 4 Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatorer.
3. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.
4. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge, Jordemødres og Hjelpevaccinatorers Antal forøget hver med 1.
5. I Kragerø Distrikt: 3 Læger, 5 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatorer.

IX. Nedenes og Raabygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden har i dette Amt været særdeles god i det Hele taget. Ingen Epidemier af større Betydning have hersket, og de paa de fleste Steder optrædende Børnesygdomme, som Kighoste og Rubeolæ viiste ringe Dødelighed. Kittel behandlede i og om Arendal 1201 Syge, hvoraf 38 døde, Distriktslægen i østre Nedenes 448, hvoraf 22 døde. **Sygdomsconstitutionen** var lidet udtalt, paa flere Steder hældende til den inflammatoriske, især i østre og vestre Nedenes; de catarrhalske Sygdomme som sædvanlig temmelig udbredte i Vinter- og Vaarmaanederne.

Typhus optraadte meget sjelden og sporadisk; i og om Arendal især i Aarets Begyn-

delse og Slutning; i **Tvedestrand** angrebes i September 8 Individuer i 4 Huse omtrent samtidig, men **Sygdommen** udbredte sig ikke videre; 1 døde. I Grimstad behandlede 15, hvoraf 2 døde, de fleste vare hjemkomne Sø-mænd. Kun i vestre Raabygdelagets Distrikt syntes Sygdommens gjentagne Optræden, navnlig i Valle Sogn, at bero paa en adynamisk Sygdomsconstitution; den holdt sig her paa enkelte Gaarde, hvis Beboere næsten alle lidt efter lidt angrebes, men sjelden mere end 4—5 ad Gangen. Der indsygnede i dette Distrikt 33, hvoraf 3 døde; hos 13 havde Exanthem været tilstede. I hele Amtet ere 99 Typhustilfælde behandlede, hvoraf 8 døde.

Barselaffectioner vare noget hyppigere i Arendal end de foregaaende Aar, men af de Behandlede, hvoriblandt 1 led af betydelig Diphtheritis, døde Ingen. I Grimstad angrebes 4, hvoraf 2 døde. I østre Nedenes behandlede 9 Tilfælde, deraf kun 1 udtalt Barselfeber og 1 Phlegmasia alba dolens, Ingen døde. I østre Raabygdelaget døde 1 Barselkone af Diphtheritis.

Et Tilfælde af **Varioloïder** forekom i østre Raabygdelaget.

Rosen behandlede oftere i Arendal.

Af **Skarlagensfeber** viiste sig kun 2 karakteristiske Tilfælde i Arendal i December. Derimod gik der i Arendal og Omegn i sidste Halvaar, og om Nes Jernværk mod Aarets Slutning en meget udbredt, men mild Epidemie af **Rubeolæ**, eller **Roseola** (Skjelderup); den var sjelden forbunden med Feber og Afskalling og kom kun i faae Tilfælde under Behandling. Den paafulgte undertiden af **Urticaria**, og samtidig behandlede i Arendal nogle Tilfælde af **Mæslinger**, der i 1856 som Epidemie afløste Rubeolæ.

Kighoste herskede næsten hele Aaret i Arendal. Epidemien var efter Kittel den heftigste, om end ikke den meest udbredte, i de sidste 28 Aar; især var den hyppig compliceret med Pleurit, en Gang med Strubehoste og Meningit; 10 Børn, de fleste under 1 Aar, bortreves. I Grimstad, hvor den ligeledes var meget udbredt, var den ogsaa slemmere og langvarigere end almindelig, og 2 døde af Pneu-

monie. I vestre Nedenes Distrikt var den iøvrigt særdeles godartet. I østre Nedenes vedvarende Sygdommen fra foregaaende Aar i nogle Maaneder, i østre Raabygdelaget optraadte den ud paa Høsten.

Halsbetændelser vare i Arendal ualmindelig sjældne, de fleste forekom i Juni.

Parotit var i vestre Raabygdelaget temmelig almindelig om Høsten, og viiste stærk Tilbøielighed til suppurativ Udgang, 2 døde. I det øvrige Amt var Sygdommen sjelden og mild.

Af **Catarrhalfebre** behandlede Kittel i Arendal 106, deraf 69 i første Qvartal, i Juli og September forbundne med gastriske Symptomer, men uden den for Influenza karakteristiske Debilitet. **Bronchiter** vare hyppigst i November. Forresten optraadte disse Sygdomsformer og andre Catarrher som sædvanlig om Vaaren.

De egentlige **Betændelser** vare ligeledes i nogle Distrikter temmelig hyppige i Vaarmaanederne under den strenge og langvarige Kulde; saaledes behandlede i Grimstad 26, i hele vestre Nedenes Distrikt 60 Pneumonier, hvoraf 9 døde, i og om Arendal 15 Pleuriter og 15 Pneumonier; af Samtlige døde 2. Distriktslægen i østre Nedenes behandlede 63 Betændelsessygdomme, 6 døde af Pneumonie.

Af **rheumatiske Febre** behandlede Kittel i Arendal 77, hvoraf 38 i første Qvartal, 21 i fjerde; af **acut Ledderheumatisme** 12. Distriktslægen i østre Nedenes omtaler 38 Tilfælde af Rheumatisme med og uden Feber.

Koldfeber kom temmelig hyppig under Behandling i Kystdistrikterne, hvortil den importeredes med Skibe, der kom fra udenlandske Havne og deels indbragte syge Mandskaber, deels friske, som først længere Tid efter Hjemkomsten anholdtes. Lægerne i Arendal behandlede saaledes 32 Søfolk, hvoraf 2 i April og Resten fra August til October; de fleste kom fra Havnene i den botniske Bugt (nedre Calix), desuden Danzig, Belgien og Holland. (Kittel har i første Qvartal 1856 behandlet 34 Patienter, der i Sommeren 1855 havde forladt disse Havne og dengang saavel som i Mellemtiden vare fri for Koldfeberanfald; Sygdommen

var altsaa latent i indtil 8 Maaneder). De øvrige Læger behandlede dog ikke faa endogene Tilfælde, endog hos smaae Børn, saaledes Jebe i og om Tvedestrand 21 i Vaarmaanederne, paa samme Tid som der i hele Danmark herskede en voldsom Epidemie; som det synes altsaa under Indflydelse af de samme telluriske eller atmosfæriske Forholde, som paa den nærliggende danske Kyst. I Alt opgives henimod 100 Tilfælde som behandlede i dette Amt.

Gastriske Sygdomme vare lidet fremtrædende, undtagen i den varmeste Sommertid, da Kittel behandlede 32 Tilfælde af **Icterus** og **Hepatit**; desuden nævner han 49 **Diarrhoer** og **Choleriner**. I Grimstad forekom i September et Tilfælde af udviklet Cholera, som helbrededes.

Veneriske Sygdomme behandlede især hos Søfolk, der medbragte Smitten fra Udlandet. Paa Amtssygehuset laae 21 Tilfælde af Syphilis. I østre Raabygdelaget er i 3 Aar hverken Syphilis eller Gonorrhoe iagttaget.

Fnat og andre chroniske Hudsygdomme er i betydelig Aftagende, undtagen i østre og vestre Raabygdelaget, i hvilket sidste Distrikt den i de sidste Aaringer er mere ondartet, maaske paa Grund af Skabsygens Overførelse fra Faar og Geder, hvis urensede Skind benyttes til Sengklæder. Distriktslæge Lassen anfører et evident Exempel paa Smitte fra Heste til Mennesker, hvor Sygdommen viiste de samme Charakterer som hos Dyrene.

Kjertelsyge, men især **Svindstot** er overalt langs Kysten i betydeligt Tiltagende. Kittel behandlede 22 Kjertelsyge og 28 Svindsottige (hvoraf 14 døde), Roscher i Lillesand 64 Phthisici, (medens Kjertelsyge der tvertimod er paa-faldende sjelden), Jebe har intet Aar været consuleret af saamange for Phthisis; Frisak i Grimstad anseer den for mere udbredt end paa de fleste andre Steder i Landet.

Blegsot bliver efter Kittel ligeledes hyppigere og hyppigere i alle Samfundsclasser. Han behandlede 31, hvoriblandt 3 Mænd (Onanie). Skjelderup anseer derimod Blegsot for ikke almindeligere end andetsteds og **Menstruationsuordener** for sjældnere end forhen. Kittel behandlede 1 for mania menstrualis.

Cardialgie er særdeles udbredt, især blandt

de simplere Klasser i Arendal og vestre Nedenes paa Grund af Diætfeil etc., ligeledes er **Orm** meget almindelig, og **chronisk Rheumatisme** hører i Sødistrikterne til de hyppigste Sygdomme.

En Mængde **chirurgiske Sygdomme** behandles af Kittel i Arendal: Panaritier viiste sig undertiden epidemisk, ligesaa Abscesser og Furunkler; 34 Tilfælde af stærke Contusioner, 30 Vulnera af forskellig Slags, frembragte ved Cirkelsauge, Bjelkehugst og Minering, 10 Fracturer, 9 Luxationer. Caries dentium er overordentlig udbredt i Arendal, og flere tilflyttede Familier skyde Skylden paa Climaten. — Kittel omtaler en Forbrænding af hele Corneas Overflade ved Flamme, hvor Synet retablere- des fuldstændig inden 24 Timer, Roscher et Tilfælde af dobbelt Cataract, opstaaet acut hos en Gravida, rimeligviis efter Refrigerium af Genitalia.

Veirlig, Topographie og Levemaade. Vint- ren var ogsaa her, idetmindste i Grimstad, me- get streng i de 4 første Maaneder. Climaten er sundt, uagtet paa de fleste Steder langs Kysten meget ustadigt, med afvexlende Vinde, Taage og Regn om Høsten, Vinteren mild, sjelden med stadigt koldt Veir, som altid be- virker mere Sygelighed end de almindelige Variationer af Sneefald, Slud og Regn. Dog er Veirliget stadigere i de østlige Distrikter. Østerisøer anføres at have en i sanitær Hen- seende heldig Beliggenhed, godt Vand; en før aaben Cloakrende, der gaaer gennem Byen, er nu lukket. — Velstand og gode Nærings- midler ere Regelen i Kystdistrikterne, hvori- mod Drikfældighed og Sviir af næsten alle Læ- ger omtales som tiltagende i en sørgelig Grad, efter Roscher i Lillesand især siden Brænde- viinshandelen er kommen i Hænderne paa nogle Faae, hos hvem Bouden da altid finder godt Selskab og Exempel. I det indre Land, i Raa- bygdelaget er Ureenligheden betydelig. Land- manden udsættes ofte for Sygdomme, saaledes for Catarrher, Rheumatismen og Cardialgier paa Søen og ved Tømmerflødning, for Beskadigelser ved Grubedrift, Tømmerdrift, Skibsbyggeri, men især ved de mange nye Cirkelsauge (Kittel).

Bemærkninger om Medicinalvæsenet. Fattig- sygepleien lettes i Arendal ved et Par betyde- lige Legater til de Fattiges Understøttelse, hvor- af Stadsphysicus har et til sin frie Disposition. 175 Fattige behandlede, med en Udgift til Medicin af 286½ Spd. Distriktslægen i vestre Nedenes anseer Fattigsygepleien for høist util- fredsstillende fra Communens Side. I Øster- risøer behandles de fattige Syge og for Beta- ling ogsaa andre Patienter i et Par ved Legat oprettede Fattigsygestuer (Udgifter til Medicin 55 Spd.). — Lægehjælp benyttes i Regelen meget i de senere Aar langs Kysten og nær- mere Byerne, saa at Lægen endog hentes flere Mile op i Landet for en frisk Pneumonie (Ro- scher). I vestre Raabygdelaget findes kun 1 Læge paa 50 □ Mil, hvilket i Forbindelse med den tiltagende Trang til Lægehjælp gjør en Deling af Distriktet nødvendig. I østre Raabyg- delaget benyttes derimod Lægen meget lidet, uagtet Dødligheden er stor, men Almuen er fatalistisk og betragter baade Læge, Jordemø- dre og Vaccinationen med Mistro. Qvaksal- verie drives fremdeles af en klog Mand i Lille- sand, uagtet han i Aarets Løb er draget til Ansvar og mulkeret. I vestre Raabygdelaget drev en Viceordfører ved Formandskabet en ikke ubetydelig Praxis, der dog synes ophørt, efterat han formelig havde indgivet Ansøgning til Amtet om Licentia practicandi.

Antallet af **Vaccinerede** er 1413; fra 1 Vac- cinatør i østre Raabygdelaget var ingen An- meldelse indløben, og for en anden i samme Distrikt var Vaccinationen mislykket paa Grund af slet Lympe.

Medico-legale Forretninger: 1 Obduction af en Ihjelfrossen, 1 Undersøgelse af et opgravet Fosterskelet, 2 Responsa over Arrestanters Til- regnelighed, 1 Undersøgelse af "Frugtviin," der befandtes at indeholde fi Fuselolie.

5 nye **Sindssyge** ere tagne under Behand- ling i vestre Nedenes. I vestre Raabygdelaget er Antallet i stadigt Tiltagende og holder Skridt med Læseriet og Drikfældigheden; 6 ny tilkomne, hvoraf 2 efter Delirium tremens. 6 Sindssyge findes i østre Raabygdelaget.

Chirurgiske Operationer: 1 Oper. nævi, 5 labii lepor., 2 trichiasis, 2 incarnat. unguis, 2 tum.

canerosi, 6 cataractæ, 1 Operat. plastica palpebr., 3 Paracenteses abdominis (alle af Roscher), 1 Operation for cancer labii, 1 Amput. digiti.

Obstetriciske Operationer: 22 Tangforløsnings, hvoraf 1 efter Sædefødsel, og 1 efter forudgaaet Vending; ved begge disse Fødsler vare Fostrene dødfødte og begge Mødre døde. 4 af de øvrige ved Tang forløste Fostre vare ligeledes dødfødte, og i et af disse Tilfælde døde ogsaa Moderen (Ecclampsie). 2 forløstes alene ved Vending, 2 Gange gjordes Extraction ved Fødderne i partus præmaturum.

Døde paa Barselseng ere 17. **Under 1 Aar** døde i Arendal 8, i vestre Nedenes 119, i Aamlid Præstegjeld i østre Raabygdelaget 25. I Arendal kom 5 **Dødfødte** til Verden, i vestre Nedenes 41, i vestre Raabygdelaget 18.

Ulykkelige Hændelser: 2 dræbtes ved Fald, 6 druknede, 1 fandtes død, formodentlig ihjelfrossen.

Amtssygehuset i vestre Nedenes blev efter Amtsgemeens Beslutning (midlertidigen?) nedlagt 1ste November 1855. Denne Beslutning beklages meget af Jebe og Skjelderup som en sørgelig og enestaaende, tilsyneladende umotiveret Begivenhed, der vil medføre Ulemper og forøgede Udgifter til Fattigsygepleien og navnlig stifte Skade ved Mangel paa offentlig Behandling af Veneriske. I Arendal er midlertidig oprettet en Sygestiftelse.

Apothekerne i Arendal, Grimstad og Østerisør befandtes ved Visitationen i god Orden. **Søbadeindretningen** i Arendal seer sin Opløsning imøde. Ved private Sammenskud er derimod oprettet et Strømbad.

Medicinalpersonalet:

1. I Arendals Stadsphysicat findes 2 Læger og 2 Jordemødre. Vaccinationen udføres af Lægerne.
2. I vestre Nedenes: 4 Læger, 7 Jordemødre (i 6 Sogne praktiserede ingen Jordemoder), 14 Hjelpevaccinatorer.
3. I østre Nedenes: 2 Læger, 2 Jordemødre, 4 Hjelpevaccinatorer.
4. I vestre Raabygdelaget: 1 Læge, 4 Jordemødre, 4 Hjelpevaccinatorer.
5. I østre Raabygdelaget: 1 Læge, 2 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatorer.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden var dette Aar god. Der herskede ingen voldsomme eller udstrakte Epidemier, kun nogle ubetydelige Typhusepidemier og især mod Aarets Slutning nogen Kighoste samt i Flekkefjords Distrikt en Deel Mæslinger. I Christianssands Tugthuus forekom desuden Skjørbug. Dødligheden, som i Christianssand i Gjennemsnit i de sidste 10 Aar er 2,2 pCt., var i 1855 noget større nemlig 2,5 pCt.; de fleste Dødsfald faldt her i Maanederne Juli og December, de færreste i Januar. De fleste Sygdomstilfælde indtraf derimod i Aarets Begyndelse og i November, de færreste i Juni og September.

Sygdomsconstitutionen havde ingen udtalt Karakter, rheumatiske og catarrhalske Tilfælde vare dog periodisk hyppigt forekommende; i Christianssand desuden gastriske Tilfælde og i Flekkefjord inflammatoriske Sygdomme især i Begyndelsen og Enden af Aaret.

Typhus forekom i dette Aar kun i mindre Epidemier. I Christianssand opføres 26 Tilfælde af denne Sygdom, af hvilke 6 medførte Døden. I Mandals Distrikt vedvarede en i 1854 udbrudt Epidemie noget ind i dette Aar; om Høsten udbrød en liden Epidemie, hvori 28 angrebes og 2 døde. Ogsaa i dette Aar anføres Sygdommen utvivlsomt at have udbredt sig ved Smitte. I Lyngdals Distrikt behandledes kun 7 sporadiske Tilfælde, hvoraf 2 dødlige. I Flekkefjords Distrikt behandledes i Alt 84 Typhussyge, af hvilke 3 døde. I Hiterø Sogn forekom en mindre Epidemie fra Marts til August, i hvilken 18 angrebes af Sygdommen. I Aarets sidste Maaneder herskede Typhus i Fedde Sogn, hvor 7 angrebes, og i Siredalen; hvor 44 indsygnede, 2 døde. Epidemien vedvarede her til Marts 1856 og angreb i Alt 76 Mennesker, af hvilke 8 døde. Complication med Lungebetændelse var Aarsag til de fleste Dødsfald, Sygdommens Karakter og Gang var iøvrigt den almindelige paa disse Kanter.

Distriktslægen i Flekkefjord, Kraft, anfører, at de øverste Gaarde i Siredalen, paa hvilke Sygdommen især herskede, ligge 10—11 Mile

fra Flekkefjord. Veien fører tildeels over Siredalsvandet i en Længde af $2\frac{1}{2}$ Mil, og er her ofte ufarbar formedelst Storm og Meeniis; i de 3 øverste Mile af Dalen findes ingen Vei. De havde i Epidemiens Begyndelse $8\frac{1}{2}$ Mile, nu derimod 6 Mile til deres Præst, og da om Høsten eller Vinteren en Reise fra Flekkefjord til de øverste Gaarde i Siredalen under de gunstigste Forhold udkræver omtrent 8 Dage, kan man begribe, hvilken Tid der maa medgaae, inden Præsten kan erholde Underretning om Sygdomstilfældene, atter underrette Lægen derom, og denne endelig tilsee de Syge, og hvor meget Besvær og Tidsspilde Tilsynet med saadanne Syge medfører for en Læge, der er alene i sit Distrikt, og i sin By har Sygehuus, medens der i Distriktet forresten hersker Lungebetændelser, Mæslinger og Kighoste samt andre Typhusepidemier. Han udførte derfor selv Tilsynet kun med de Syge i den nedre Deel af Siredalen og lod de Syge paa de 4 øverste Gaarde tilsee af Sygehuus-assistenten (der ikke er examineret Læge). Tilsidst indgik Distriktslægen og Præsten med en Forestilling om Nødvendigheden af at erholde en egen Læge ansat i Præstegjeldet under Epidemien; men da det gjordes til en Betingelse derfor, at Præstegjeldet i det Mindste skulde udrede de halve Omkostninger derved, og da Epidemien imidlertid aftog og snart ophørte, kom dette ikke til Udførelse.

Gastriske Febre viiste sig i Mandals Distrikt temmelig hyppigt.

Barselfeber omtales fra Christianssand og Omegn, hvor af 11 Syge 4 døde, og fra Lyngdals Distrikt, hvor af 5 Syge 1 døde. Paa sidste Sted forekom 3 Tilfælde af Mania purperalis.

Vandkopper, Rosen og andre lettere Udslagssygdomme vare temmelig almindelige i Christianssand og i Flekkefjords Distrikt.

Mæslinger viiste sig i Flekkefjords Distrikt enkeltviis allerede om Sommeren, men optraadte som Epidemie først i det følgende Aar.

Kighoste var i Mandals Distrikt af epidemisk Udbredning fra Mai Maaned af. Sygdommen havde et langsomt Forløb, varede fra 16—26 Uger. Ikke faae Børn døde deraf,

især i Alderen fra $\frac{1}{2}$ —3 Aar. Ogsaa i Lyngdals Distrikt var Epidemien udbredt og forekom især hos Smaabørn, endog Nyfødte; Sygdommen var nemlig 2 Aar forud ligeledes meget udbredt i Distriktet. I Christianssand og i Flekkefjords Distrikt herskede Sygdommen især i Aarets sidste Par Maaneder; paa det sidste Sted blev Epidemien almindelig i 1856.

Halsbetændelser, Laryngiter og Parotiter omtales fra Christianssand.

Forkjølelsesfebre og Bronchiter vare ikke sjældne, i Christianssand om Vaaren med Prostration af Kræfterne som Influenza.

Betændelsessygdomme vare i Flekkefjords Distrikt ikke ualmindelige i Begyndelsen og Enden af Aaret. I de 3 andre Distrikter vare de mindre hyppige; af 66 Tilfælde af Lungebetændelse medførte her 4 Døden.

Rheumatiske Febre forekom i Christianssand især i Begyndelsen af Aaret. I Lyngdals Distrikt forekom de paa samme Tid næsten epidemisk; af 10 døde 2; Complicationer med Pleurit vare hyppigere end med Hjerteaffection.

Af **Koldfeber** omtales 11 Tilfælde i Christianssand og i Lyngdals Distrikt, de fleste hos Søfolk.

Diarrhoeer og **Choleraer** viiste sig temmelig hyppigt i Christianssand i Juli til September.

Venerisk Sygdom forekommer fremdeles især hos Søfolk. Paa Sygehusene behandlede 20 Tilfælde af Syphilis, 1 af Radesyge og 1 af Gonorrhoe; udenfor Sygehusene anføres 20 Tilfælde af Syphilis, 8 af Gonorrhoe at have været under Behandling.

Fnat forekommer som før meget hyppigt i Lyngdals og Flekkefjords Fjelddistrikter.

Af **Spedalske** findes fremdeles 3 i Lyngdals Distrikt; i Flekkefjords Distrikt døde den eneste derværende Spedalske i Aarets Løb. Paa Christianssands almindelige Sygehuus indkom en Mand med Recidiv af den knudede Spedalskhed.

Kjertelsyge omtales dette Aar især fra Christianssand og fra Fjeldbygderne i Lyngdals Distrikt.

Svindot angives at være en almindelig Sygdom i hele Amtet; i Mandals Distrikt sy-

nes denne Sygdom i de sidste 3—4 Aar at være i Tiltagende.

Skjærbug viiste sig dette Aar igjen i Christianssands Tugthuus, hvor 24 mandlige Fanger angrebes, deraf 18 i August; men allerede i September ophørte Sygdommen.

Hudvattersot var i Flekkefjords Distrikt en almindelig Følge af Forkjølelse, da varme Dage i Mai og Juni afløste Nattekulden.

Blegsot angives at være en hyppig Lidelse i Christianssand og i Lyngdals Distrikt, paa hvilke Steder ogsaa Cardialgier ere sædvanlige.

Øiensygdomme omtales dette Aar fra Flekkefjord, i hvilken By der i Februar og Marts herskede en epidemisk Conjunctivit, som var ledsaget af stærk Photophobie. I de Huse, hvor den forekom, angrebes næsten alle Individer, især Qvinder og Børn, fornemmelig scrophuløse Individer. Hos Mange opstod der en Øienlaagrosen.

Om Veirliget angives i Beretningen fra Flekkefjord Kulden i Aarets første Maaneder at have været usædvanlig vedholdende og streng, indtil $\div 15^{\circ}$ R. Kulden vedvarede udover Vaaren og yedblev som Nattekulde, efterat Sommeren allerede var skredet langt frem. Der kom først Varme i Veiret i Juli, hvilken Maaned ligesom August var usædvanlig varm med en Temperatur af $+ 22^{\circ}$ R. i Skyggen flere Dage efter hinanden.

De almindelige Sundhedsforhold i Christianssand og Omegn erkjender Lochmann at være gaaede meget fremad i de sidste 10 Aar. Men han klager over at mange Forhold fremdeles trænge til Forbedring i saa Henseende, saasom med Hensyn til Priveter, Grundvands Afledning, stinkende Afløb fra forskjellige industrielle Anlæg f. Ex. Garverierne, Anvendelse af arsenikholdige Smørelser paa Skibsværfterne m. m. Han anbefaler disse Gjenstande til Lovgivningens Opmærksomhed.

Lægehjælp søges i Lyngdals Distrikt mere end før; men Distriktslægen her burde ikke boe i Farsund, men mere midt i Distriktet, hedder det i Beretningen derfra.

Vaccinerede blev 1783 Individer.

6 medico-legale Forretninger foretoges, deraf 2 legale Obductioner.

8 Sindssyge bleve undersøgte i Flekkefjords Distrikt. Heyerdahl i Christianssand behandlede 31 Sindssyge udenfor Sindssyge-Asylet.

Af **chirurgiske Operationer** anføres fra Lyngdals og Flekkefjords Distrikter flere Exstirpationer af Lipømer, Kræftsvulster, 1 Operation for Hareskaar, 1 for Fistula ani, 1 for Ectropium.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 3 Gange Løsningen af Moderkagen, hvoraf 1 Gang ved stærkt Blodtab, 4 Vendinger og 7 Tangforløsninger i Christianssand og i Lyngdals Distrikt. I Mandals og Flekkefjords Distrikt en Deel lignende Operationer uden at Antallet er anført. En Kone, som Heyerdahl forløste med Tang formedelst Ruptura uteri, døde. Kraft i Flekkefjord fremkaldte Partus præmaturus artificialis ved Pressvamp og Sprængning af Hinderne i 34te Uge hos en Kone, hvis Conjugata var neppe 3'', og som før var forløst 1 Gang med Extraction, 1 Gang ved Tang og 2 Gange ved Embryotomie; Fosteret blev dødfødt.

Paa Barselseng døde 1 Qvinde i Flekkefjords Distrikt, 5 i Mandals Distrikt.

Af **Børn under 1 Aar døde** i de samme Distrikter 76. (For Mandals Vedkommende mangler for disse 2 Poster Opgave fra 6 Sogne).

Antallet af **Dødfødte** udgjør for hele Amtet 106.

Ved **Ulykkestilfælde omkom** i Lyngdals Distrikt 7 Individer.

Sygehusene i Amtet ere fremdeles Amtssygehuset i Flekkefjord, Christianssands almindelige Sygehus og sammesteds et Sindssygeasyl samt et Garnisonssygehus. Paa dette sidste behandlede 110 Syge i 2393 Dage; Middelbelægget var $6\frac{2}{3}$ Syge daglig, Middeltiden for Behandlingen 21,5 Dag; 1 Død. Udgifterne til Medicin vare for hver Syg i det Hele 47,3 Skilling, for hver Syg daglig 2,2 Skilling. — Paa Sygestuerne i Christianssands Tugthuus, hvor Fangeantallet var 180, behandlede 50 Syge i 2896 Dage, af hvilke 2 døde; Middelbelægget var 8 daglig og Middeltiden

for Behandlingen 59 Dage. — Qvarantæneindretningen paa Odderøen ved Christianssand, som i dette Aar er bleven betydeligt udbedret, blev kun benyttet til Observationsqvarantæne.

Af **Apotheker** findes i Christianssand 2, i Mandal, Farsund og Flekkefjord paa hvert Sted 1, hvilke samtlige ere blevne visiterede. Om **Badeindretningerne** anføres, at den paa Odderøen er bleven nedlagt; i Flekkefjord findes foruden Badeindretningen paa Amtssygehuset 1 privat Badehuus.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. I Christianssands Stadsphysicat: 6 Læger, hvoraf 5 militære og 1 er Vaccinator, 4 Jordemødre.
2. I Mandals District: 2 Læger, 3 Jordemødre (deraf 1 privat practiserende), 12 Hjelpevaccinatorer.
3. I Lyngdals District: 2 Læger, 1 Jordemoder, 8 Hjelpevaccinatorer.
4. I Flekkefjords District: 1 Læge, 1 Jordemoder, de samme Hjelpevaccinatorer som forhen.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden var i hele Amtet meget god. I Jæderen og Dalernes District forekom de fleste Sygdomme i Juni, September, November og December, de færreste i Januar og Marts. Ingen Sygdomme gik epidemisk, naar undtages enkelte indskrænkede Epidemier af Typhus samt Mæslinger og Kighoste, som begyndte at vise sig i Aarets sidste Maaned.

Sygdomsconstitutionen maa ansees for indifferent; i vestre Ryfylke var den snarere asthenisk end sthenisk. Lange anfører for Stavanger Byes Vedkommende, at de catarhalske og inflammatoriske Sygdomme havde Overvægten, undtagen i Juli til September, da de gastriske vare meest fremherskende.

Typhus viiste sig i Jæderen og Dalernes District i Aarets første Halvdeel, men forekom langt sjældnere end i de sidste Aar, og havde intetsteds epidemisk Udbredning. Fra Stavanger By anføres 9 Typhussyge, deraf 1 død. I søndre Ryfylke District var Sygdommen i tydeligt Aftagende; i Aarets første Qvartal

forekom intet Tilfælde af Sygdommen, i de øvrige Qvartaler behandledes i Alt 20 Typhussyge, af hvilke 1 døde; deraf forekom 10 i Hjelmeland, 7 i Finø og 3 i Rennisø Præstegjeld. I vestre Ryfylke forekom en liden Epidemie og flere sporadiske Tilfælde af Sygdommen. I nordre Ryfylke behandledes 13 Typhussyge, hvoraf 2 døde.

Af **Barselseber** ere anmeldte 3 Tilfælde, af hvilke 2 endte dødt.

Mæslinger udbrod i Egersund i December, men grebe i dette Aar ikke synderligt om sig og vare godartede; samtidig viiste de sig ogsaa i vestre Ryfylke District.

Kighoste udbrod i December som Epidemie i Lunde Sogn, Jæderen og Dalernes District, samt ligeledes i vestre Ryfylke District; herskede enkeltviis i Stavanger i Aarets sidste Deel.

Catarrhalske og rheumatiske Sygdomme vare hele Aaret de meest gjængse, men kunde dog hverken hvad Hyppighed eller Udbredning angaaer tillægges synderlig Betydning.

Inflammatoriske Sygdomme forekom mere sjældent. Specielt var Brystbetændelsernes Antal i Jæderen og Dalernes District meget ringe i Sammenligning med foregaaende Aar. I Egersund forekom flere Tilfælde af Hydrocephalus acutus. I Stavanger By vare Brystbetændelser mere hyppige. 2 Læger behandlede der over 50 saadanne Syge.

Rheumatismer, acute og chroniske, vare hyppige i Ryfylke Distrikter.

Koldfeber observeredes hos 7 Søfolk i Stavanger og i 3 Tilfælde i nordre Ryfylke District, af hvilke sidste det ene var indført fra Sverige, de andre 2 forekom hos tvende Personer i Nærstrand, der aldrig havde været udenfor Districtet. I vestre Ryfylke forekom et Par Tilfælde af Vattersot efter Koldfeber, som helbrededes med Chinin.

Diarrhoeer og godartet Cholera forekom i Jæderen og Dalernes District sporadisk fra September til November, hvorimod andre Sygdomme af gastrisk Charakter vare meget sjældne. I nordre Ryfylke vare Diarrhoeer ikke sjældne i Sommerens Løb, ligesom der ogsaa viiste sig enkelte Tilfælde af Cholerine; det

samme var Tilfældet i Stavanger fra Juli til September.

Venerisk Sygdom synes ikke at være hyppig; i vestre Ryfylke behandlede 4 Tilfælde af Syphilis, i nordre 1; i Stavanger By ere 13 Individer blevne behandlede for Syphilis.

Hududslæt angives at være almindelige, især hos Børn i nordre Ryfylke, formedelst den der herskende Ureenlighed.

Spedalskhed fandtes hos en Kone i Hellelands Sogn, Jæderen og Dalernes Distrikt, som led af den knudede Form i høi Grad. Paa Sygehusene i Stavanger var 1 Spedalsk under Behandling. I vestre Ryfylke angiver Distriktslæge Stang, at Spedalskhed ikke er funden meget udbredt; men han troer, at naar Sundhedscommissionerne træde i Virksomhed, Antallet vil befindes meget større end nu.

Kjortelsyge omtales i Beretningen for vestre Ryfylke, som almindelig forekommende; i Stavanger er Sygdommen ikke sjelden; Siqveland tilskriver for en Deel Vaccinationen dens hyppigere Forekomst.

Sviadsot synes ikke at være sjelden i nordre Ryfylke.

Blegsot bliver Aar for Aar mere almindelig i Jæderen og Dalernes Distrikt, og forekommer som sædvanligt især Vaar og Høst.

Cardialgier og Ormesygdomme angives at være almindelige i vestre og nordre Ryfylke samt i Stavanger By. I det første Distrikt iagttoges nogle Tilfælde af alvorlig Colik, hvoraf 2 døde. Siqveland beskylder Nydelsen af stærk Kaffe for at foranledige mange af de i Stavanger forekommende Cardialgier.

Om **Levemaade** og **Veirlig** heder det i Beretningen fra Jæderen og Dalernes Distrikt, at Levemaaden er yderst tarvelig, og at Sands for Orden og Reenlighed spores kun undtagelsesviis. Veiret var mindre stormende og raat i Vinter- og Høstmaanederne end det pleier. Birch giver følgende Oversigt over Middel-Barometer- og Thermometerstanden samt de herskende Vinde:

Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Herskende Vinde.
Januar . .	28". 2.9'''.	÷ 0.3 °	SO.	Juli	28". 0.9'''.	+ 16 °	S.
Februar . .	28. 0.8.	÷ 4.2	O og SO.	August . .	28. 0.5.	+ 12.7	NV.
Marts . . .	27. 10.4.	+ 0.6	S.	September	28. 2.7.	+ 10.3	N.
April . . .	28. 1.2.	+ 4.8	N. NV.	October . .	27. 8.4.	+ 7	SV.
Mai	28. 0.1.	+ 7.3	SO. S.	November.	28. 2.8.	+ 3.5	SO.
Juni	28. 1.7.	+ 11.1	SO. S.	December.	27. 11.7.	÷ 0	SO.

Af Lægerne i Stavanger behandle tvende sine Syge efter den homoeopathiske Lægemedhodes Forskrifter.

Fattigsygepleien udføres i Jæderen og Dalernes Distrikt ikke efter bestemte Regler, og Fattigcommissionerne ere ikke altid saa redebonne til at yde Hjælp, som ønskeligt kunde være (Birch). I søndre Ryfylke kan man ikke sige, at der findes nogen Fattigsygepleie. Omkring Egersund benyttes nu baade Lægens og Jordemødres Hjælp oftere end forhen.

Vaccination er udført paa 2833 Individer. Paa Utsire udførtes ingen Vaccination i dette Aar.

15 **medico-légale Forretninger** angives at være udførte, deraf 5 legale Obductioner, hvoraf 1 af et dødfødt og 1 af et i Sengen fundet dødt Barn.

13 **Sindssyge** angives at være tilseede eller undersøgte.

Af **chirurgiske Operationer** omtales 2 Operationer for Hydrocele og 1 for Hareskaar.

Obstetriciske Operationer, udførte af Lægerne, vare 3 Vendinger og 14 Tangforløsninger, den ene forbunden med Udtagelse af Moderkagen formedelst Blødning. Hos en Barselkone, der nogle Timer forud var bleven forløst med den første Tvilling, gjorde Stang

Decapitation af det andet Tvillingfoster, som laa i Tverleie med fremfalden Arm og dybt nedtrykt Skulder, efterat først Vendingsforsøg vare gjorte, men forgjebes paa Grund af Uteri stærke Sammentrækning, og efterat han havde overbeviist sig om Fosterets Død. Operationen udførtes med et saxformigt Perforatorium og en stump Hage, efterat han først havde forsøgt at sage Halsen af med en om den bragt stærk Messingtraad, som dog efter nogle Traktioner brast. Krop og Hoved forlöstes derpaa let, det sidste med Tang. Konen kom sig.

10 Koner ere opgivne døde paa Barselseng.

74 Børn under 1 Aar døde i Stavanger Distrikt.

Antallet af **Dødsfødte** var i Stavanger Distrikt 33, i søndre Ryfylke 12.

1 **Selv mord** omtales fra vestre Ryfylke udført ved Stik i Halsen gennem Trachea, rimeligviis med Læsion af Rygmarven.

Egersunds **Apothek** blev ved Visitationen befundet i god Orden. Badeindretningen paa samme Sted benyttes kun lidet. Der findes desuden 1 Apothek og 2 Badeindretninger i Stavanger og sammesteds 2 Sygehuse samt et Sindssygeasyl.

Medicinalpersonalet i Amtet er følgende:

1. I Jæderen og Dalernes Distrikt: 1 Læge, 2 Jordemødre, deraf 1 privat, alle i Egersund, 7 Hjelpevaccinatører.
2. I Stavanger Distrikt: 5 Læger, 6 Jordemødre og 6 Hjelpevaccinatører.
3. I søndre Ryfylke Distrikt: 1 Læge, ingen Jordemoder, Hjelpevaccinatørernes Antal uforandret.
4. I vestre Ryfylke Distrikt: 1 Distriktslæge, 1 midlertidig Læge under Vaarsildefisket, 2 Jordemødre og 7 Hjelpevaccinatører.
5. I nordre Ryfylke Distrikt: 1 Læge, ingen Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.

XII. Søndre Bergenhuus Amt.

Sundhedstilstanden angives i ytre Hardangers Lægedistrikt at have været særdeles god med indifferent **Sygdomsconstitution**, derimod mindre god i indre Hardanger formedelst de

mange der forekommende catarrhalske, gastriske, inflammatoriske og rheumatiske Tilfælde; fra de øvrige Lægedistrikter i Amtet er der intet angivet om Sygdomsforholdene i Almindelighed. Af Epidemier forekom Typhus i alle Distrikter, Kighoste i Hardanger og Voss, Mæslinger i Voss. Forøvrigt sees i Voss 280 i Aarets Løb at være fødte, 151 døde; i ytre Søndhordland døde 273, fødtes 244 flere; i indre Nordhordland døde 253, i ytre Nordhordland 231 og Overskuddet af Fødte var 179.

Typhus forekom som anført epidemisk i alle Amtets Lægedistrikter, hvor i Alt 459 Individer opgives at have været under Lægetilsyn, af hvilke 30 døde. — I ytre Hardangers Distrikt var Sygdommen mindre hyppig og indtil Slutningen af Aaret meget mild; senere bleve Phænomenerne mere heftige. Af 17 Syge døde Ingen. — I indre Hardanger angrebes 52, af hvilke 3 døde. Sygdommen var tydelig contagios, og Contagiet syntes at hefte og overføres, endog efter lang Tids Forløb, ved saavel Klæder og Værelserne som ved Personer (Broch). — I Voss var der 54 Typhussyge, døde 8; de Fleste angrebes i Januar og Februar samt i August og September; i Mai og Juni angrebes Ingen. — I indre Søndhordland var Sygdommen epidemisk udbredt det hele Aar og optraadte især efter Mændenes Hjemkomst fra Fisket. Af 50 Syge døde 4, alle under Cerebraltilfælde. Bønderne ere meget ængstlige for Smitte og ville altid have Præservativmidler, men synes i den senere Tid nœiagtigere at overholde de under saadanne Omstændigheder givne Forholdsregler, Udluftning, Reengjørelse osv. — I ytre Søndhordland herskede Sygdommen epidemisk fra Marts til December; af 66 Syge døde 2. — I Midthordland vare 54 syge, døde 5, deraf 4 i November og December. — I indre Nordhordland herskede Typhus epidemisk i samtlige 3 Præstegjeld i Distriktet det hele Aar igjennem. 138 Syge vare under Lægebehandling, af hvilke 7 døde. Men der døde en Deel Syge, som Lægen ikke saa. Af de Angrebne vare 87 Børn; 2 Koner vare over 80 Aar og kom sig begge. Sygdommen var dels af cerebral, dels af abdominal, dels af blandet

Form og efterfulgtes i Regelen af mange Abscesser. — I ytre Nordhordland (som om Sommeren formedelst Vacance ingen Læge havde) behandledes i Aarets første Qvartal 2 Typhussyge, fra September af 26 i Lindaas Præstegjeld, hvoraf 1 døde.

Barselfeber iagttoges i nogle Tilfælde i indre Hardanger, men var mild og godartet.

Mæslinger gik epidemisk paa Voss.

Kighoste forekom det hele Aar igjennem i indre Hardanger, hvor nogle Børn døde, og om Sommeren i Jøndals Annexsogn i ytre Hardanger. Paa Voss var Sygdommen udbredt og angreb baade Voxne og Børn samt temmelig ondartet og dødlig.

Af **Strubehoste** forekom flere Tilfælde i Begyndelsen og Enden af Aaret i ytre Nordhordland. Nogle Børn døde. Om Høsten forekom Strubehoste, exsudativ Svælgbetændelse og Typhus samtidig i een Familie, i hvilken 3 Børn døde.

Simple Halsbetændelser forekom i indre Hardanger hyppigt Vaar og Høst.

Forkjølelsesfebre og Bronchiter vare almindelige i ytre Søndhordland i Januar og Februar.

Betændelsessygdomme vare i det Hele taget ikke meget fremtrædende, hyppigst forekom Lungebetændelser, som vare temmelig almindelige i ytre Hardanger i April, i indre Hardanger Vaar og Høst tilligemed Tarmbetændelser, af hvilke sidste Flere døde, i indre Søndhordland i November og December, sandsynligviis paa Grund af den da herskende skarpe Kulde med østlige Vinde (Gotaas).

Acute Rheumatismer vare ikke sjeldne i ytre Nordhordland fra October af.

Af **Koldfeber** iagttoges i Hardanger 6 Tilfælde, deraf 3 hos Sømænd, der havde faret paa fremmede Steder, 3 hos Personer, der ikke havde været udenfor Distriktet.

Gastriske Tilfælde vare her dette Aar hyppigere end sædvanligt. I Aarets første Halvdeel forekom i indre Hardanger mange biliøse Diarrhoeer især hos Børn, hvoraf nogle døde. Biliøs Diarrhoe med blodige Udtømmelser og gastrisk-biliøs Feber var almindelig i ytre Søndhordland i October og November;

af 53 Syge døde 2. I ytre Nordhordland gik Diarrhoeer i September.

Venerisk Sygdom forekommer forholdsviis sjelden i dette Amt. 1 hvert af Distrikterne Voss, ytre Søndhordland og indre Nordhordland iagttoges 2 Tilfælde, hvilke sendtes til Bergen i Cuur. I Midthordland er tertær Syphilis ikke sjelden.

Fnat er fremdeles en meget almindelig Sygdom i alle Distrikter. I indre Søndhordland, mener Distriktslæge Gotaas, ville Bønderne ikke søge Hjælp mod dette Onde, naar de ikke erholde den nødvendige Medicin og Anviisning til at bruge den gratis; han troer derfor, at dette burde skee. I ytre Søndhordland er der gjort Anstalter mod Sygdommen ved at omsende til Præster, Skoleholdere og Andre Anviisning til Brugen af Midler mod Sygdommen og Opfordring til at virke mod den. I Aarets Løb ere 34 Personer blevne helbredede derfor. I indre Nordhordland er Fnat almindeligst i de nærmere Havet liggende Sogne, hvor der ogsaa hersker større Lige-gyldighed mod Sygdommen; i de indre Sogne benytter man oftere Lægens gratis Veiledning til dens Behandling.

Om **Spedalskheden** anføres der i Beretningen fra ytre Hardanger, at den griber mere og mere om sig, og at der findes flere nye Tilfælde; i Qvindherreds Præstegjeld findes 11 Spedalske. I indre Hardanger var 1 Spedalsk død, 1 ny tilkommen. I Voss findes 14 Spedalske. I ytre Søndhordland findes der flere Spedalske end før opgivet. I ytre Søndhordland er Sygdommens Udbredning i Tiltagende, 10 vare døde deraf. I Midthordland er den almindelig, saaledes findes der 14 Spedalske alene i Fuse Præstegjeld. I indre Nordhordland er der 26 Spedalske. I Lindaas Præstegjeld i ytre Nordhordland vare 6 døde af denne Sygdom og 16 Angrebne tilbage.

Kjortelsyge angives ikke at være meget almindelig i Voss, ligesaa lidt som Svindsot, hvorimod den anføres at forekomme hyppigt i ytre Søndhordland og ytre Nordhordland, i hvilket sidste Distrikt ogsaa Svindsot træffes oftere.

Blegset er heller ikke videre almindelig i Voss, mere i ytre Søndhordland.

Cardialgie og **chronisk Rheumatisme** anføres at forekomme hyppigt i indre Søndhordland, den første paa Grund af den megen Nydelse af harsk Flesk, gammelt Spegekjød og meget suur Melk (Gotaas).

Af mærkeligere Tilfælde beretter Distriktslæge Holmsen om et Tilfælde af Pleuritis hos et 2 Aar gammelt Barn, hvor Materien fra Brysthulheden blev udtømt ved et Indstik med Lancetten. Efterat der i længere Tid var gaaet Luft og Materie ud af Saaret, lukkede dette sig hurtigt, og Barnet kom sig, men var dog bagefter noget tungbrystet.

Veirlig, Topographie, Levemaade. Vinteren angives fra ytre Nordhordland at have været stadigt streng, og der laa mere Is end i Mands Minde. Climatet, hedder det i Beretningen fra indre Nordhordland, er raat og koldt. Almuen bliver ofte vaad paa Reiser og ved dens Mark- og Skovarbeide. Vanen gjør dog, at man sjelden sporer nogen Sygelighed deraf. Levemaaden er simpel og farvelig; Potetes og Havre er den fornemste Kost; af Kjød, Smør og Melk nydes meget lidet, da Alt, hvad der kan udbringes i Penge, sælges i Bergen. Nydelsen af Spirituosa er ikke stor. Sædeligheden god; Antallet af uægte Børn udgjør saaledes kun 2,3 pCt. (Ellertsen). — Distriktslæge Krohn beskriver Indvaanerne af Manger Præstegjeld i ytre Nordhordland som yderst træge og vedhængende sine gamle Skikke. De bygge almindeligviis sine Huse paa usunde Steder og lede ikke Vandet bort fra dem. Værelserne ere fugtige af Dampene af de nu almindelige Kogeovne; Luften i dem slet og fornyes næsten aldrig, da Vinduerne ere fastspigrede. Lægen bruges næsten aldrig. (Distriktslæge Schjelderup var i 11 Maaneder kun 1 Gang hentet til Præstegjeldet). Overtro hersker derimod i høi Grad der. Sygdommene tilskrives saaledes i Almindelighed Troldskab eller Elveblæst, og behandles derfor af kloge Koner med Signen og Steenbad, hvortil tages 1 Steen af Kirkegaarden, 1 af Søen og 1 af Landet, — eller de have sin Rod i ondt Blod

eller i ond Vind, og maa da behandles med Aareladning og Kopsætning eller med Blæsebælgen. Beboerne af Distriktets andet Præstegjeld Lindaas ere derimod mere oplyste og benytte ofte Lægehjælp, have endog indgaaet privat Engagement med Distriktslægen. — Distriktslæge Broch giver en nøiagtig Beskrivelse af Levemaaden og Hygiænen i indre Hardanger, hvilken findes aftrykt i et Anhang til nærværende Beretning. Det fremgaaer deraf, at Forholdene i saa Henseende i den senere Tid undergaaer Forandringer til det Bedre, om end endnu Meget er tilbage at ønske. Han haaber, at de nyindrettede Sundhedscommissioner ville virke gavnligt til Indførelse af en bedre Hygiæne. — Distriktslæge Holmsen omtaler i Beretningen fra Midthordlands Distrikt de slette hygiæniske Forhold, Mangelen paa Cultur og den store Overtro, som herske der, og som væsentligt lamme Lægens Virksomhed mod epidemiske og endemiske Sygdomme, hvorfor han til kraftigen at rette paa disse Onder havde forsøgt Oprettelsen af Sundhedscommissioner i Distriktet. Hans Fremstilling heraf findes aftrykt i Anhanget til denne Beretning.

Bemærkninger ved Medicinalvæsenet. De ved kongl. Resolution af 29de August 1855 anordnede locale Sundhedscommissioner ere foruden i Midthordlands Distrikt blevne oprettede i samtlige Distrikter i Hardanger og Søndhordland, og alle Distriktslæger vente deraf en gavnlig Indflydelse paa Bøndernes Levemaade og Hducultur samt til Bekjæmpelse af Spedalskhed, Fnat og andre Sygdomme. I ytre Søndhordland blev det i samtlige Commissioner eenstemmig vedtaget, at det skal paahvile hvert Medlem af Commissionerne som Pligt ved Formaninger og Forestillinger at forhindre, at nogen Spedalsk indgaaer i Egteskab, og at henviser alle for Spedalskhed Mistænkte til Lægen. Distriktslæge Lossius anseer det for hensigtsmæssigt, om alle Udgifter for Læger i Anledning af Spedalskhed blev udredet ikke af Fatigvæsenene, men af Statscassen eller Amtsmunicipen.

Antallet af Vaccinerede er 2560.

Af **medico-legale Forretninger** omtales 3, nemlig Obduction af et nyfødt af Moderen

dræbt Børn og af en i Vandet funden død Mand, samt en legal Syns- og Skjønnsforretning.

22 **Sindssyge** ere blevne undersøgte, af hvilke 3 bleve indlagte paa Mentalsygehuset i Bergen. I ytre Hardanger befandtes 3 Sindssyge belagte med Jern (cfr. Beretningen for 1854).

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Laaret, 1 af Fingre, Operation for Fistula urethræ og for Phimosi, 1 for Fistula vesico-vaginalis, 1 for Fistula stercorea, Exstirpationer af Teleangiectasier, Tumores cystici m. m. (J. A. Holmboe), Exstirpation af et 15 Aars gammelt Prolapsus intestini recti, Paracentesis pectoris.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 1 Udbringelse af Moderkagen, 1 Vending, 11 Tangforløsninger, hvorefter 1 Moder og 3 Fostre døde; 1 Excerebration (Schjeldepup) og 1 Mutilation af Føsteret, som i sidste Tilfælde var fast indkilet i Bækkenet med fremfalden Navlesnor og Arm, nærmest paa Grund af stærk Hæmorrhagie; Moderen kom sig (Ellertsen).

Paa Barselseng døde 26 Qvinder, deraf 5 uforløste. 3 af disse Tilfælde forekom i ytre Søndhordland; til den ene af disse Qvinder hentedes Lægen, men fik paa Veien Bud om hendes Død; til den anden blev han hentet, først efterat Fødselen havde været 6 Dage, og da han havde gjort et Par forgjæves Forsøg paa at rette Fosterets Leie (Ansigtisleie med Panden fortil) fik han ikke Tilladelse til yderligere Indskriden; til den tredie, som selv ønskede Lægehjælp, modsatte Mandens Forældre sig det paa Grund af deres religiøse Anskuelser (Lossius).

Af **Børn under 1 Aar gamle døde** i indre Nordhordland 63, medens der i Distriktet i Alt døde 253 Individuer; i Haus Præstegjeld var over 34 pCt. af de Døde under 1 Aar gamle, i Hosanger 25 pCt. og i Hammer 14 pCt. Lægen kaldes vel i dette Distrikt aldrig til syge Børn; da der imidlertid, saavidt vides, ikke har hersket nogen epidemisk Børnesygdom eller har været nogen ualmindelig stor Sygelighed blandt Børn, antager Distrikts-

lægen, Ellertsen, at Aarsagen til denne store Dødlighed maa søges i mindre hensigtsmæssig Barnepleie.

Antallet af **Dødfødte** var i 4 Distrikter, hvorfra Opgave derover findes i Medicinalberetningerne, 106; deraf kom paa Midthordlands Distrikt 47, et Antal, som Distriktslæge Holmsen finder overmaade stort, forholdsviis omtrent 3 Gange saa stort som Tilfældet var i hans forrige Distrikt, nordre Fosen, og hvortil Grunden maa søges især i Mangelen paa examinerede Jordemødre med den deraf følgende ukyndige og utilstrækkelige Behandling af Fødende og Nyfødte.

Som **omkomne ved ulykkelige Hændelser** er fra 3 Distrikter opgivet 20.

Sygehuse, Apotheker og Badeindretninger findes ikke i dette Amt.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Ytre Hardanger: 2 Læger, 2 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatører.
2. Indre Hardanger: 1 Læge, 3 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.
3. Voss: 1 Læge, 2 Jordemødre, 4 Hjelpevaccinatører.
4. Indre Søndhordland: 2 Læger, ingen Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatører.
5. Ytre Søndhordland: 1 Læge, ingen Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.
6. Midthordland: 1 Læge, ingen Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatører (i 1854).
7. Indre Nordhordland: 1 Læge, ingen Jordemødre, 6 Hjelpevaccinatører.
8. Xtre Nordhordland: 1 Læge, ingen Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatører (i 1854).

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var god og Sygeligheden i det Hele ikke meget stor, uagtet flere Sygdomme gik epidemisk; men ingen af disse vare stærkt udtalte eller meget udbredte, undtagen Kighoste. **Sygdomsconstitutionen** var ikke udpræget i nogen Retning.

Typhus forekom temmelig almindeligt det hele Aar, især om Høsten, men ikke epidemisk; den var af abdominal Charakteer. Ofte gik **gastrisk Feber**, som især herskede i April og

Mai samt mod Enden af Aaret, over i typhøs Feber. Paa Bergens civile Sygehuus indlagdes 61 Tilfælde af Typhus, af hvilke 8 endte dødligt, paa Tugthuset forekom 29 Typher, 5 døde.

Af **Barselfeber** observeredes nogle Tilfælde; 3 Qvinder ere anførte døde deraf.

Skarlagensfeber iagttoges fra Marts til November, men var meget mild. Sygdommen var vel undertiden tydeligt udtalt, men Udslættet var ofte af utydelig og ubestemt Form, det var hyppigt ikke ledsaget af nogen Almeenlidelse, tildeels uden Halsaffection, tildeels uden Desquamation og paafulgtes ikke af hydropiske Tilfælde, saa at man vel nærmest maatte indbefatte disse Former under det fælles Navn Roseola (Lehmann).

Mæslinger saaes i Slutningen af Aaret af D. G. Martens.

Kighoste vedvarede fra det foregaaende Aar til Enden af Høsten, var hyppigere fra Marts til November men især i Juni og Juli. Sygdommen var hele Tiden mild, dog undertiden compliceret med Brystbetændelser. Kun Enkelte døde. Danielssen anvendte, da Sygdommen blev mere almindelig og stærkere, en Mængde forskellige Midler, men uden Nytte; han saa dog meest Gavn af Ipecacuanha og Asa foetida til at mildne Hosten. Børn, som gik ude den hele Tid, lede mindre, end de som holdtes inde. Sygdommens Varighed var i Regelen 16—18 Uger. W. Martens iagttog ingen Forkortelse af Sygdommen ved Anvendelse af den i saa Henseende saa meget anpriiste Acidum nitricum. Som Følgesygdomme efter Kighosten udviklede der sig oftere chroniske Bronchiter og Kjertelsyge.

Laryngiter vare almindelige hos Børn, fornemmelig om Vaaren; de vare sjældent croupøse.

Svælgbetændelser forekom ogsaa ofte, dels med, dels uden Exsudation.

Parotit begyndte at vise sig om Høsten, blev i det følgende Aar epidemisk, men var i Regelen meget mild og uden Metastaser.

Catarrhalefebre optraadte periodisk, især ved Omslag af Veiret.

Brystbetændelser vare sjældnere i dette Aar.

De fleste Lungebetændelser forekom i Aarets første Halvdeel. O. Heiberg angiver, at Behandlingen af Lungebetændelser uden Blodudtømmelser har viist sig fortrinligere end den ældre Methode med disse. De fleste af Bergens Læger anvendte ogsaa og rose den mere expectative Behandling. D. M. Bull brugte mod Sygdommen kun Diæt og Salepinfus og mistede paa Sygehuset af 29 Tilfælde kun 1 med bilateral Pneumonie.

Rheumatiske Febre vare sjældne. Chronisk Rheumatisme er meget almindelig (Løberg).

Koldfeber iagttoges oftere hos hjemkomne Søfolk; paa Sygehuset indlagdes 12 Tilfælde.

Diarrhoe og **Cholérine** forekom om Sommeren og Høsten, dog ikke hyppigt.

Venerisk Sygdom er sjelden i Bergen, indføres af og til fra Udlandet (Heiberg); i Landdistrikterne er den hyppigere, men dens Udspring vanskeligt at förfølge, da de primære Tilfælde kunne ligge Decennier tilbage; Phænomenerne ere da aldeles som for Radesyge beskrevne, medens dette aabenbart ikke er andet end senere Udviklingsstadier af samme Sygdom (Danielssen). Paa Bergens civile Sygehuus indkom 79 Tilfælde af Syphilis, 9 af Gonorrhoe, paa Lungegaardshospitalet 9 secundære og 5 tertiære Tilfælde, hvoraf de fleste fra Sogn, paa Arbeidsanstalten behandledes 1 Syphilis, i Byen privat nogle Tilfælde af Syphilis og Gonorrhoe.

Spedalskhed findes ikke ofte i selve Bergens By, dog hyppigere nu end for 10 Aar siden og meest hos Middelklasserne, Haandværkere og de simplere Handlende (Kjælderhandlende), der ere indflyttede fra Landet. Paa denne Maade kan Sygdommen i Aarenes Løb forplante sig over i de høiere Samfundskredse (Danielssen).

Kjertelsyge synes at være i Tiltagende (Heiberg) og findes næsten i hver Familie (Danielssen).

Svindot er temmelig almindelig. Efter Danielssens Iagttagelser døde Personer, der indflytte til Bergen fra Nordland, meget hyppigt af Lungetæring.

Skjørbug forekom paa Bergens Tugthuus fra Juni til October hos 36 af de mandlige

Fanger og hos 13 i saa høi Grad, at de maatte indlægges paa Sygestuerne. 1 døde.

Blegsot synes at blive mere og mere almindelig, findes oftere hos Børn, endog Drengene.

Cardialgie lader ogsaa til at blive mere udbredt. Danielssen antager, at $\frac{1}{4}$ af Bergens Befolkning lider af denne Sygdom, og anseer den begrundet i Stedets store Fugtighed og de der saa hyppige Fiskespiser; med østlige Vinde forværres Tilfældene altid. Sygdommen kommer desværre næsten altid for seent under Behandling. De bedste Midler derimod har han fundet at være Jernpræparaterne med bitre Midler (*Ferrum carbonicum* og *Carduus benedictus*) eller *Magisterium bismuthi* med lidt *Belladonna*. Heitmann tilskriver den hos de Fattige saa hyppige Forekomst af Cardialgie deres overdrevne Nydelse af heed Kaffe. — Ogsaa andre Neuralgier ere meget almindelige i Bergen og vige gjerne for *Chininum sulph.*

Af mærkeligere Sygdomstilfælde anfører Lehmann et Tilfælde af *Dilatatio cordis* hos en 12-aarig Dreng efter en rheumatisk Feber. Da han toges under Behandling, var der mat *Percussionslyd* og følbart *Hjertestød* op til andet Ribbeen, Forskydning af Rygraden over til høire Side, idelig profus Sved, jevnlige *Hæmorrhagier per anum* samt betydelig *Dyspnoe* og *Afmagring*. Under en vedholdende Brug først af *Mixtura acida*, senere af *Ferrum muriaticum* og Tran gik Hjertets Omfang næsten tilbage til det Normale, de øvrige anførte Symptomer forsvandt, han fik et blomstrende Udseende og et saa let Bryst, at han kunde løbe og gymnasticere med sine Jevnaldrende. — J. R. Bull beretter om et Pigebarn paa 6 Aar, som fik *Stivkrampe* uden anden paaviselig Aarsag end en stor Skræk, hun nogle Dage forud havde været udsat for; Døden indfandt sig den 4de Dag.

Veirliget var i 1855 stadigere end sædvanligt. Vinteren var streng med klar Luft og af og til usædvanligt Sneefald, Vaaren langvarig og skarp, Sommeren varm og behagelig indtil i August Maaned, da her indfandt sig Regn og taaget Luft, som med faae og korte Mellemrum vedvarede til Aarets Ende.

Der er i sanitær Henseende gjort store Fremskridt ved Anlægget af en Vandledning, som forsyner Byen med fortrinligt Vand, medens man tilforn kun havde nogle Brønde, hvis Vand var haardt og mindre velsmagende. Ogsaa ved Omreguleringen af det afbrændte Strøg af Byen er meget vundet i hygiænsk Henseende, da det er bleven inddeelt i regelmæssige Qvarterer med brede og lige Gader, samt paa Grund af de 24 derværende Garveriers Hæggelse til et Sted udenfor Byen.

De Vaccineredes Antal er 115.

Af medico-legale Forretninger ere udførte 2 Obductioner og 2 Syns- og Undersøgelsesforretninger.

Af **Sindssyge** omtales i Beretningerne kun 2, som have været under Behandling.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes paa Sygehuset 18, hvoraf 1 Amputation af Laaret, 2 *Depressiones cataractæ*, 2 Udriivninger af Næsepolyper, 2 Operationer for Læbekræft, 2 *Exstirpationer* af *Tumores cystici*, 2 *Herniotomier*, 1 Underbinding af *Arteria brachialis*, 1 Steensnit (den Syge døde), 2 *Punctioner* af Svulster, 1 Operation for *Fistula urethro-vaginalis*, 2 for Hareskaar; 1 lignende Operation udførtes i Byen.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 1 Vending, 13 Forløsninger ved Hjælp af Tang, 1 Extraction af Fosteret ved Hjælp af stump Hage ved et Sædeleie, 1 Udbringelse af Moderkagen samt 1 Perforation med Embryotomie, efterat Navlesnoren var fremfalden og Fosteret dødt, og efterat først Forløsning ved Tang eller Vending forgjæves var forsøgt; efter Embryotomien lykkedes det uagtet den tetaniske Sammentrækning af Livmoderen at gjøre Vending (D. M. Bull).

Om Døde paa Barselseng, døde spæde Børn og Dødfødte indeholde Medicinalberetningerne ingen Opgaver.

I Bergen findes et almindeligt civilt Sygehuus, et **Sindssygeasyl**, det midlertidige Locale for det afbrændte **Lungegaardshospitals** Syge samt **St. Jørgens Hospital** for Spedalske. Paa dette sidste laae fra 1854 tilbage 128 Spedalske og ligesaa mange igjen til 1856; der indkom i Aaret 31 og døde 31, af hvilke 10 vare

indkomne i det samme Aar; Udgifterne til Medicin m. v. var i Aaret 429 Spd. 32 Skill. — Paa Bergenhuus Fæstnings Sygestuer behandledes 38 Syge i 1100 Dage. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 94 Syge i 2710 Dage, altsaa hver gennemsnitlig i 27 Dage; udenfor Sygestuerne behandledes sammesteds 121 Syge; Udgifterne til Medicin for hver af disse 215 Syge paa Tugthuset var 47½ Skill. Paa Arbeidsanstalten behandledes 88 Syge med en Udgift til Medicin af 34 Skill. for hver.

Byens 2 **Apotheker** vare ved Visitationen begge befundne i god Orden og vel forsynede. Sygehusets **Badeindretning** benyttes fremdeles meget af Byens Indvaanere.

Medicinalpersonalet bestaaer af: 16 Læger, 2 Dyrlæger og 14 Jordemødre.

XIV. Nordre Bergenhuus Amt.

Sundhedstilstanden anføres at have været ualmindelig god i ytre Sogn og i Søndfjord, især i den første Halvdeel af Aaret, medens der i den sidste Deel af Aaret herskede en Deel Typhus og i Søndfjord nogen Blodgang om Sommeren. I indre Sogn var Sundhedstilstanden mindre god end det foregaaende Aar, især paa Grund af Typhusepidemie i Aarets første Halvdeel; i Nordfjord var der saavel af Epidemier, Typhus, Kighiste, Parotit, som af andre Sygdomme komne Flere under Behandling end i 1854. Antallet af Døde udgjorde i indre Sogn 290, af Fødte 573, altsaa Overskud af Fødte 283; i ytre Sogn døde 302 Mennesker; i Søndfjord døde 416, fødtes 747, altsaa Overskud af de Sidste 331.

Sygdomsconstitutionen var i Nordfjords Distrikt i sidste Halvaar udtalt inflammatorisk, medens der i første Halvaar kom omtrent lige mange typhøse (42) og betændelsesagtige (36) Sygdomme og fra Mai til Juli forholdsviis mange acute rheumatiske Affectioner (26) under Behandling. Distriktslægen i indre Sogn behandlede af andre Sygdomme end Typhus 281 Tilfælde, deraf i Januar 29, Februar 45, Marts 21, April 17, Mai 22, Juni 27, Juli 37, August 14, September 21, October 18, November 16 og December 14.

Typhus forekom i indre Sogn omtrent det hele Aar igjennem, men især i første Halvaar, og var meest udbredt i Lærdals Præstegjeld. Der behandledes 122 Syge, af hvilke 5 døde. Sygdommens Charakter var mere cerebral, den ledsagedes hyppigen af Affection af Bronchierne. I ytre Sogn forekom kun nogen Typhus sidst paa Aaret. I Søndfjord behandledes fra Mai til December 76 Tilfælde, døde 4; de fleste Syge kom paa sidste Qvartal og 41 alene i indre Holmedals Præstegjeld. Sygdommen optraadte næsten overalt med stærke catarrhalske og biløse Tilfælde, senere udviklede de nervøse Symptomer sig, og det undertiden meget pludseligt; der var ofte Diarrhoe og Smerter i Coecalregionen; Typhusexanthem iagttoges sjeldnere. Sygdommens contagøse Charakter er aabenbar, og derpaa anføres temmelig tydelige Beviser. Saaledes berettes om et Gravøl, der holdtes i en Stue, hvori laa en Typhussyg, og hvorefter 8 Dage senere 21 nye Sygdomstilfælde opstod blandt Deeltagerne (Hammer). I Nordfjord herskede Typhus hele Aaret. Der behandledes 56 Syge, døde 3. Af disse Tilfælde forekom 31 i Daviks Præstegjeld. 35 Typher vare af abdominal, 5 af cerebral og 16 af blandet Charakter; hos 28 iagttoges Exanthem. I Amtets 3 andre Lægedistrikter end ytre Sogn, hvor der vare kun faae Syge, behandledes saaledes 254 Typhussyge, af hvilke 12 døde. De fleste Syge vare i Alderen mellem 10 og 30 Aar.

Exanthematiske Febre omtales ikke fra dette Amt.

Kighoste herskede epidemisk i Nordfjord. Den udbrød i October i Selø, hvorhen den kom nord- og østfra, og gik i dette Præstegjeld og i Daviken fra Gaard til Gaard og ophørte først i det følgende Aar. Cappelen behandlede 54 Børn, af hvilke 3 døde, men flere angaves at være døde, uden at Lægehjælp søgtes. I December antog Sygdommen en udtalt betændelsesagtig Charakter, complicerede sig med Inflammationer især i Brystorganerne og Blødninger. Den stærke Hoste frembragte hos 1 Barn Lyskebrok og hos 2 Fremfald af Endetarmen.

Parotit forekom ligeledes epidemisk i Selø

og Daviks Præstegjelde, Nordfjords Distrikt, om Høsten og antog mod Aarets Ende en epidemisk Charakter. Hos 3 Syge iagttoges efter Forkjølelse Metastase til Testiklerne.

Catarrher i Luftveiene anføres fra Nordfjord at have været hyppigere end de foregaaende Aar; de iagttoges især i Februar til April og fra October til Aarets Udgang.

For **Lungebetændelse** behandledes i de øvrige Distrikter kun nogle Enkelte, i Nordfjord derimod af Cappelen 26, af hvilke 9 havde bilateral Pneumonie. De fleste af disse Syge vare i en Alder af 20 til 30 Aar; 2 døde, mellem 30—40 Aar gamle, med Affection af hele den høire Lunge; hos de Øvrige indtraadte Resolution paa 3die til 6te Dag efter Behandlingens Begyndelse. Paa Grund af Sygdommens stærke Intensitet anvendtes rigeligere Blodudtømmelser end sædvanligt.

Blodgang var i Juli til September temmelig udbredt i Søndfjord, uden at dog, saavidt vides, Nogen døde deraf.

For **venerisk Sygdom** (Syphilis) sendtes 5 Individer fra indre Sogn til Bergens Sygehus, 4 med tertiære Tilfælde behandledes hjemme. I Nordfjord bleve 26 Matroser behandlede for Gonorrhoe, som de havde paadraget sig i Bergen kort før deres Afreise nordover.

Fnat angives at være i Aftagende i Nordfjord. Til Anvendelsen af hensigtsmæssige Midler mod denne blandt Almuen saa stærkt udbredte Sygdom blev der af Amtsformandskabet efter Forslag af Distriktslægen i Søndfjord, Landmark, bevilget 300 Spd. Da imidlertid Enighed og Imødekommen fra Almuens Side var en nødvendig Betingelse for et heldigt Resultat, og en saadan Sagernes Stilling var mere at vente, naar Sundhedscommissionerne kom igang, blev Bidragets Anvendelse udsat til disse kunde begynde at virke, hvilket vilde skee i 1856.

Spedalskheden omtales ikke i Beretningen fra ytre Sogn. I indre Sogn var i dette Aar komne 10 nye Spedalske til; 20 Spedalske vare ydede Lægehjælp. I Søndfjord var Antallet af nyiagttagne Tilfælde 50; deraf 44 i Førde efter Undersøgelse anstillet af Overlæge Høegh, 1 i Askevold og 5 i ytre Holmedal efter

Distriktslægens Undersøgelser. Da efter Præsternes Opgivelse 17 ere døde af Sygdommen i samme Aar, bliver den vitterlige Forøgelse for Distriktet 33. Ogsaa i Nordfjord er Spedalskheden i Tiltagende; i Selø Præstegjeld ere 8 nye Tilfælde tilkomne, og Sygdommen skal desuden være udbrudt hos Flere, der paa Grund af Mangel paa Anledning endnu ikke ere undersøgte af nogen Læge. Om Selø Præstegjeld og Bremanger Sogn anfører Cappelen, at Sygdommen synes at angribe ikke alene de fattige Huusmænd og Pladsmænd, den udbreder sig ogsaa til de mere formuende Gaardmænd, der saavel med Hensyn til Reenlighed som i bedre Beklædning og i Nydelse af bedre Fødemidler staae langt over hine. Skrækken og Afskyen for denne Sygdom er der endnu ikke bleven saa stor og saa almindelig, at der jo findes dem, der indgaae Ægteskab med Lemmer af spedalsk Familie. Det er nylig hændt, at en frisk Mand giftede sig med en spedalsk Datter af den endnu levende spedalske Moder paa Gaarden Refvig i Selø Præstegjeld, og det uagtet han forud vidste, at hun var spedalsk. Under slige Forhold er det nødvendigt, at Sygdommen ogsaa i Fremtiden vil tiltage. Dertil kommer, at en Mængde af Almuen har et saa mistænkeligt spedalskt Ydre, at det med største Vished kan forudsiges, at Spedalshed ved given Anledning om kortere eller længere Tid vil udbryde.

Kjertelsyge forekommer almindeligt i indre Sogn, i Nordfjord ikke sjældent. Den ytrer sig paa sidste Sted meest som Øre- og Øienbetændelser, især med Lidelse af Hornhinden, hvorfor Cappelen behandlede 16, alle med Bevarelse af Synet.

Svindlot anføres at være hyppig i indre Sogn, derimod sjelden i Nordfjord, hvor saavidt vides Ingen døde af denne Sygdom.

Skjorbug viiste sig hos 1 Individ paa samme Gaard i Hafslo, indre Sogn, hvor der Aaret forud havde været 7 Mennesker angrebne deraf.

Blegsot er ikke ualmindelig endog blandt Bondeklassen i indre Sogn, træffes derimod ikke ofte i Nordfjord.

Cardialgier, chroniske Mavebetændelser, Ormetilfælde og chronisk Rheumatisme anfø-

res fra de sidstnævnte Distrikter at forekomme meget hyppigen. — Fra indre Sogn angives Forvridninger, Luxationer og Fracturer jevnlig at komme under Behandling, hvilket for Nordfjords Vedkommende fremdeles er Tilfældet med de ved Sildetilvirkningen foranledigede Værkefingre og Bylder, der i 1855 vare hyppigere end noget foregaaende Aar. Forfrysninger, som ikke have været iagttagne sammesteds i 5 Aar, vare det samme Aar almindelige; i Januar og Februar kom 14 under Behandling derfor.

Veiret var i indre Sogn i Begyndelsen af Aaret stadigt med streng Kulde, Vaaren indtraadte meget seent, men paafulgtes af en meget varm og tør Sommer, Høsten indtraf derfor tidligt, var nogenlunde mild og stadig, Vinteren begyndte i November, men var ikke streng. Fra Søndfjord berettes Veiret i den første Halvdeel af Aaret at have været smukt, i den anden Halvdeel raat og fugtigt.

Folkets Levesæt angives af Distriktslægen i ytre Sogn at være i alle Dele elendigt, hvorved de endemiske Sygdomme, Spedalskheden og de den følgende Hudsygdomme i høj Grad befordres. Det hurtigt vekslede fugtige Havclima i Nordfjord og den idelige Beskjæftigelse med Fiskerierne i Begyndelsen af Aaret maa ansees som stadigt og mægtigt virkende Sygdomsaarsager, hvoraf Forkjølelser og typhøse Febre udspringe, hvilket heller ikke kan være anderledes, saalænge de utallige sammenstimlende Fiskere ere nødte til endog for længere Tid at sammenpakke sig i de smaae Bondehuse. Naar der kunde opføres store Logishuse, hvoraf nogle allerede findes her og der, i større Mængde, og Fiskerne kunde stille sig bekvemmere end hidtil, vilde sandsynligviis Hyppigheden af de typhøse Febre blive mindre. Nydelsen af Spirituosa maa med Bestemthed siges at være stærkt tiltagen i Nordfjord, især i Selø. Det er ikke nok, at man misbruger Brændeviin under de daglige Beskjæftigelser; men ogsaa i alle Slags Sygdomme, til Fødende og Døende gives Brændeviin, stundom indtil i halvpægleviis, ja endog til spæde Børn (Cappelen).

Fattigsygepleien udføres i dette Amt for Amtscommunens Regning, som betaler baade Lægehjælp og Medicin. Distriktslæge Landmark (der behandlede 58 fattige Syge) klager over, at Udførelsen af Fattigsygepleien i 3 af de til hans Distrikt hørende Præstegjeld, er bleven overdraget en der bosat privat Læge (der behandlede 56 fattige Syge) mod den samme Godtgjørelse, nemlig for Skyds og Diæt, som tilforn tilfaldt Distriktslægen, og uden at denne har erholdt nogen Godtgjørelse for Afsvænet af denne Praxis, hvilket han finder ubilligt. — Der findes i den senere Tid i indre Sogn større Tillid og Trang til Lægehjælp blandt Almuen end før. Qvaksalverie drives vistnok inden Distriktet, men ikke i den Grad, at Distriktslægen har fundet sig foranlediget til derom at gjøre Anmeldelse. En af de Mandskaber, der fra Compagnierne bleve udkommanderede til Sygehusene for at øves i Sygepleien, har efter Hjemkomsten allerede givet sig af med Sygebehandling paa en saadan Maade, at vedkommende Syge derved ere komne i en saare beklagelig Tilstand. I Selø og Bremanger benyttes Lægehjælp ligeledes mere, og drives mindre Qvaksalverie end forhen.

Antallet af de **Vaccinerede** udgjør 2275. Fra ytre Sogn klages over, at Vaccinationen ikke søges med Iver, ligesom over at Vaccinatorerne have yderlig Møie med at erholde Børn til at tage Vaccine af. I Lysters Præstegjeld, indre Sogns Distrikt, blev Vaccinationen afbrudt paa Grund af, at Vaccinatøren blev sat under Tiltale og senere ved Høiesteretsdom afsat fra sin Bestilling for Forbrydelse mod Criminallovens Cap. 24 § 13. I et Par Sogne vaccineredes kun Faae eller Ingen, dels paa Grund af en Vaccinatørs Sygdom eller Fraværelse paa Session, dels paa Grund af at Materien ikke kunde bringes til at slaae an. Cappelen anseer det neppe tilraadeligt at betro Vaccinationen i Selø Præstegjæld og Bremanger Sogn til andre end Læger, medmindre det udtrykkelig forbydes Hjelpevaccinatorerne at tage Vaccinematerie fra Børn af disse Sogne og overføre dem paa andre Børn, da de paa Grund af den der almindeligt ud-

bredte Spedalskhed let kunne overføre Materie fra et spedalsk Barn til et andet. Ogsaa Hammer i Førde frygter Udbredelsen af Spedalskhed ved Vaccinationen.

5 **medico-legale Forretninger** bleve udførte, nemlig 2 Obductioner af Børn, der antoges ihjellagte af Mødrene, 1 Undersøgelse for at bedømme, hvorvidt Svangerskab og Fødsel havde fundet Sted eller ikke, og 2 Undersøgelser af Personers Sundhedstilstand for at bedømme om denne var til Hinder for den Ene i at afgive Vidneprov i en Justitssag, for den Anden i at udholde Straf af Fængsel paa Vand og Brød.

3 **Sindssyge** nøde i indre Sogn en fra almindelig Fattigunderstøttelse forskjellig Behandling, hvortil i Aarets Løb kom 1 ny. I Sønd- og Nordfjord behandledes 4 Sindssyge, af hvilke 1 helbrededes, 1 druknede sig og 1 sendtes til Bergens Mentalsygehuus.

Af **chirurgiske Operationer** omtales en Stær-operation ved Extraction af Lindsen og 1 Operation for Pterygium, begge med heldigt Udfald.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes i Nordfjord 1 Vending og 1 Forløsning ved Tang, i ytre Sogn ingen. I indre Sogn forefaldt i dette Aar hyppigen besværlige Fødsler og derved foranledigede Tangforretninger og Vendinger.

Paa Barselseng døde i Søndfjord 5 Qvin-der; Distriktslægen kjender imidlertid ikke den specielle Dødsaaarsag, da ingen af dem var under Lægebehandling. I ytre Sogn døde 4 Barselkoner, deraf 2 uforløste og 1 af Blodstyrtning efter Fødselen, uden at nogen fornuftig Hjælp søgtes til nogen af dem, og det uagtet de kun boede 3—4 Mile fra Distriktslægen. Denne er overbeviist om, at man undlod at søge Hjælp ikke paa Grund af Veiens Længde, men fordi man ikke havde nogen Tanke om, at der kunde gives Hjælp, eller ogsaa fordi Vedkommende havde sine Penge for kjære, idet Haab om Hjælp uden Omkostninger foresvævede dem til det Allersidste.

Af **Børn under 1 Aar døde** i indre Sogn 62, i Søndfjord 88, hvilket sidste er 11,7 pCt. af

de Fødte, altsaa et gunstigere Forhold end i 1854, da det var over 13,5 pCt.

Om **Dødsfødte** indeholder Beretningerne 31 Anmeldelser for indre Sogn, 23 for Søndfjord.

1 **Apothek** findes i Amtet, nemlig paa Leirdalsøren, hvilket ved Visitationen blev befundet i god Orden. I Nordfjord findes flere private Badeindretninger, ligesom Bådning i fri Sø synes at blive hyppigere blandt Almuen.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. I indre Sogns Distrikt: 1 Læge, 4 Jorde-mødre, 6 Hjælpevaccinatorer.
2. I ytre Sogns Distrikt: 1 Læge, 2 Jorde-mødre, Hjælpevaccinatorernes Antal ikke opgivet.
3. I Søndfjords Distrikt: 2 Læger, 5 Jorde-mødre, 14 Hjælpevaccinatorer.
4. I Nordfjords Distrikt: 1 Læge, 4 Jorde-mødre, 12 Hjælpevaccinatorer.

Der fandtes forhen 3 Jordemødre i ytre Sogn, men en af dem er død, uden at man har kunnet faae nogen i hendes Sted. Tran-gen hos Almuesmanden til at benytte Jorde-mødre er imidlertid ikke større, end at man godt hjælper sig med de tvende (P. Hirsch).

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden angives tildeels mindre god især i søndre Søndmøre og Nordmøre; **Sygdomsconstitutionen** i Almindelighed som gastrisk deels som rheumatisk catarrhalsk (indre Nordmøre og Christianssund). Epidemier af Typhus, Parotit og Kighoste omtales fra alle Distrikter.

Typhus har tildeels hersket hele Aaret især i ytre Nordmøre, hvor Distriktslægen omtaler 186 Tilfælde, af hvilke dog kun 3 vides døde; desuden har der dog været temmelig mange Tilfælde, som han ikke har seet, men faaet Beretning om gennem Andre, til hvem Medicin og Forskrifter om Behandlingen har været meddeelt. I de øvrige Distrikter omtales Sygdommen ligeledes at have været tilstede dog kun paa enkelte Gaarde. Dødligheden har været ringe, undtagen i en Epidemie i Syvde Sogn i søndre Søndmøre, hvor der, før end Lægen kaldtes, skal være død 30 Menne-

sker, men Distriktslægen betvivler, at de alle ere døde af Typhus; de fleste af dem vare gamle Folk. I indre Romsdals Distrikt forekom Sygdommen kun sporadisk. Distriktslægen i ytre Nordmøre omtaler den Hensynsløshed hos Almuen, hvormed de i deres fatalistiske Tro udsætte sig for Smitte, idet de ikke i ringeste Maade skyde de Steder, hvor "Sot" hersker. Han sætter sin Tillid til, at de efter kgl. Res. 29de August 1855 oprettede Sundhedscommissioner ville kunne virke til at udbrede forstandigere Anskuelse saavel om dette, som andre Ting. Som Desinficiens har han anbefalet at sætte ind i Stuerne frisk Tang overgydt med noget Søvand, hvoraf der skal fornemmes en svag Chlorudvikling. I hele Distriktet er af Lægerne opgivet 418 Tilfælde af Typhus, hvoraf 18 døde (og der som de ovenfor i Syvde omtalte 30 medregnes 48). I Indberetningen for indre Nordmøre gjøres opmærksom paa, at Typhus er mindre hyppig i Dalene og ved Fjordene end oppe i Landet, hvor der er Myrer og Moradser.

Af **exanthematisk Sygdomme** omtales kun 2 Tilfælde af Variceller fra Aalesund.

Kighoste gik som udbredt Epidemie i nordre og søndre Søndmøre samt indre Nordmøre. Sygdommen har i disse Distrikter været særdeles udbredt, og omtales af en Læge (S. Høegh) tydeligen at have forplantet sig ved Smitte. Antallet af de Angrebne have Lægerne ikke kunnet opgive, da de i Regelen ikke have været hentede til de Syge. I søndre Søndmøres ydre Distrikter antager Lægen at 70 pCt. af Børn under 10 Aar har været angrebet. Sygdommen har ofte haft dødlig Udgang, idet den har compliceret sig med Lungebetændelser og Bronchiter, hvoraf Høegh antager omtrent 30 Børn døde. I det Hele skal Sygdommen have bortrevet Mange. I nordre Søndmøre omtales 2 døde.

Catarrhfebre vare temmelig almindelige i Aalesund i Januar og Februar, ligesom i indre Nordmøre især i Sundalen og Surendalen samt i indre Romsdals Distrikt. I Christiansund omtales 2 Tilfælde af **Diphtherit** med heldigt Udfald.

Parotit, hvoraf enkelte Tilfælde viiste sig

i Slutningen af 1854 i indre Nordmøre, har i 1855 udbredt sig som Epidemie over hele Amtsdistriktet. Sygdommen, som i ytre Nordmøre benævnes "Kindtaske", har i Almindelighed haft et meget mildt Forløb, og uagtet den Forseemmelighed, hvormed den behandles, omtales kun enkeltviis Metastaser at have fundet Sted.

Betændelsesagtige Sygdomme have i det Hele taget ikke været hyppige i dette Aar. I Aalesund omtales dog temmelig mange Lungebetændelser (23), hvoraf 2 døde, ligesom der i søndre Søndmøre i den temmelig kolde Vinter og Vaar herskede flere Lungebetændelser, hvoraf dog ingen vides død; sammesteds enkelte Peritonæiter, hvoraf 1 død. I ytre Romsdal forekom en Epidemie af Brystbetændelser i Hustad Sogn, hvoraf dog Ingen døde. En Læge (Smith i Molde) omtaler som en Mærkelighed, at han det hele Aar ikke har havt nogen Lungebetændelse under Behandling. Fra Christiansund nævnes 10 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 4, alle hos gamle Folk, endte dødligt. Disse Sygdomme komme dog ikke altid til Lægernes Kundskab, da Almuen ikke for dem behandles paa offentlig Regning.

Af **Koldfeber** omtales 3 Tilfælde i Christiansund hos svenske Søfolk.

Blodgang opgives kun enkeltviis at være forekommet, saaledes et Tilfælde i østre Søndmøre med heldigt Udfald, og enkelte i ytre Nordmøre, med Hensyn til hvilke sidste Distriktslægen dog antager, at det har været Typhus med Tarmblødninger, som dermed har været forvexlet, da denue Sygdom herskede paa de Steder, hvorfra Tilfældene ere opgivne (Fredø).

Godartet Cholera omtales at have viist sig i 4 Tilfælde i søndre Søndmøre, som alle helbrededes, samt i ytre Nordmøre (Fredø) i den meget varme Sommer 8 Tilfælde, hvoraf et med dødlig Udgang.

Venerisk Sygdom har fundet Sted hovedsagelig hos hjemkomne Søfolk. Fra Nordmøre omtales fremdeles Syphilis som et stort Onde; fra indre Nordmøre har været faa Tilfælde under Behandling, men fra det ytre Distrikt Mange. I ytre Romsdal (Væø) og ytre Nordmøre, hvor saavel primær, som sekundær

Syphilis havde viist sig i Landdistriktet, foretoges almindelig Visitation, hvorved Sygdommens Udbredelse standsedes. I det hele Amt, med Undtagelse af indre Nordmøre, hvor de Behandlede Antal ikke nævnes, har været behandlet for Syphilis, dels primær, dels sekundær, 30 og for Gonorrhoe 7. Fra Molde beklager Hoffmann den almindelige Tro, at man, naar man er befængt med venerisk Sygdom, kan befrie sig selv for Sygdommen ved at have Omgang med en ubesmittet Person. Han omtaler saaledes, at en ung Mand, efterat han havde paadraget sig en Chanker, i saadan Hensigt havde Omgang først med en 14-aarig uconfirmeret Pige, og, da dette formodentlig ikke hjalp, med en 73-aarig Enke.

Fnat omtales fra flere Distrikter som saa almindelig, at Almuen ikke skjænker den nogen Opmærksomhed, en Følge af den store Ureenlighed, hvorover der klages meget; andre chroniske Hududslæt ere ogsaa almindelige.

Spedalskhed. Samtlige Indberetninger synes at gaae ud paa, at denne Sygdom er i Tiltagende, dog er dette kun for ytre Nordmøres Vedkommende paaviist med Tal; Distriktslægen beklager, at han ikke er i Besiddelse af paalidelige Data, for at bedømme Sygdommens Udbredelse, eftersom han mangler Indberetning om Døde, Udflyttede, Indlagte paa Hospital, eller Hjemkomne fra samme. I søndre Søndmøre beklages det samme, saa at Lægen her ikke tør ansee det for paalideligt, at de Spedalskes Antal i Distriktet skulde være aftaget med 3, uagtet han kun har undersøgt en ny Tilkommen, hvorimod 4 ere opgivne døde. I Aarets Løb ere undersøgte: i søndre Søndmøre 1, østre Søndmøre 2, indre Romsdal 1, ytre Nordmøre 6 (3 M. 3 Q.), indre Søndmøre 3, tilsammen 13. Døde: i nordre Søndmøre 2 (1 M. 1 Q.), søndre Søndmøre 4 (3 M. 1 Q.), Reknes Hospital 3 (2 M. 1 Q.), tilsammen 9. Dog anføres ikke for de øvrige Distrikter de Døde, saa at dette formeentlig ikke er det hele Antal. I 3 af de fra ytre Nordmøre nævnte Tilfælde vides ikke Sygdommen at findes i Familien; 1 af de Angrebne var fra Hevne. I Gryten i indre Romsdal omtales Sygdommen ikke at have viist sig tidli-

gere, men Distriktslægen nævner et allerede vidt udviklet Tilfælde i Volds Sogn hos en Mand, hvis Familie lever i smaa Kaar, saa at han frygter for, at Sygdommen herfra kan udbrede sig.

Svindstot og Kjertelsyge ere i det Hele taget temmelig sjældne. Fra indre Romsdal omtales dog Svindstot som mere hyppig; og der nævnes, at der i Aarets Løb er paa en Gaard død Mand og Kone, medens Datteren ligger syg af samme Sygdom. Distriktslægen anseer Forsømmelse af acute og chroniske Brystaffectioner for Aarsagen. Fra Christianssund omtales 6 Tilfælde, hvoraf 5 med dødlig Udgang. Kjertelsygdommens ikke hyppige Omtale tilskriver en af Lægerne (Werring) den Omstændighed, at den kun i sine højere Grader søges behandlet; den nævnes som temmelig almindelig i Christianssund. **Cardialgie** og Ormesygdomme ere hyppige; som Aarsag til den første anføres Nydelsen af stærkt syret Brød og Syre blandet med Vand til Drik. **Troske** og **Digestionsuorden** hos Børn omtales af Heyerdahl som almindelige paa Grund af feed, uhensigtsmæssig Føde, hvori han dog troer nu at spore Forandring til det Bedre. Den samme angiver at **Menostasie** er almindelig paa Grund af uhensigtsmæssig Klædedragt hos Fruentimmerne, naar de ligge til Sæters. **Vattersot** forekommer hyppig i ytre Nordmøre hos gamle Drankere, paa Grund af forsømte Forkjølelser, overdreven Aareladning og ussel Levemaade. **Blegsot** er sjelden hos Landbefolkningen, hyppigere i Byerne (Christianssund). **Brok** er efter Holler temmelig almindeligt i søndre Søndmøre, samt i indre Nordmøre.

Veirliget. I Søndmøre var Vinteren og Vaaren kolde, i ytre Nordmøre Sommeren meget varm. I nordre Søndmøre omtales de physiske Forholde som heldige. Nogen regelmæssig Iagttagelse og Optegnelse af meteorologiske Forholde kunde Distriktslægerne ikke foretage paa Grund af deres hyppige Reiser.

Fattigsygepleien udføres de fleste Steder ved Distriktslægerne. I Borgunds Præstegjeld var der tidligere en Privatlæge, som havde Fattigsygepleien under sin Bestyrelse, men paa de

tilbudne Vilkaar har Ingen senere været at erholde. Lægehjælp søges i de fleste Distrikter kun, naar Sygdommene ere af den Beskaffenhed, at den ydes paa offentlig Regning, samt i enkelte især chirurgiske Tilfælde. Lægerne ere derfor ogsaa enige i, at man kun erholder en ufuldkommen Kundskab om Sygdommenes Udbredning eller Tilstedeværelse. Istedetfor at søge Læge, beretter Hoffmann, at i Febersygdomme, som i Almindelighed kaldes "Sot", enten de ere Nervefebre eller ei, pakkes den Syge, der opholder sig i samme Rum, som hele den øvrige Huusstand, ned i saa mange Klæder, som kan anbringes, Hovedet bedækkes og indbindes i Huer og uldne Tepper, og saa indtages "noget Stærkt" saasom Dyvel-drækbrændeviin eller Lignende, og han lader sig i Almindelighed aarelade; samtidigt hermed udestænges den friske Luft omhyggeligere, end sædvanligt. De Friske forlange af Lægen, naar denne indfinder sig, Præservativer, og naar han ikke meddeler saadanne, kan det hændes, at han mødes med fornærmende Yttringer. Distriktslægen i indre Romsdal klager over at den offentlige Sygepleie har været utilstrækkelig, dels fordi de Individuer, som dertil have egnet sig, have skyet de Omveie, hvorpaa den skulde erholdes, eller ikke have villet ligge Communerne til Last, men tildeels ogsaa fordi disse have villet spare Udgifterne. Han har derfor taget fattige Syge ind enten i sit Hjem eller i Nærheden af samme, for at kunne yde dem hyppigere og billigere Tilsyn og Pleie. Paa denne Maade har han behandlet 3 Patienter: en med Brud af Overarmen, en med et gammelt Saar paa Underbenet og en med Forstødning af Haandleddet, for hvilke Forplejningsudgifterne have beløbet sig til 9 Spd., 8 Spd. 96 Sk. og 3 Spd. 102 Sk. i resp. 30, 90 og 8 Dage, medens Udgifterne vilde været i høi Grad forøgede, dersom Tilsynet skulde have været udført i deres Hjem. I de fleste Formandskabsdistrikter ere ifølge kgl. Res. af 29de August 1855 Sundhedscommissioner oprettede, en Institution til hvis nyttige Virksomhed flere af Lægerne udtale deres Haab. I et Præstegjeld, Bo, havde Formandskabet afgivet den Erklæring, at det ansaae saadan Forholdsre-

gel for Tiden ikke nødvendig. I et andet, Vestnes, havde Formandskabets Medlemmer deelt Distriktet imellem sig, for hver i sit at optage Fortegnelse over de Spedalske og deres Slægt samt Underretning om deres Boliger, Livsvilkaar m. m. Undersøgelser paa de Steder, hvor Spedalske før have været, ere ogsaa anstillede i østre Søndmøre. Almuens Levemaade omtales af flere Læger som i høieste Grad ureenlig, Kosten eensformig og tildeels skadelig, hvoraf avles Digestionsuordener og Cardialgier. Brændeviinsdrikken antages af Søberg i nordre Søndmøre at være aftaget.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2367, altsaa en Forøgelse af 553 mod det foregaaende Aar.

Af **medico-legale Undersøgelser** have været udførte 4 nemlig: Undersøgelse af Tvillingfostre fødte i 6te Maaned, uden at Moderen havde tilkaldt Hjælp, 1 Obduction af et formeentlig ihjellagt Barn, 1 Undersøgelse af en Kvinde i Anledning af formodet Fødsel i Dølgemaal, 1 Pige erklæret frugtsommelig.

Af **Sindssyge** ere undersøgte og tilseede 11, hvoraf 1 død. I det Hele antages de Sindssyges Forpleining at være forsvarlig.

Af **chirurgiske Operationer** omtales: 3 Operationer for Hareskaar, 1 for Læbekræft, 1 for vanzirende Ar paa Haanden, 2 Tenotomier hos samme Patient for Contractur af Knæledene med særdeles heldigt Udfald, 1 Punction af et Hygroma cysticum paa Høften med Indsprøitning af Jod, 6 Exarticulationer af phalanges digitorum, 1 Paracentese af Abdomen for Ascites, hvor der var Svulster i Underlivet formodentlig i Æggestokkene, 1 Reposition af Hernia, 1 Herniotomi, hvor der opstod begrændset Peritonæitis, som truede med at borttrykke Patienten, 1 Operation for graa Stær, 1 for Vandbrok, 2 Ledsætninger af Skulderen, 1 Exstirpation af Teleangiectasie.

Af **obstetriciske Operationer** omtales 25 Tangforretninger, i Almindelighed paa Grund af svage Veer eller trange Fødselsveie, eller formedelst langvarigt Fødselsarbeide; 2 Løsninger af Moderkagen, 1 Vending med Extraction i Tvillingfødsel af det sidst fødte Barn. Ingen Kone omtales død uforløst.

Af **Døde paa Barselseng** nævnes 3: en af

Metritis, forløst med **Tang** efter 5 Dages Fødselsarbejde; en paa Grund af Anæmie efter Blødninger under Svangerskabet, og en troes død kort efterat være forløst med **Tang**.

De **Dødfødtes** Antal opgives til 86, dog ere de ikke angivne i alle Indberetninger. Overskuddet af Fødte mod Døde angives i nordre Søndmøre til 203 og i søndre Søndmøre til 124. Fra et Pår Steder beklages, at der istedet for Jordemødre benyttes Hjelpekoner ved Fødslerne, hvilket fra indre Romsdal tilskrives de mange Dødfødte.

Ved **ulykkelig Hændelse** ere omkomne: 9 ved Drukning, 3 ved Forbrænding, 1 Barn ved at falde i et Garverkar, 2 Selvmord.

Samtlige Indberetninger fra Amtets 3 Byer beklage Mangelen paa **Sygehuse**, især under den tiltagende Folkemængde og Færdsel. Der findes inden Amtet kun Reknes Hospital for Spedalske og chroniske Hudsygdomme, hvortil ogsaa de Veneriske ere henviiste fra hele Amtsdistriktet. Af **Bade** findes et Dampbad i Aalesund, som har været stadigt benyttet, og Badet ved Reknes Hospital. De 3 Byers **Apotheker** omtales som vel bestyrede. Den istandbragte regelmæssige Fart paa Hamburg har lettet Anskaffelsen af Medicamenter.

I Aarets Løb ere 3 nye Læger ansatte i Distrikterne østre Søndmøre, indre Romsdal og indre Nordmøre, hvilke alle 3 tilflyttede sine Distrikter i Aarets sidste Halvdeel.

Medicinalpersonalet i Amtet bestod af:

1. Søndre Søndmøre: 2 Læger, 7 Jordemødre og 8 Hjelpevaccinatorer.
2. Nordre Søndmøre med Aalesund: 2 Læger, 10 Jordemødre og 8 Hjelpevaccinatorer.
3. Østre Søndmøre: 1 Læge, 5 Jordemødre og 5 Hjelpevaccinatorer.
4. Ytre Romsdal med Molde: 2 Læger, 8 Jordemødre og 7 Hjelpevaccinatorer.
5. Indre Romsdal: 1 Læge, 5 Jordemødre og 8 Hjelpevaccinatorer.
6. Ytre Nordmøre med Christianssund: 3 Læger, 7 Jordemødre og 12 Hjelpevaccinatorer.
7. Indre Nordmøre: 2 Læger, Jordemødres og Hjelpevaccinatorers Antal ikke opgivet.

XVI. Søndre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden har i hele Amtet været god og Mortaliteten ringe. Som epidemiske Sygdomme nævnes i de fleste Landdistrikter Typhus; i Trondhjem enkelte Typhus, Kighoste, Diarrhoeer, tildeels blodige, og Parotiter.

Sygdomsconstitutionen betegnes som inflammatorisk-catarrahalsk i de første Maaneder af Aaret, gastrisk om Sommeren og ud paa Høsten; den inflammatorisk-catarrahalske Constitution optraadte igjen sidst i Aaret.

Typhus viiste sig i dette Aar paa de fleste Steder i Amtsdistriktet uden at opnaa nogen stor Udbredning eller medføre synderlig Dødelighed; i Almindelighed viiste den sig i smaae Epidemier, som angreb flere Individuer paa samme Gaard; Sygdommen havde i Almindelighed abdominal Charakteer. Saavel i søndre, som nordre Føsens Distrikt omtales Sygdommen som hjembragt ved Fiskere, der dog ikke altid selv led af Sygdommen ved Hjemkomsten, men enten angrebes af den, eller ogsaa meddeelte Sygdomsstoffet i deres Hjem. De fleste Tilfælde ere forekomne i Aarets 3die og 4de Fjordingaar. I Indberetningerne nævnes 350 Angrebne, hvoraf 25 døde.

Af **Udslagsygdomme** viiste sig i Vaarmanederne Variceller især paa Røros for det meste hos vaccinerede Børn, i Trondhjem i Aarets første Maaneder mere enkeltviis. En Læge (Bryn) saa her et Børnekopper lignende Udslag hos Moder og Søn, der kort iforveien havde været søndenfjelds. Et enkelt Tilfælde af Skarlagensfeber omtales fra Trondhjem.

Kighoste optraadte i Trondhjem henimod Aarets Slutning. En Læge antager, at Sygdommen indførtes med et Barn, som kom søndenfjelds fra. Sygdommen var dog ikke meget udbredt, men krævede enkelte Offre, som døde af Lungebetændelse eller Capillærbronchit. Den forekom enkelte Gange hos Vorne, som endog havde haft den før.

Parotit forekom sporadisk i Trondhjem uden at frembringe Metastaser; den var oftere kun halvsidig.

Catarrahalske Sygdomme vare over det hele Amt meget hyppige i Aarets første Deel; enkelte

Halsbetændelser med Exsudater omtales fra Trondhjem, uden at denne Omstændighed opvakte nogen særdeles Opmærksomhed, da dette ofte er Tilfælde der, uden at Sygdommen antager nogen ondartet Beskaffenhed.

Lungebetændelser, Pleuriter og acute **Rheumatismen** vare almindelige især i Aarets første og sidste Maaneder. Lungebetændelser forekom hyppigt paa Røros, hvor flere døde deraf i Marts og April; i Almindelighed synes de at have haft et heldigt Udfald. Rheumatisme angives som en særdeles hyppig Sygdom i Trondhjem, og en Læge (Bødtker) troer at have erfaret dens Tilbøielighed til Localisation i Hofteledet.

Koldfeber omtales ikke i dette Aar.

Diarrhoeer ofte i Forbindelse med Brækninger vare gjængse Sygdomme i Trondhjem og paa Røros i de meget varme Sommermaaneder. I Trondhjem antog den hos temmelig mange Børn og ikke faae Voxne Charakteren af Blodgang, som hos enkelte medførte Døden; flere af disse Tilfælde viiste sig i samme Huus. Samtidigt hermed herskede gastriske Febre. Paa Hitteren, søndre Fosen, anseer Distriktslægen Diarrhoe for en almindelig Sygdom det hele Aar igjennem, og tilskrifer den daarlige Levemaade og slet Drikkevand Skylden.

Syphilis. Fra søndre Fosen er indsendt til Trondhjems Sygehuus 14 à 15 Veneriske; for at opdage flere var der bleven anstillet almindelig Visitation, uden at man dog derved havde paa truffet nogen Syg; fra nordre Fosen omtales kun ældre indgroede Former. I det midlertidige Sygehuus i Selbo har Poulsen i Aarets Løb behandlet 45 Veneriske (13 Tilbageliggende fra forrige Aar og 32 Indkomne); kun 3 af de tidligere Behandlede ere atter indkomne. Sygdomsformerne og deres Behandling har været de samme som tidligere, og han troer, at Sygdommen er i Aftagende. Desmere beklager han den til næstfølgende August Maaned bestemte Nedlæggelse af Sygehuset, da han befrygter, at Sygdommen oftere vil søges skjult, naar Patienterne ikke kunne behandles i deres egen Bygd, men skulle indsendes til Trondhjem. Gjennemsnitstiden for Behandlingen har været 48 Dage, Medicamentforbruget for hver

Patient daglig har været 13 Sk. Visitationer i Bygden for at opdage Syge har været foretaget. En af Lægerne i Trondhjem (Roll) beretter at have haft færre Lidende af venerisk Sygdom under Behandling i dette Aar. Paa Trondhjems kommunale Sygehuus har i Aaret været behandlet for Syphilis 114, hvoraf 36 fra Byen, de øvrige fra Landet.

Om **Hudsygdomme** gjælder detsamme som i forrige Medicinalberetning anført.

Af **Spedalske** anmeldes fra Ørkedalen 2 (1 Mand og hans Kone); Manden er fra Hitteren og Konen fra Froen i Gudbrandsdalen, de angives samtidigt angrebne. I nordre Fosens Distrikt findes fremdeles mange Spedalske især i Ørlandets og Bjørnørs Præstegjeld; den i Ørlandets Præstegjeld oprettede midlertidige Pleiestiftelse bestod fremdeles. Fra Strinden omtales ligeledes foruden de enkelte tidligere bekjendte Tilfælde 2 nye (1 M. 1 Q.). Paa Trondhjems kommunale Sygehuus behandledes 5 Spedalske (4 M. 1 Q.).

Kjertelsyge nævnes som en almindelig Sygdom i Guldalen, og som ikke hyppigt forekomme i Ørkedalen og Trondhjem. **Svindssot** skal være hyppig i Trondhjem.

Ormetilfælde omtales af flere Læger som almindelige i Trondhjem, ligesom **Blegsot** nævnes af flere Læger. **Cardialgie** forekommer hyppig i Støren og Melhuus; Distriktslægen tilskrifer den den næsten udelukkende vegetabiliske Næring, hvorfor den ogsaa er sjældnere i Holtaalen og paa Røros, hvor Diæten er mere animalsk.

Af **mærkelige sporadiske Tilfælde** omtales af Roll et Tilfælde af hurtig Død, hvor der ved Obductionen fandtes Fedtdegeneration saavel i Hjertet som i Legemets øvrige Muskelmasse; Manden var 50—60 Aar og havde sjelden klaget over noget Ildebefindende. Fra nordre Fosen er berettet et Tilfælde af Morbus Brightii hos et 5 Aars gammelt Barn med heldigt Udfald. Corpslæge Bryn gjengiver en Sygehistorie som noget forkortet lyder saaledes: En til Drik hengiven Gaardskarl, som i længere Tid havde været sygelig, havde ved hans Ankomst været syg 2—3 Dage, som han antog af Forkjølelse. Ansigtet livid opdunnet, han kla-

gede over Smerte i Cardia, der var øm ved Tryk. Leveren forstørret 2—3 Tommer nedenfor Ribbeensranden. Hjerteactionen uregelmæssig, Hjertelydene utydelige uden abnorm Bilyd. Efter 2 Dage indfandt sig heftige remitterende og intermitterende Smerter i Lægene og Fødderne, der især vare heftige om Nætterne, Længer hen i Sygdommen var Svulster i Leveren forsvunden, men der optraadte Lungebetændelse paa høire Side. Smerterne i Fødderne, som undertiden syntes at ville svinde, indfandt sig igjen og tilsidst viiste der sig blaalige Flekker paa den ene Fod og Henvisen af sammes Stortaa. Paafaldende var det at Pulsen i de sidste Par Dage var regelmæssig og tællelig. Død efter 15 Døgn Sengeliggen. Bryn antager, at der var en betydelig Hjertefeil tilstede, som tilligemed Brændeviinsdrikken havde bidraget til at fordærve Blodblandingen. Obduction blev ikke tilladt.

Veirlig og Levemaade. Aarets første Maaneder vare overmaade kolde, saa at paa Røros Qvikselvets Frysning ikke var nogen Sjeldenhed; Sommeren var meget varm. I Trondhjem omtales Sommervarme at være indtraadt allerede i Mai og Juni Maaned; den 9de afløstes den pludselig af koldt og raat Veir; senere tiltog igjen Varmen i Juli og August lige til 27 ° i Skyggen, og følte da yderst trykkende. Brændeviinsdrik ansees fra et Par Steder at være i Aftagende. Levemaaden er ikke altid hensigtsmæssig, idet den ofte er for eensartet, bestaaende af vegetabilsk Næring, hvoraf da store Quantiteter maae indtages.

Fattigsygepleien udføres i Almindelighed af Distriktslægerne og synes overalt at være tilfredsstillende; i Trondhjem og Strinden besørger den af egne Fattiglæger, paa Røros af Berglægen. I Trondhjem findes der en Mængde milde Stiftelser, hvori Gamle og Svage have Tilhold. Fra næsten alle Distrikter klage Lægerne over, at deres Hjælp enten ikke benyttes, eller først saa seent, at den er forgjæves; selv fra Trondhjem lyder denne Klage. **Qvaksalverie** omtales fra flere Steder, især nævnes saavel fra Ørkedalen som Guldalen en bekjendt "Ledsætter", der nyder overmaade megen Til-

lid, saa at hans Virksomhed endog strækker sig til Gudbrandsdalen og ind i Sverige; der anføres imidlertid Tilfælde, hvor han ved sin Uforstand har udsat Patienter for aabenbar Skade. I Trondhjem er ogsaa Qvaksalverie i Gang. Fra Trondhjem klages over, at der fra Sundhedspolitiets Side foretages saa Lidet for at hindre Udbredelsen af den veneriske Sygdom (Roll).

De Vaccineredes Antal udgjør 1905. I Aaffjords Præstegjeld har heller ikke i dette Aar været foretaget nogen Vaccination, da der ikke var nogen Hjælpevaccinator, en Mangel som dog er afhjulpen ved Ansættelse af Jordemoder, der skal fungere som saadan.

Af medico-legale Forretninger ere udførte 5: Attestation om hvorvidt en til Fængsel dømt Forbryder taalte at udholde denne Straf; Undersøgelse af 2 Børn, som formeentlig uforståelig vare ihjellagte, det ene 21, det andet 24 Uger gamle; Undersøgelse af Sindstilstanden hos en Dreng, tiltalt for urigtig Edsaflæggelse; Undersøgelse af et Barn, som var død af Forblødning fra Navlen, da dens Underbinding, der var foretaget af en uexamineret Fødsels-hjælper, var gledet af; Fødslen var kommen meget hurtig paa Moderen.

De Sindssyge sendes i Almindelighed til Trondhjems Sindssygeasyl, eller forpleies i Hjemmet; Beretningerne indeholde ikke Oplysning om noget nyt Tilfælde.

Af chirurgiske Operationer omtales: Bugstik for Vattersot, foretaget 2 Gange hos samme Individ; 9 Exarticulationer af Fingerled, 4 Tenotomier, 5 Operationer for hernia sacci lacrymalis, 2 Repositioner af Overarmens Luxation, det ene i et 6 Uger gammelt Tilfælde; 3 Operationer for Læbekræft; 1 for Næsepolyp; 3 for Hareskaar; 1 for Stær; 1 Dannelse af kunstig Pupille; 5 Exstirpationer af Svulster.

Følgende **obstetriciske Operationer** opgives at være foretagne: 3 Tangforretninger (1 hos en Kone, som før Lægens Ankomst havde ligget 4 Døgn i Fødselsarbeide; Fosteret var stort og kunde først fremføres efterat være mutileret, Konen døde faae Timer efter Forløsningsen (Bendeke); 1 af første Tvilling, den anden født ved Selvdviking, Konen døde; 2 Ven-

dinger, i hvilke begge Børnene vare døde, og Mødrene døde kort efter. I det ene af disse Tilfælde havde i et Skulderleie den ene Arm allerede været fremfaldet i 2 Døgn, førend Jordemoder hentedes (Poulsen).

Som **Døde paa Barselseng** findes opførte de ovenfor nævnte; 1 i Ørkedalen, 1 i søndre Fosen, 1 i Guldalen samt 1 i Selbo, efterat være forløst ved Vending og Efterbyrden udtaget; Barnet forraadnet, Moderkagen degenereret. Ingen omtales død uforløst. De **Dødfødtes** Antal er kun anført for Ørkedals, Strinde og Selbo Distrikter og udgjør for disse tilsammen 37.

Af **Sygehuse** nævnes: Trondhjems kommunale Sygehuus, Trondhjems Sindssygeasyl, Ørlandets midlertidige Pleiestiftelse for Spedalske, paa Røros Fattighuus et Par Stuer for Qvæstede og Sygeblevne i Værkets Tjeneste, samt Selbo midlertidige Sygehuus for Syphilitiske.

2 **Apotheker** findes i Trondhjem med tilsammen 3 examinerede Medhjælpere, 2 med Physicusexamen og 3 Elever; et Apothek paa Røros med 1 Medhjælper og 1 Elev; alle 3 Apotheker vare i Aarets Løb visiterede og fundne i Orden. Af **Badeindretninger** findes i Trondhjem 2 Dampbade, det ene oprettet for privat Regning, det andet paa Sygehuset, samt 1 Søbadeanstalt; paa Røros et Damp- og Karbad, som flittigen benyttes.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Trondhjem: 12 Læger, hvoraf 1 er Vaccinatør, 2 fast ansatte Jordemødre.
2. Strinden og Selbo Distrikt: 3 Læger, (1 Distriktslæge, 1 Læge ved det midlertidige Sygehuus, 1 Fattiglæge i Strinden), 1 Jordemoder, 6 Hjelpevaccinatører.
3. Guldalens Distrikt: 2 Læger, Distriktslægen og Berglægen ved Røros, 6 Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatører.
4. Ørkedalens Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.
5. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge, Antallet af Jordemødre og Hjelpevaccinatører er ikke opgivet.
6. Nordre Fosens Distrikt: 2 Læger, 4 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.

XVII. Nordre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden inden Amtet har været meget god; de i Distriktet i Almindelighed forekommende Sygdomme have for det meste kun viist sig sporadisk. Mortaliteten har været ringe. **Sygdomsconstitutionen** har i Begyndelsen og Enden af Aaret været catarrhalsk-rheumatisk og i dets Midte gastrisk-adynamisk.

Typhus, der i flere af Distriktets Egne angives som almindelig Sygdom, har paa de fleste Steder kun viist sig sporadisk og paa enkelte Steder, hvor den ellers ansees for endemisk (Skogn) i langt ringere Udstrækning end sædvanlig. I østre Namdal udbredte Sygdommen sig i Distriktets nordøstlige Egne ud paa Høsten med epidemisk Charakter, idet den anføres at være kommen fra Snaasenlierne, hvorefter den var ført fra Sverige. Paa de sidst nævnte Steder optraadte den mere med Charakter af Cholérine, tildeels med blodige Udømmelser, medens den i Ranem, Høiland og Grong viiste sig med mere typhøse Tegn. **Mortalitetsforholdet** har i Almindelighed viist sig gunstigt, kun fra søndre Indherred angives Sygdommen at have været ondartet (Angrebne 77, Døde 9). I det Hele opgives 273 Angrebne og 22 Døde.

Af **Udslagsfebre** omtales Vandkopper fra søndre Indherred. Paa en Huusmandsplads angrebes af *Varicellæ acuminatæ* 5 Personer, som alle efter Udslaget fik Hydrops, hvoraf 2 Børn døde. Der herskede paa Stedet (i Aasens Sogn) stor Fattigdom og Ureenlighed. I Skogn indtraf enkelte Tilfælde af Rosen.

Kighoste, der fremdeles viiste sig i nordre Indherred samt østre og vestre Namdal; havde i Almindelighed en mild Charakter, kun paa Namsos, hvor den angreb saagodtsom alle Børn, der ikke før havde haft Sygdommen, krævede den flere Ofre (af 33 Angrebne 5 Døde). I nordre Indherred ophørte Sygdommen ud paa Sommeren. I det Hele opgives som bortrykkede ved denne Sygdom 8 Børn. Af **Strube-hoste** nævnes i April og Mai i Størdalen 3 Tilfælde, hvoraf 2 i samme Huus, som alle døde. **Exsudativ Svælgbetændelse** (Diphtheritis) op-

traadte enkeltviis og hævedes i Almindelighed let, dog omtales 2 døde i Lexvigen.

Parotit udbredte sig i dette Aar til flere af Amtets Distrikter, saaledes herskede Sygdommen i nordre Indherred, hvor den endog i mange Tilfælde optraadte med heftige Symptomer, og fordrede kraftig Lægehjælp, uden at den dog krævede noget Offer (Buch), Metastaser skulle ikke have været sjældne; i vestre Namdal viiste Sygdommen sig i Slutningen af Aaret.

Lungebetændelser omtales kun som sporadisk forekommende og da i Aarets første og sidste Deel samtidigt med de til disse Tider hyppige **catarrhalske Betændelser** i Luftveiene og **Rheumatismen**; paa et enkelt Sted (Størdalen) antog disse Sygdomme en adynamisk Charakter, som dog sjelden medførte Døden. **Rheumatismen** især af chronisk Form vare hyppige.

Diarrhoeer og Choleriner forekom i August og September i søndre og nordre Indherred temmelig hyppig med Charakteren af Blodgang; kun enkelte Dødsfald angives.

Syphilis synes ifølge alle Indberetninger fremdeles at være i Aftagende. Paa Namdals Sygehuus behandledes 4, hvoraf 3 med primære Tilfælde hjemmehørende udenfor Distriktet, paa Skogns Sygehuus indlagdes 50, altsaa 10 færre end det foregaaende Aar.

Fnat, Skurv og andre **chroniske Hududslæt** omtales sjelden i Indberetningerne; i Størdalen findes Fnat kun hos enkelte urenlige Familier (Thome).

Spedalskhed. Som ikke før Antegnede nævnes i det hele Amt 18 Personer og 1 Pige som mistænkte, — disse ere saaledes fordeelte: søndre Indherred 2, nordre Indherred 2, østre Namdal 3 og 1 mistænkt, vestre Namdal 11. Hos 8 af de Nyangrebne skulde Sygdommen ikke kunne ansees for arvelig. De Dødes Antal opgives til 6. Paa Namdals Sygehuus indlagdes 21 Spedalske, hvoraf 14 for første Gang; paa Sygehuset i Skogn behandledes 7.

Veirlig. Vinteren var meget kold, saa at Thermometret i søndre Indherred endog gik ned til 26° R., Sommeren var meget varm og tør, Høsten fugtig. Den største Sygelighed ind-

traf i Aarets sidste Maaneder. **Løvemaaften** og hygiæniske Forholde omtales fra flere Steder som ret gode; fra Størdalen klages over Ureenlighed og daarlige hygiæniske Forholde, hvilke Omstændigheder Thome tilskriver den ofte forekommende Typhus. Fra østre Namdal klages over den eensartede Føde, for en stor Deel bestaaende af Sild, som om Sommeren ofte er bedærvet og gives Skylden for de yderst haardnakkede Cardialgier. Brændeviinsdrik er ikke meget udbredt, men synes concentreret paa Størdalshalsen og paa Namsos.

Fattigsygepleien besørges deels af Distriktslægerne deels af særskilt ansatte Fattiglæger i forskellige Bygder; paa Namsos indlægges Fattige, lidende af chroniske Sygdomme, paa Namdalens Sygehuus, hvorimod de acute Sygdomme behandles i Patienternes Hjem. Fra søndre Indherred, hvor der imidlertid findes flere Læger foruden Distriktslægen, klager denne over at Lægehjælp lidet forlanges, ligesom at der ved Fødsler tilkaldes Hjelpekoner istedetfor Jordemødre. I østre Namdal erklærer Distriktslægen, at baade Læge og Jordemødre kaldes meget i Forhold til Distriktets spredte Befolkning. **Qvaksalverie** omtales tildeels, men enten som uskadeligt, indskrænkende sig til Aareladninger og Behandling af udvortes Skader, eller som mere indgribende f. Ex. fra søndre Indherred, hvor Distriktslægen ogsaa beklager, at der af Landhandlerne drives Handel med Apothekervarer.

Vaccinerede ere 1702. Vaccinationen er efter et Par Lægers (Istad og Nerdrum) Mening altfor lidet contrrolleret, og derfor ikke paa-lidelig; de udtale Haabet om en Revision af den herhen hørende Lovgivning.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 2, hvoraf den ene er en Undersøgelse af et Barn, hvis Moder havde født i Dølgemaal, og var mistænkt for at have omkommet det.

Af **Sindssyge** opgives fra Størdalen en Idiot, fra nordre Indherred 19: 4 Maniaci, 7 Dementes, 8 Idioter; fra vestre Namdal 10 Sindssyge.

Chirurgiske Operationer, omtalte i de af-givne Beretninger, ere følgende: 1 Exarticulation af os metacarpi digiti indicis, Bugstik

for Vattersot, foretaget 2 Gange hos samme Patient; 2 Functioner for Hydrocele med Injection, 1 Amputatio cruris.

Obstetriciske Operationer: 5 Tangforretninger, 3 Vendinger, en Mutilation af Foster paa Grund af Bækkensnæverhed med en Conjugaata af kun $2\frac{3}{4}$ Tomme; Fosteret var allerede før Mutilationen dødt (Dietrichson).

Af **Døde paa Barselseng** opføres 9, af disse bleve 2 ikke tilseede af Læge — til en ankom Lægen først efter Døden; for at redde Fosteret foretoges Keisersnit, men forgjæves. Om en anden uforløst død Qvinde berettes Følgende: Lægen kaldtes, efterat Konen havde ligget i Fødselsarbeide i 2 Døgn, og Værne vare ophørte for 24 Timer siden. Ved Ankomsten fandtes Hovedet, med sammenvoxne Suturer, fastkilet i det trange Bækkens øverste Aabning, Modermunden var ikke saa meget aaben, at Tang kunde anvendes. Ved Anvendelsen af Aareladning, Tartr. emeticus i refracte Doser, Opium, Borax med Ipecacuanha og Opium samt Secale cornutum indvendig og Extract. belladonnæ med ol. hyoscyami til Indgnidning paa Modermunden og Underlivet lykkedes det at opfriske Værne og hæve Krampen i Modermunden saa meget, at efter 8—10 Timers Virksomhed Tangen troedes at kunde anbringes. Den ene Tangarm kunde ogsaa anlægges, men for den anden var der ikke Plads. Imidlertid sank Konens Kræfter, og der udviklede sig Tegn til Betændelse i Moderen, saa at en snar Død var at forudsee. Fosteret var dødt, men der besluttedes ikke at angribe dette paa Grund af Konens Tilstand. Konen døde 2—3 Timer efter dette Tidspunkt. Lægen blev ved en længere Reise hindret fra at foretage Obduction.

De **Dødfødtes** Antal er opgivet for søndre Indherred og østre Namdal, og beløber sig til 52.

Af **Omkomne ved Ulykkestilfælde** omtales en Forgiftning med Phosphor, erholdt ved at opløde Frictionsfyrstikker i Melk, med dødlig Udgang. Den Afdøde var en i Namdals Arresthuus hensiddende Qvinde.

Af **Sygehuse** findes 2, Amtssygehusene i Namdalen og i Skogn ved Levanger, begge

forsynede med Badeindretninger; andre Anstalter af denne Art findes ikke i Amtet.

Af **Apotheker** ere inden Amtet 2: et paa Levanger, bestyret af en examineret Pharmaceut og 2 Elever, samt et paa Steenkjær; begge ere i Aarets Løb visiterede og befundne i fuldkommen Orden.

Amtets **Medicinalpersonale** bestaaer af:

1. I søndre Indherred: 4 Læger, 8 Jordemødre, 11 Hjelpevaccinatører.
2. I nordre Indherred: 3 Læger, 5 Jordemødre, 15 Hjelpevaccinatører.
3. I østre Namdal: 2 Læger, 4 Jordemødre, 11 Hjelpevaccinatører.
4. I vestre Namdal: 1 Læge, 2 examinerede og 1 uexamineret Jordemoder samt 7 Hjelpevaccinatører.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden i Amtet har været meget tilfredsstillende. Af mere udbredte Epidemier kan alene nævnes Kighoste, for hvilken sjelden Lægehjælp bliver søgt. De typhøse Febre, der som oftest i større eller mindre Grad pleie at hemsøge disse Distrikter, have i dette Aar kun været lidet udbredte.

Sygdomsconstitutionen angives fra de fleste Steder at have heldet mere til den inflammatoriske Retning; kun i Alstahoug betegnes den som asthenisk. Saavidt det kan sees af Beretningerne, har den dog neppe i nogen Retning været synderlig stærkt fremtrædende.

Typhus har som anført været mindre almindelig, end det pleier at være Tilfældet. I Vestfjordens Annex til Brønø Præstegjeld viiste sig en liden Epidemie ved Aarets Begyndelse, men kortvarig og mild. Ligesaa i Herø og Stamnes Sogne af Alstahoug Distrikt. I nordre Saltens (Stegens og Lødingens) Distrikt herskede en temmelig godartet Epidemie i Hammerø, Stegens og Ofotens Præstegjelde, hvor i det Hele 61 vare under Behandling, hvoraf kun 1 døde. Sygdommen syntes tydeligt at forplante sig ved Smitte. Forøvrigt omtales smaa Typhusepidemier i Rødø og Lurø samt i Buksnes. Paa Sygehuset i Buksnes behandledes 19, hvoraf 4 døde.

Catarrhalske Febre vare som sædvanlig temmelig almindelige, men som epidemiske betegnes de kun i Alstahaug, hvor der i Begyndelsen af Sommeren forekom en Influenza-epidemie, hvis Charakter ikke nærmere er betegnet. Derimod var **Kighosten** udentvivl den meest udbredte epidemiske Sygdom i Amtet, idet den herskede lige fra den sydlige Deel af Amtet og lige op til Vesteraalen. Den var allerede begyndt i 1854, udbredte sig om Vinteren i hele Brønø og Alstahaug, herskede i Ranen indtil Udgangen af Juni, viiste sig samtidig i Bodø og Skjerstad, og vedvarede i den nordlige Deel af Amtet til langt udover Høsten. Epidemien synes i det Hele at have været mild, men da Lægehjælp sjelden søges for samme, vides Intet bestemt om Mortaliteten.

Kusma (Parotitis) optraadte epidemisk om Sommeren i Bodø og Skjerstad, og varede hele Høsten og Vinteren. En enkelt Metastase forekom til Testiklerne og en Lignende til Hjernen, begge med heldigt Udfald.

Af **Strubehoste** omtales kun nogle faae Tilfælde i Slutningen af Aaret i Alstahaug og Lurø.

Acute Rheumatismer have ikke været synderlig hyppige, men desto hyppigere rheumatiske Affectioner af chronisk Natur, hvorefter en stor Mængde Mennesker lide, rimeligviis dels paa Grund af Clima og Veirigt, dels paa Grund af Beskjæftigelser og Levemaade.

Gastriske Sygdomme have ikke været almindelige, dog forekom en liden Epidemie af Cholerine i Alstahaug Distrikt om Høsten, samt endeel lignende Tilfælde i Vesteraalen i Slutningen af Juni og i Juli Maaned.

Af **Lungebetændelser** omtales 12 Tilfælde i Skjerstad i de sidste 3 Maaneder af Aaret. Fra de øvrige Distrikter er Intet derom anført.

Venerisk Sygdom har i det Hele været sjelden, kun i Bodø iagttoges den noget oftere end i de næstforegaaende Aar.

Derimod synes **Fnat** i de sidste Aar paa flere Steder at være i Tiltagende, navnlig anføres dette for Vefsen og Lurø.

Om **Spedalskheden** ere Beretningerne forskjellige. Fra Bodø meldes, at den ikke sy-

nes i Tiltagende; fra Ranen, at den er i Af-tagende, paa Grund af den vakte Sands hos Almuen for bedre Sundhedspleie; derimod berettes fra Stegen om ikke ubetydelig Tilvæxt. Fra enkelte Distrikter synes det opgivne Antal at maatte vække nogen Tvivl, naar det sammenlignes med de foregaaende Aar. Saaledes angaves fra Vesteraalens Distrikt i 1853 Antallet til 29, i 1854 ligeledes til 29, men i dette Aar til 13, uden at nogen bestemt Aarsag til denne Formindskelse er opgivet. Det hele af Lægerne opgivne Antal beløber sig til 142, dog mangle specielle Opgaver for enkelte Distrikter og Præstegjeld, navnlig for Lødingens Distrikt og for Stegens Præstegjeld samt for Vestlofoten.

Swindsot, Kjertelsyge og Blegsot anføres fremdeles, ligesom forhen, som temmelig sjældne Sygdomme. Kun i Alstahaug angives Kjertler som mere almindelige.

Menstruations-Uordener, Cardialgier og chroniske Gastriter nævnes fra de fleste Steder som særdeles hyppige.

Af chirurgiske Tilfælde angives **Brok** som almindeligt og tilskrives de voldsomme Anstrængelser, der ere forbundne med at trække Baadene paa Land. At Forfrysninger og andre Beskadigelser af Fingre og Tæer ligeledes maae høre til de sædvanligere Tilfælde, fremgaaer af det store Antal Amputationer og Ex-articulationer af disse Dele, der i Beretningerne ere omtalte.

Clima, Veirigt, Levemaade. Climatet er i den største Deel af Amtet koldt, haardt og ustadigt som Følge af Beliggenheden langt Nord og nær Havet, paa de fleste Steder uden tilstrækkelig Skjærgaard til Beskyttelse. Vinteren er dog sjelden synderlig kold, Sommeren høist variabel, undertiden meget heed, oftere kold. Kornavlingen er derfor paa de fleste Steder usikker, derimod trives Potetes og Foderurter meget godt, men Agerbruget er her, som fast overalt i Fiskedistrikterne, forsumt, dels for Fiskeriets Skyld, dels fordi en Mængde af de meest arbejdsdygtige Folk finde Sysselsættelse som Dagarbeidere under Klipfisktørringen om Foraaret og Forsomme-

ren. Denne Bedrift, yttre Distriktslægen i Stegen, er meget skadelig for Helbreden og maaskee ikke uden Indflydelse paa den specialske Sygdoms Tiltagen. Fra Alstahaug anføres, at uagtet Dyrtiden var der ingen Mangel paa gode sunde Næringsmidler, men Tilberedningen af disse er i Almindelighed mislig, især nydes Fiskespiserne hyppigt i bedærvet Tilstand.

Misbrug af Brændeviin er ikke almindelig, ikke engang ved Fiskerierne, hvor det dog nydes i noget større Mængde. Derimod er Nydelsen af **Kaffe** og dens Surrogater i overordentlig Tilvæxt. Usædeligheden er temmelig stor, Antallet af uægte Børn betydeligt.

Over **Boligernes** Beskaffenhed føres fremdeles almindelig Klage. De beskrives som smaae, mørke, fugtige, kolde og slet ventilerede. For en Deel skriver dette sig vistnok fra Mangel paa Bygningstømmer i disse for en stor Deel skovfattige Trakter; hvorfor man ogsaa i de skovrigere Dele, saasom i Beierens Annex til Gilleskaal, finder meget bedre Boliger. For en stor Deel maa det dog ogsaa tilskrives Ukyndighed og nedarvet Uskik.

Benyttelse af Lægehjælp synes at blive mere og mere almindelig blandt Almuen. Jordemødrene benyttes vistnok mindre, men ogsaa dermed synes det at være i Fremgang, uagtet de store Afstande og den besværlige Førsel paa mange Steder lægger Hindringer iveien.

De **Vaccineredes** Antal er 1185. Dog mangle Beretninger herom fra Vesteraalen, Lødingen og Skjerstad. Fra Stegen, hvor blot 15 ere vaccinerede, henvises til de allerede i tidligere Medicinalberetninger gjorde Besværinger (formentlig angaaende den skadelige Virkning af Loven af 9de April 1851).

Af **legale-medicinske Forretninger** omtales kun 3.

18 **Sindssyge** have af Lægerne været tilseede.

Af **chirurgiske Operationer** anføres foruden 12 à 14 Exarticulationer af Fingre og Tæer, en Udskjæring af en Riffelkugle af Laaret, en Cataractoperation, samt et Par Exstirpationer af Lipomer, og et Par Excisioner af Cancer labii.

Af **obstetriciske Operationer** meddeles 9 Tangforretninger og 1 Perforation.

Som **Døde paa Barselseng** angives 30, hvoraf 2 uforløste.

Omkomne ved Ulykkestilfælde vare i Brønø 13, i Alstahaug 11, i Ranen 15, i Lurø 8, i Østlofoten 12, i Vestlofoten 32, for de øvrige Distrikter er Intet anført desangaaende.

Amtet har fremdeles 3 **Sygehuse** og 1 **Apothek**, som i forrige Medicinalberetning anført.

Med Amtets **Medicinalinddeling** og **Lægepersonale** er der i dette Aar foregaaet en betydelig Forandring, da ifølge de ved forrige Storthing skeede Gagebevillinger de tidligere bestaaende 6 Lægedistrikter ere omregulerede til 11. Disse 11 Lægedistrikter ere følgende:

Lægedistrikt.	Læger.	Jordemødre.	Hjælpe- vaccinatorer.
1. Brønø	1.	2.	5.
2. Alstahaug	1.	2.	5.
3. Ranen	1.	3.	5.
4. Lurø	1.	2.	3.
5. Skjerstad	1.	5.	5.
6. Bodø	1. *)		
7. Stegen	1.	1.	2.
8. Lødingen	1.	=	4.
9. Vesteraalen	1.	2.	6.
10. Østlofoten	1.	1.	2.
11. Vestlofoten	1.	1.	4.

*) At disse to Distrikter ere slaaede sammen, kommer af, at de tidligere dannede eet Distrikt, nemlig søndre Salten, og at Ansættelsen af den nye Distriktslæge i Skjerstad foregik saa seent paa Aaret, at han ikke kunde meddele nogen udførlig Beretning om sit Distrikt.

XIX. Finmarkens Amt.

Da Medicinalberetning savnes for Vestfinmarkens Lægedistrikt, er denne Deel af Amtet ikke indbefattet i efterfølgende Beretning.

Sundhedstilstanden i Amtet har i det Hele taget været tilfredsstillende. I enkelte Distrikter, f. Ex. i Tromsø, har vistnok Sygeligheden været noget større end det foregaaende Aar, men alvorlige eller udbredte Epidemier have ingensteds viist sig.

Nogen tydelig udtalt **Sygdomsconstitution** for det hele Amt kan ikke paavises; fra Tromsø angives den at have nærmet sig den inflammatoriske med catarrhalsk-rheumatisk Anstrøg. I andre Distrikter, f. Ex. i Senjen, synes den at have hældet mere til den adynamiske Retning, dog kun forbigaaende. De almindeligste Sygdomme have vistnok været de catarrhalsk-rheumatiske, men heller ikke disse have været saa hyppige, at de kunne betegnes som epidemiske.

Af **Typhus** forekom smaae Epidemier i forskellige Distrikter. I Senjen herskede den i de første 4 Maaneder af Aaret, i hvilken Tid i Alt 32 vare under Lægebehandling. Senere forsvandt den ganske, og først om Høsten viiste sig enkelte sporadiske Tilfælde i Ibestad og Throndenes. I Tromsø forekom kun nogle faae Tilfælde. I Lyngens Distrikt optraadte den i Begyndelsen af September i Carlsø Præstegjeld, hvor 6 Mennesker næsten samtidig bleve syge; og 2 døde før Lægens Ankomst; men dermed var ogsaa Sygdommen forbi. I Begyndelsen af Aaret forekom endeel Tilfælde i Kautokeino i Altens Distrikt og om Høsten nogle i Kaafjorden og Alten-Talvig, men noget Dødsfald deraf omtales ikke. Ved Altens Kobberværk behandledes 17 Tilfælde, hvoraf 1 døde.

Exanthematisk Febre have været sjældne, dog viiste **Børnekopper** sig i Vadsø i Mai; af 14 Angrebne døde 1. I Tromsø forekom **Variceller** i de første Maaneder af Aaret, og et Par Tilfælde af **Skarlagensfeber** i December. I Senjen iagttoges nogle enkelte Tilfælde af **acut Pemphigus**.

Catarrhalske Sygdomme vare, som ovenfor anført, meget almindelige hele Aaret igjennem, meest i Vaarmaanederne. De viiste sig dels som almindelig Forkjølelsesfeber, dels som Angina og Bronchitis.

Kighoste, som i Nordlands Amt var almindelig udbredt, omtales i Finmarken alene fra Altens Distrikt og fra Vardø.

Lungebetændelse forekom ikke meget hyppigt. Dog behandledes i Tromsø 32 med denne Sygdom, og i Vadsø, hvor den ellers pleier at høre til Sjældenhederne, viiste sig i Mai

Maaned samtidig med Børnekopperne 6 Tilfælde strax efter hinanden i den nordvestre Deel af Byen. Af disse døde kun 1, en 80-aarig Kone.

Rheumatiske Affectioner høre i disse Distrikter til de alleralmindeligste Sygdomme, som det er en Sjældenhed at undgaae. For nemmelig omtales de fra Varanger Distrikt som aldeles endemiske, dog vel at mærke kun de chroniske Former af samme, da de egentlige acute Rheumatismen høre til Sjældenhederne. Et lignende Forhold synes ogsaa at finde Sted i de fleste øvrige Distrikter. Aarsagen tilskrives naturligviis de haarde climatiske Forholde. Distriktslægen i Varanger forsikrer saaledes, at han ikke en eneste Dag i hele dette Aar har kunnet undvære Kakkellovnsvarme i sine Værelser.

Af **gastriske Sygdomme** berettes alene fra Altens Distrikt om hyppige Diarrhoeer og enkelte dysenteriske Tilfælde i Maanederne Februar og Marts.

Venerisk Sygdom forekommer heller ikke sædvanligt. Fra Senjen omtales 2 Patienter, som sendtes til Fogderiets Sygehuus. I Tromsø forekom 5, i Alten 4, alle secundære, i Vardø 3 Tilfælde. Flere ere ikke omtalte.

Fnat er paa sine Steder meget almindelig, paa andre sjelden, hvilket synes at finde sin Forklaring i visse Forholde ved Beboernes Leveviis. Saaledes anfører Distriktslægen i Lyngen, at der her ligesom paa flere Steder i Skjærvø findes Badestuer, som benyttes temmelig hyppigt, hvilket ikke er Tilfældet i det nærliggende Præstegjeld Carlsø. Som Følge heraf findes Fnat næsten aldeles ikke i de to første Præstegjeld, medens det er almindelig udbredt i det sidste.

Af **Spedalske** skal der i Senjen findes 12, i Tromsø 16, fra de øvrige Distrikter er Intet anført. Kun fra Vardø bemærkes, at der ingen findes i dette Præstegjeld.

Kjertler og **Svindssot**, som fra de øvrige Distrikter ikke ere nævnte, omtales som temmelig almindelige i Senjen og Tromsø. **Cardialgier** høre til de hyppigst forekommende Sygdomme, der af enkelte Læger erklæres for saagodtsom endemiske.

Veirliget har hele Aaret igjennem været mere end sædvanlig ublidt. I Senjen havde man streng Vinter, seen Vaar, kold Sommer, tidlig Høst. Allerede i Begyndelsen af August indtraf Frostnætter; derfor blev der paa mange Steder Grønaar, og selv der, hvor Korn og Potetes modnedes, var Foldigheden ringe. Indbjergningen blev ogsaa mislig paa Grund af den regnfulde Efterhøst. I Alten var der ualmindelig suurt og koldt om Sommeren, Regn, Slud og stærk Blæst ligetil Aarets Slutning. Fra Vardø berettes om uroligt, stormende Veir med vestlige Vinde og en meget kold Sommer. Ogsaa i Varanger var Aaret koldt, og der var Misvæxt paa Poteter, Multer og Syre. Da tillige Tilførsel af Meel fra Rusland manglede, og Brødet derfor var meget dyrt, var der Mangel paa Næringsmidler, især vegetabiliske. Som Følge heraf ventede Distriktslægen i Varanger, at Skjorbug vilde udbryde, og flere udviklede Tilfælde heraf viiste sig allerede ved Aarets Slutning.

Levemaaden og Livsforholdene ere i de forskjellige Distrikter meget forskellige. Ved Altens Kobberværk i Kaafjorden med dets omhyggelige og virksomme Bestyrelse maae Arbeiderne ansees at befinde sig i gunstige Livsvilkaar. I de fleste Distrikter afhænger forresten det oekonomiske Velvære dels af Fiskerierne, dels af Russehandelen. De hygieæniske Forholde ere, naar undtages ved Kaafjordens Værk, i det Hele taget maadelige. Boligerne ere smaae og usle, Næringsmidlerne slet tilberedte, og Reenlighed lidet paaagtet. Værst er dog Forholdet hos Finnerne. Om Søfinnerne beretter saaledes Distriktslægen i Alten, at de boe i Jordgammer, som ere smaae lave Røgstuer, opførte af Jord og Tørv, hvor Mennesker og Creature boe sammen. Deres Næringsvei er væsentlig Fiskerie, hvilket i Forening med det kolde og fugtige Veirligt, som i Almindelighed hersker ved Søkysten, samt deres Hang til Ureenlighed, giver Anledning til Udvikling af mange skadelige Dunster i deres snevre Boliger. Der hersker ogsaa i Regelen stor Fattigdom blandt dem, da deres vigtigste Næringsvei, Fiskeriet, i de senere Aar, med Undtagelse af det sidst for-

løbne, har slaaet næsten aldeles feil. Ved den sidste Folketælling har det ogsaa viist sig, at Antallet af Søfinner i Alten-Talvig er formindsket siden forrige Folketælling.

Brændeviinsdrik er i Aftagende i Senjen og Tromsø, paa det sidste Sted efter Distriktslægens Mening mindre paa Grund af Brændeviinslovgivningen end som Følge af det her i senere Tid vakte religiøse Liv, oprindelig udgaaende fra Lægfolk. Fra Vardø og Vadsø klages derimod over stærk tiltagende Misbrug af Brændeviin.

Fattigsygepleien er ved Kaafjordens Værk meget tilfredsstillende, i det øvrige af Altens Distrikt ufuldstændig og utilstrækkelig; dels ere de lange Afstande til Hinder, dels den lidet vakte Sands hos Befolkningen for Sygepleie i Almindelighed, dels Modstand fra Fattigvæsenets Side paa Grund af Omkostningerne. I Tromsø lægges efterhaanden flere fattige Syge ind paa Fogderiets Sygehuus; dog tilsees endnu de Fleste i deres ofte usle Hjem.

Vaccinerede ere: I Senjen 352, Tromsø 308, Lyngen 132, Alten 193, Kaafjorden 28, Tanen 63, tilsammen 1076. Fra Varanger meldes Intet om Vaccination.

Kun 3 **medico-legale Forretninger** have i Aarets Løb været udførte, og 6 **Sindssyge** tilseede af Lægerne. I Vardø Præstegjeld findes ingen Sindssyg.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes Repositioner af Luxatio humeri, claviculæ, maxillæ, Extraction af Polypus nasi, Aabning af en Stercoralabsces, Reposition ved Taxis af 2 indeklemte Brok.

Af **obstetriciske Operationer** ere anførte 4 Tangforretninger.

Som **Døde paa Barselseng** ere kun opgivne 2 fra Tromsø og 1 fra Lyngen, ingen fra de øvrige Distrikter.

Blandt de øvrige af Lægerne behandlede Syge anføres følgende **Døde**: 14 af Svindsot, 3 af Strubehoste, 7 af Hjernebetændelse, 4 af Vattersot, 3 af Kræft, 2 af chronisk Leversygdom. Af Dødsfald ved **Ulykkestilfælde** ere af 4 Læger opgivne 45, hvoraf 32 paa Søen, 5 ved Sneeskred.

Af **Sygehuse** findes et for Senjens og Tromsø Fogderie i Tromsø By, et for Altens Fogderie er under Bygning i Alten-Talvig; i Vardø byggedes et lidet Sygehuus i 1853 af Amtscommunen, fornemmelig i den Hensigt at optage syge Fiskere; dette er fremdeles i Virksomhed, men har kun Inventarium for 6 Syge. I Vadsø har et Sygehuus været under Bygning, men Bygningsarbeidet er standset paa Grund af den høie Priis paa Bygningsmaterialier. Dog ventede man, at det vilde paabegyndes igjen det følgende Aar.

Apotheket paa Tromsø har været visiteret og befundet i Orden. Om Apotheket paa Hammerfest haves ingen Underretning.

Af **Badeindretninger** findes 1 privat Kar- og Dampbad-Indretning i Tromsø, samt en liden Karbadindretning for Garnisonen i Vardøhuus.

Lægedistrikterne, der hidtil have været 6, ere i dette Aar forøget med eet, og ere nu følgende:

Distrikt.	Læger.	Jordemødre.	Hjælpe- vaccinatører.
Senjen	1.	2.	4.
Tromsø	2.	3.	6.
Lyngen	1.	2.	3.
Alten	2.	3.	6.
Vestfinmarken	Vacant.	Ubekjendt.	Ubekjendt.
Tanen	1.	1.	7.
Varanger	1.	Ubekjendt.	2.

Anhang

til

Medicinalberetningen for søndre Bergenhuus Amt.

1. Bemærkninger til Levemaaden og de hygiæniske Forhold i indre Hardanger Distrikt af Distriktslæge Gerh. Brocks Medicinalberetning for 1855.

“Omendskjøndt de hygiæniske Forholde vel ikke i noget Væsentligt have forandret sig fra den Tid, jeg i mine tidligere Beretninger noget vidtløftigere omhandlede disse, sporer man dog unegtelig en Fremadskriden hos Befolkningen ogsaa i denne Henseende. Med en større Velstand er ogsaa kommet en større Sands for at indrette Boligerne rummeligere og beqvemmere samt at forbedre Levemaaden. En stor Deel af dem, der foretage længere Reiser og komme i Forbindelse med fremmede Steders Indvaanere, bringe tilbage med sig nye Skikke og Moder, hvoraf vel ikke alle kunne henregnes til Forbedringer, men de bidrage dog til at løsrive Folket fra den blinde Vedhængen ved tidligere Vaner og Skikke, som gjorde dem uimodtagelige for enhver Paa-virkning. Saaledes sporer man for Tiden en stor Forskjel med Hensyn til den Opmærk-

somhed idetmindste en stor Deel af Befolkningen skjænker Lægens Raad og Opfordringer til at forbedre Meget i deres tidligere Levemaade, og den diætetiske Behandling af Syge er meget forskjellig fra, hvad der tidligere var det Sædvanlige. Brugen af varme Drikke især Kaffe er i samme Forhold tiltaget, som Brugen af Brændeviin er aftaget. De lange Bryllupsgilder, som før gav saa megen Anledning til Fraadserie og Drukkenskab, ere saa godt som ganske afskaffede især derved, at den Skik er kommen i Miscredit, at Gjæsterne selv skulde betale Gildet. De i de senere Aar indførte Forandringer med Hensyn til Klædedragten ere unegtelig hensigtsmæssige. Mændenes gamle Overfrakker eller Vamper, der ikke sluttede ganske sammen fortil og ikke kunde optage Vandet fra Hovedbedækningerne, paa Grund af at de manglede

Kraver, ere næsten ganske fortrængte af et Slags Sømandstrøier. Benyttelsen af Olieklæder har vel i og for sig ikke Fortrin for de tidligere mere brugte Skindklæder, men deres Priisbillighed gjør, at de ere saa meget hyppigere anvendte end disse nogensinde kunde blive. Dette kommer især vel med for en stor Deel Fattige, som foretage de lange og besværlige Reiser til Vinterfisket. I det Hele taget udruster man sig nu bedre til denne Bedrift, end man tidligere gjorde, især derved, at endeel Fiskere i Forening leie enkelte Fartøier til udelukkende Brug som Opholdssteder under Fiskeriet, idet hele Rummet omdannes til et Værelse forsynet med Kogeovn og Vinduer satte op over Storlugen, hvor et saakaldet Ruf er indrettet. Omendskjønt man ikke altid kan rose den Reenlighed og Orden, som findes ombord paa disse Fartøier, er dog meget vundet derved, at den forfærdelige Sammenstuvning af Mennesker, som undertiden fandt Sted i de enkelte Hytter, som ligge i Nærheden af Fiskeværene, derved noget formindskes, og hvorom jeg i tidligere Beretninger — efter de erholdte Beskrivelser — ikke har kunnet undlade at udkaste et saa sørgeligt Billede. Sygeligheden iblandt de hjemvendende Fiskere har ogsaa været mindre i de sidste 2 Aar, hvilket dog for en stor Deel kan have sin Grund i det mildere Veirligt, som har været fremherskende i Fisketiden.

Qvindernes Klædedragt er i den Henseende bleven almindelig forandret fra hvad jeg tidligere har omtalt, at de Allerfleste nu bruge Underklæder, hvilket utvivlsomt vil forhindre en heel Deel Sygdomme, som de tidligere paadrog sig ved den utrolige Skjødsløshed, de viiste i denne Henseende. — Fødende og Barselkvinder blive dog nu i Almindelighed behandlede mere menneskeligt, idet hine urimelige Midler som f. Ex. at sætte dem under langvarige Fødsler paa Hovedet eller med Vold at løsrive Efterbyrden strax efter Fødselen, nu, som jeg troer, ganske er kommen af Brug. Tilliden til den Hjælp, Lægen kan yde i saadanne Tilfælde, er ogsaa mærkelig forandret. Ved de første Tangoperationer, jeg foretog her i Distriktet, var jeg nødsaget til

næsten med Magt at tiltvinge mig den nødvendige Assistance, nu derimod er det ofte en sand Plage at høre de idelige Opfordringer om at ende besværlige Fødsler ved Hjælp af dette Instrument. — En Forbedring af smaae Børns Røgt og Pleie er ogsaa om at gjøre sig gjældende.

Hvormeget man har Grund til at glæde sig over disse Fremskridt, staaer der dog meget tilbage at ønske med Hensyn til de fleste hygiæniske Forholde, hvorunder Befolkningen lever, og uagtet mine Optegnelser over de forekommende Sygdomstilfælde ikke ere saa fuldstændige, at jeg kan fremlægge disse som Beviser for den herskende Sygelighed, ligesom heller ikke noget Bestemt kan sluttes deraf, paa Grund af at den største Deel af Sygdomstilfælde især paa de mere afsidesliggende Steder, aldeles ikke komme til Lægens Kundskab, kan jeg dog som en almindelig Erfaring skjønne, at Sygeligheden iblandt Almuen er temmelig stor, og uagtet mit Distrikt for Tiden kun bestaaer af 2 Præstegjelde og Røldals Annex, er jeg for det meste overlæst med Forretninger. Saaledes har der i de sidste 4 Maaneder forefaldt saa hyppige Sygereiser, at jeg kun meget enkelte Dage har tilbragt den hele Dag i mit Hjem.

Blandt de Gjenstande, som for Tiden nærmest fortjene Opmærksomhed med Hensyn til den almindelige Hygiænie, skal jeg tillade mig at anføre: Indvaanerne benytte unegtelig liden eller ingen Plan med Hensyn til Valget af Byggepladse og deres Bopæles Indretning. Ofte ligge de forskellige Slags Huse, især paa de større Gaarde, omkring hverandre i den største Uorden. Vaaningshuse ere undertiden opførte tæt under Fæhusenes Møddinger; og hvor dette ikke er Tilfældet, sørger Indvaanerne selv for at der ligger Møddinger rundt om deres Bopæle; især findes som oftest en saadan foran Indgangen, som sjelden bliver bortskaffet. Veiene imellem de enkelte Huse ere ialmindelighed trange, uden Brolægning og oftest opfyldte med Smuds og Ureenlighed, hvoraf endeel — især i fugtigt Veir — ikke kan undgaaes at blive indtrukket i Husene. I Almindelighed har hver Mand kun et Væ-

relse, hvori han opholder sig med sin hele Familie, sjelden staaer dette i Forbindelse med et lidet Kammer, hvori undertiden et Par Kaarfolk eller en gift Søn eller Datter opholder sig. Denne Forøgelse i Huusbequemlighed hører ellers til de i den senere Tid indførte Forbedringer. Undertiden kunne endog 2 à 3 Familier opholde sig i det samme Værelse med deres særskilte Huusholdninger. Jeg har saaledes seet Forældre, Bedsteforældre og Oldeforældre at leve sammen i et Værelse. Disse Rum vaskes meget sjelden og udluftes endnu sjældnere, da Vinduerne som oftest ere gjenspigrede; undtagen hvor den gamle Indretning med Røgstuer ere bibeholdt, hvilke unegtelig havde den Fordeel, at Luften i samme ofte fornyedes, men derimod udsatte Beboerne for megen Trækvind, da altid Døren maatte staae aaben, naar Værelset skulde opvarmes. Den nu næsten overalt indførte Brug af Kogeovne i de almindelige Stuer har aabenbart bidraget til at gjøre disse end mere fugtige og usunde. Ikke seer man sjelden, at Vandet rinder ned af Væggene, og saavel Tømmeret som Møblerne i Værelset angribes meget snart af Raaddenhed formedelst denne Fugtighed. Desuden forbindes hermed ogsaa den Gêne, at Varmen i Værelset ikke saameget bliver afpasset efter Veirliget som efter den Mad, der skal koges. — Hiin Sammenpakken af Mennesker i enkelte Værelser bliver naturligviis saa meget mere skadelig, naar Sygdomstilfælde indtræffe. Dette er saa meget mere at beklage, som virkelig hele denne Gêne kunde meget afvendes ved bedre Indretning af deres Huse. Som alleroftest har enhver Mand foruden det almindelige Vaa-ningshuus en særskilt Bod, som ofte bestaaer af et meget stort og godt optømret Værelse, hvis Vægge ere behængte med Sengetepper, der sjelden eller aldrig bruges, og hvor nogle Gjestesenge ere opstillede. Ved en anden Indretning knnne disse med stor Lethed være blevne forsynede med Ovne, hvorved i paakommende Tilfælde store Savn kunde blive afhjulpne, ligesom den Reisende ikke da vilde være nødsaget til, enten at tilbringe de kolde Vinternætter i et koldt Værelse eller i et over-

fyldt Rum, hvor en heel Deel Mennesker af forskjellig Kjøen og Alder sove sammen.

De almindelig brugte Levnetsmidler ere vistnok ikke slettere, end hvad der almindelig bruges i vort Land, og endnu er den gamle Skik herskende, at samtlige Medlemmer af Familien tilligemed Tjenere og lønnede Arbejdere spise sammen ved et Bord. Man har 4 bestemte Maaltider om Dagen, hvoraf de 2de, nemlig "Dauren" og Aftensmaden, hver Dag det hele Aar igjennem bestaaer uforandret af Grød og suur Melk eller opslammet Mysost (Brim). Frokosten er med liden Variation den ene Dag som den anden nemlig: Byg-Fladbrød og Smør (sjelden Ost) eller Surrogater derfor som Fedt og en Blanding af suur Fløde udrørt med Potetes, eller ogsaa brydes Brødet op i suur Melk. Det 4de Maaltid er Hovedmaaltidet, nemlig "Nonen," der spises Kl. 3 Eftermiddag og bestaaer ialmindelighed 2 à 3 Gange om Ugen af saltet eller røget Kjød og Flesk med Potetes eller Rodkaal tilligemed en deraf kogt Suppe, 2 à 3 Gange af saltet eller ludet Fisk med Brød eller Potetes, og 2de sjelden 3de Gange af saltet eller røget Sild. Naar Nogen siges at leve bedre eller slettere end Andre, afhænger dette meest af, hvor mange Gange der spises Kjød, Fisk eller Smør om Ugen. At byde en Arbeidsmand oftere end 2de Gange Sild om Ugen, paafører Een Bebreidelse for Kniberie. I Vinde- eller Aandediderne spises desuden lidt Brød og Smør Kl. 5 à 6 om Eftermiddagen. Den Fattige maa naturligviis formindske sine Kjød- og Fiskespiser, men sjelden savnes dog 1 à 2 Maaltider om Ugen deraf. Af Optegnelsen over hvad enkelte saadanne fattige Familier fortære af Kornvarer synes at fremgaae, at deres Huusholdninger ikke ere saameget billigere end Andres, da en saameget større Qvantitet maa erstatte, hvad selve Fødemidlerne mangle i Qvalitet, og flere Gaardmænd have paastaaet, at man selv i oekonomisk Henseende staaer sig bedre ved at give sine Arbeidsfolk god og kraftig Kost. Hvad der antages, at en Person trænger af Fødemidler et Aar, beregnes ialmindelighed til 3 à 4 Tønder Byg, 3 à 4 Tønder Potetes, Smør og Melk af 1 Ko og Kjød

af 3—5 Faar. En slet tillavet Kaffe bruges nu meget istedetfor Melk, især af Saadanne, der intet Gaardsbrug har, dog kan Brugen deraf ikke siges at være almindelig. Som Gjesteretter bruges noget Rugbrød, Grød af suur Fløde (et non plus ultra af Delicatesse for de Fleste), sammenkogt sød Melk ("Dravle"), Melkesuppe af fersk Melk og Hvedemeel, samt en bedre end almindelig tillavet Røgekjødsuppe, hvori der er Gryn og Erter. At Krydderier bruges Anis, Karve, lidt Timian, dog sjeldent. Iøvrigt spiller Brændevinet endnu en stor Rolle ved alle Trakteringer, dog mere det stærke Hardangerøl. Dette faaer sin Spiritusstyrke deels af Maltmængden (1 Tønde Øl af 1 Tønde Malt), deels af at den første 4de Deel af Maltinfuset ikke koges, men sættes til den øvrige Deel, der er kogt sammen med Humlen (fra 6—8 Mrk. paa hver Tønde), hvorved en stærkere Gjæring muligen kommer istand. Dog har vel Vandets Beskaffenhed ogsaa en Indflydelse derpaa. At sætte Pors (Myrica gale) eller andre fremmede Substantser til Øllet er ganske ukjendt blandt Indvaanerne her.

Hvad der kan udsættes paa Levemaaden i det Hele taget i Distriktet maa vel efter det Anførte hovedsagelig være, at der bruges for meget salte og sure Spiser. Ferskt Kjød, fersk Fisk og egentlige Grønsager bruges næsten aldrig, nærmest fordi Indvaanerne ikke ere komne i Brug dermed. I Sygdomstilfælde have de intet Begreb om at tillave hensigtsmæssige Supper. Følgerne heraf giver sig især tilkjende om Sommeren i de 8 à 9 Uger, Kreaturerne ere førte op til Fjeldsætrene, da Melken som bruges hjemme er saadan, som er opsamlet fra Vinteren og derfor meget suur, ligesom det brugte Kjød, der oftest er taget af 1 à 2 Aars Beholdning, er ikke sjelden harskt. Dyspeptiske Tilfælde, især Cardialgie og Pyrosis, er ogsaa i den Tid saa almindelige, at jeg troer den største Deel af Indvaanerne i mere eller mindre Grad lide deraf.

Ogsaa med Hensyn til den iblandt Folket herskende Sands for Reenlighed og Orden staaer der Meget tilbage at ønske. Badning af hele Legemet er nu ganske gaaet af Brug, undtagen forsaavidt enkelte Yngre benytte Sø-

bade om Sommeren. Dette er saameget mere besynderligt, som den ældre Skik at tage varme Bade har vedligeholdt sig lige indtil de seneste Generationer. Saaledes har flere ældre Folk endnn opbevaret Erindringen om at deres Forældre omtalte det som en i deres Ungdom almindelig gjældende Regel, at Enhver skulde tage et varmt Bad Juleaften. Selv Ansigtet og Hænder bliver ialmindelighed nu ikke vasket mere end een Gang om Ugen, idet den hele Familie foretager en saadan Renselse Løverdags Aften. Ved denne Leilighed opløse ogsaa Qvinderne deres Haarfletninger, som efter foretagen Vaskning atter indbindes i Fletter, der blive urørte til næste Løverdags. Den sparsomme Brug af Liuned og sjeldne Vaskning af Sengeklæderne, der kun bestaaer af Uldteppener, gjør denne Ureenlighed endnn større. Ialmindelighed lægger man Linnedet (som hos Qvinderne kun rækker ned for Brystet) fra sig om Natten. Gulvet og Møblerne i deres Stuer vaskes sjeldent og undertiden opdynges Støv og Smuds bag Sengesteder og Lignende fra den ene Generation til den anden. At der overalt findes en overordentlig stor Mængde — idetmindste af de mindre slemme Arter — Utøi, er derfor ikke at undres over, ligesom Fnæt — trods den lette Anledning til at blive befriet derfor — er en endnu temmelig almindelig Sygdom især iblandt Indvaanerne opad de større Dalfører. Dog gives der fra meget af dette mange Undtagelser, og som anført sporer man paa mange Steder en Forandring til det Bedre. Hvad der fornemmelig lægger den største Hindring i Veien for at disse Fremskridt kunne gaae raskere frem, er unegtelig, at Qvindernes Tid optages formeget af tunge og haarde Arbejder, og at der gjøres forlidet for at give dem en Uddannelse, der passer til deres Kald og Bestemmelse.

Man vil lettelig heraf see, at de nys oprettede Sundhedscommissioner har nok at virke for. Omendskjønt hurtige Fremskridt aldrig ere at vente ved saadanne Leiligheder, har jeg dog Haab om, at Sundhedscommissionerne her i Distriktet skulde komme til at virke med saa meget mere Kraft, som det har lyktes

mig at bevæge Forstanderne for Kinserviks Sparebank til at indvilge i, at endeel (for Tiden 50 Spd.) af denne Indretnings opsparede Fond bliver stillet til disse Commissioners Disposition, for at bruges paa en eller anden Maade, der kunde virke til Opnaaelsen af deres Hensigt. Ved samme Leilighed fik jeg tillige Anledning til at faae denne Sag underkastet en Discussion iblandt en talrig Forsam-

ling af Bygdens meest oplyste Mænd, hvoraf jeg troer flere vil omfatte den med Interesse. I Gravens Præstegjeld, hvor jeg har mindre Anledning til jevnlig at underholde mig med Indvaanerne om lignende Gjenstande, har flere oplyste Mænd ligeledes lovet mig deres Bistand til at nogle Sammenkomster kunde finde Sted, hvor jeg tillige agtede at holde nogle populære physikalske Foredrag.“

2. Bemærkninger om de hygiæniske Forhold i Midthordlands Distrikt og Beretning om de der oprettede Sundhedscommissioner af Distriktslæge Holmsens Medicinalberetning for 1855.

“At Typhus-Epidemien antog en saa slem Charakter i Aarets sidste 2 Maaneder finder vel sin Forklaring deels deri, at det paa denne Aarstid er vanskeligt at faae Bønderne til at udlufte sine Stuer, samt at det ogsaa er paa denne Tid, at samtlige Beboere holde sig meest inde, men deels upaatvivlelig ogsaa deri, at Folkets Culturtrin i disse Sogne idetheletaget er saa lavt og Fordomme og Uvidenheden saa stor, at Lægens Virksomhed udretter forholdsvis lidet. Boligerne ere smaa og usselt indrettede; Familien med hele Tjenerskabet, hvor saadant findes, boer sammen i een eneste lille Stue, og det er ikke muligt at faae isoleret de Syge fra de Friske. Madstellet, Børnenes Pleie, Mandfolkenes Vinterbeskæftigelser, Fruentimmernes huuslige Sysler, saasom Vask, Tørring af Klæder, ja endog Kogning til Kjøerne, kort sagt Alting skal gøres og udrettes i dette lille Rum, og naar man nu tilføier, at Sandsen for Reenlighed er beklagelig liden, saa kan man slutte sig til, hvilket Billede det Hele danner i Sygdomstilfælde og under en Epidemies Indbrud i Huset: Sygdommen maae gjøre Kjæmpeskridt paa et saadant Terræn, og saameget beklageligere er det paa samme Tid at finde, at den Modstand, man skulde gjøre den, bliver saa aldeles lammet ved den store Uvidenhed, Overtro og Fordom, hvilken man som sagt her støder paa hos Almuen. Uagtet alle mine Bestræbelser, Overtalelser og Forklaringer har jeg saaledes ikke været istand til at faae Beboerne, i nogle Huse, til at udlufte Stuen nogenlunde tilstrækkeligt; forgjæves har jeg forestillet dem, at Smitten, hvis Magt de dog baade

kjende og frygte, naar den saaledes vedbliver Time efter Time og Dag efter Dag i et inde-sluttet Rum at udgaae fra de Syge, maa tilsidst opfylde Rummet ganske og i den Grad concentreres, at fast Ingen kan modstaae den, medens man vilde raade Bod herpaa ved simpelthen at slippe den fordærvede Luft ud igjennem Døre og Vinduer og paa samme Tid lade den friske strømme ind; forgjæves har jeg gjentagende forklaret, at dette er det Middel, som jeg bruger til at beskytte mig selv, naar jeg skal besøge et smittet Huus; det har altsammen ikke forslaaet til at overbevise Mændene paa Haaland og Haugsdal, i hvis Huse derfor Sygdommen ogsaa har raset værst. Derimod har jeg ofte, og især af disse samme Mænd været anmodet om at udlevere Medicin, som kunde beskytte imod Smitten. Manden paa Haugsdal erklærede mig, efter at jeg paa et Par foregaaende Besøg havde dadlet ham for den Skjødsløshed, hvormed han havde efterkommet mit Paalæg om Udluftning, ligeud, at han ikke troede noget paa denne Udluftnings Virksomhed, og at jeg maatte være en “laak” Læge, naar jeg ikke havde saadanne Medicamenter, som de Friske kunde tage ind forat beskyttes mod Sygdommen. Han var overbevist om, sagde han, at jeg selv havde ganske andre Midler end Udluftning og stinkende Chlor-kalk til min egen Beskyttelse. Jeg protesterede naturligvis mod saadan skammeligt Mistro, og idet jeg fremdeles benægtede, at saadanne Medicamenter, som han forlangte, eksisterede, søgte jeg at overbevise ham om, hvor urimeligt det var af ham baade at anta-

ge Sligt tvertimod min Forsikring og at troe, at Lægen, hvis han kjendte saadanne beskyttende Lægemidler, vilde nægte at udlevere dem af puur Vrangvillie, ligesom jeg ogsaa oplyste ham om, at Medicinaldepartementet selv havde endog forbudt Lægerne at udlevere Medicamenter, som den Uvidende forlanger til at forebygge Sot (Benævnelsen her paa Typhus), fordi Saadant jo blot vilde være et Spilfekteri, som kun vilde bidrage til ydermere at vedligeholde Overtroen og Fordomme; men han svarede, at han beholdt sin Tro. Jeg anfører dette her, fordi jeg synes, det hører med til Befolkningens Charakteristik, og jeg vil ikke nægte, at jeg ogsaa fandt det dygtig drøit, uagtet jeg forlængst har lært, at man som Læge paa Landet ikke maa tage det saa nøie med, eller lade sig afskrække af en Deel Uvidenhed og Mangel paa Oplysning, som man vistnok paa de fleste Steder endnu ikke kan andet end vente.“ — —

— — “Om de almindelige hygiæniske Forhold i Distriktet har jeg, foruden hvad der ovenfor er sagt, allerede før, nemlig under 2den Juli 1855, indberettet til Departementet, som deraf kan see, at det i saa Henseende staaer slet nok til. Aarsagen til dette er aabenbart en ringe Culturgrad hos Almuen, et Phænomen, som forøvrigt er besynderligt hos en Befolkning, der boer saa nær en stor By, hvormed den nødvendigviis har saameget Berøring og hvorved den tillige faaer saamegen Anledning til Erhverv og oekonomisk Fordeel. Oplysning, Cultur og Formue stiger her med Afstanden fra Bergen; saaledes er det allerede bedre i Fuse og Strandvig Sogne end i Fane og Os, og endnu længere borte, i Hardanger, skal Oplysningen længe have staaet høit. Af Hensyn til det store Forfald, hvori saaledes Distriktets Hygiæne befinder sig, besluttede jeg at forsøge paa at faae oprettet Sundhedsforeninger i Distriktets forskjellige Præstegjeld saaledes, som jeg i min Skrivelse og Indberetning af 2den Juli har indmeldt til Departementet. Efter foreløbig at have talt med forskjellige Formandskabers Ordførere, Præster og andre Mænd, udstedte jeg den 25de Juni en Indbydelse til alle Formandskaber og Fattigcommis-

sioner til at danne saadanne Foreninger, hvorefter jeg havde den Tilfredsstillelse at erfare, at alle indgik paa Ideen, samt at Foreninger paa de fleste Steder vare dannede og disses Medlemmers Navne bleve mig opgivne. Som Følge heraf havde jeg for længere Tid siden ønsket at beramme og afholde Møder i disse oprettede Foreninger, men paa Grund af mine mange øvrige Forretninger, især i Anledning af den indtræffende udbredte Typhus-Epidemie, har det ikke været muligt at faae Tid dertil førend imod Aarets Slutning, og da kun til at afholde 3 saadanne Møder i Fuse, Os og Fjeld. Efter paa en Reise i andre Forretninger at have faaet Anledning til Dagen forud at faae tilsagt en Samling af Fuse og Os Præstegjelds Sundhedscommissioner, afgav jeg Møde paa Fuse den 8de December Kl. 2 Eftermiddag og paa Os den følgende Dag. I den Protocol, som jeg havde anskaffet mig til denne Anledning, findes om Commissionsmødet i Fuse Følgende:

“Ifølge Indbydelse fra Distriktslægen af “Gaars Dato, samledes endeel *) af Fuse Præstegjelds Sundhedscommission idag paa Fuse “Præstegaard med Distriktslægen, Holmsen, “som ledede Forhandlingerne. Gjenstandene “for disse vare: Boligernes Reenligholdelse samt “Udluftning, Faren af ureen eller fordærvet “Luft, epidemiske Sygdommes, Spedalskhedens “og smitsomme Sygdommes (Skab) Forhold “til og Forbindelse med Reenlighedstilstanden “og Luftens (i Boligerne), Levemaadens og “Klædedragtens Beskaffenhed. I et frit Foredrag fremhævede og forklarede Distriktslægen “det Skadelige for Sundheden ved Luftens Forurening med Vanddampe (ved Kogning, Tørring af Klæder etc.), Smittestoffe (under Typhus) o. s. v., samt Nødvendigheden af en “bedre Luftning (Ventilation) af Boligerne i Almindelighed og under smitsomme Sygdomme “(Typhus) i Særdeleshed. I Forbindelse hermed blev der ogsaa talt om Boligernes hensigtsmæssige Beliggenhed, Beskaffenhed og Indretning, hvorunder, blandt Andet, Forsamlingen kom til det Resultat, at saaledes, som “fortiden Almuen indretter sig, maatte Røg-

*) Tiden var for knap til at Alle kunde varskues. De Mødendes Antal var 22.

“stuer ansees mere hensigtsmæssige for Sundheden end de saakaldte Lem- eller Glasstuer, som, fordi de bygges altfor lave og heller ikke ere saa letvindte at faae udluftede som Røgstuerne *), meget snarere end disse blive Tilholdssted for usund og fordærvet Luft.“

“Om Spedalskheden blev ogsaa talt af Distriktslægen, der fremhævede dens Arvelighed, samt Aarsagsforbindelse med en slet og uagtsom Levemaade i det Hele og især i Børneaarene. Fortegnelse over de Spedalske i Præstegjeldet, hvis Antal nu antages at være 14, vil ved Foreningen blive optagen. Efter at Lægen havde viist Nyttens af, at Sagnet nu vil faae examineret Jordemoder, samt henledet Foreningens Opmærksomhed paa Vaccinationsvæsenets ordentlige Udførelse og paa de Mangler, som Fattigsygepleien lider af, fattede Foreningens tilstedeværende Medlemmer, efter Forslag fra Holmsen og Krüger, saadan Beslutning: “Da Foreningen maa erkjende, hvormeget Reenligheden af Boligerne og af Luften i samme her i Almindelighed staaer tilbage for hvad, der maa ansees ønskeligt, saa vedtager Medlemmerne, til Opmuntring af denne vigtige Sag, at det for Fremtiden skal være en Regel i deres Huse, at en fuldstændig Vaskning og Skuring af Gulve og Møblement samt fuldstændig Udluftning, skal skee mindst een Gang i hver 8 Dage.“

Forhandlingerne i Os og Fjelds Sundhedsforeninger, afholdte respective 9de og 17de December, have været rettede paa de samme Øiemed og ere saaledes ogsaa omtrent af samme Indhold, hvorfor jeg anseer det overflødigt at indtage dem her. Det kan dog bemærkes, at

*) Denne Benævnelse bruges her endnu, skjønt den ikke ganske passer længere, da man nu næsten overalt har Skorsteen, som leder Røgen bort samt Kakkellovn. Ubhageligheden ved at udlufte en Lemstue om Vinteren, medens Familien med Børn maa opholde sig deri, er saa ibinefaldende, at man ei kan forundre sig over, at Almuesmanden, saalænge han, hvilket her næsten bestandig er Tilfælde, blot har eet eneste Værelse, qvier sig derfor, og det naturligviis især naar Nogen af Beboerne er syg eller svag. Ved at aabne Ljoren kan derimod en Røgstue udluftes, uden at nogen Ubhagelighed eller Ulempe føles af Beboerne. Dertil kommer ogsaa, at denne sidste Slags Stuer, som meget højere, rummer meget mere Luft, end en i Fladeindhold ligeset Lemstue.

i Os Sundhedsforening blev et lignende Forslag om Renselse og Udluftning af Boligerne fremsat og antaget, men Tiden blev her ansat til “hver 14 Dage“ istedetfor 8 Dage.

Sundhedsforeningerne tæller: i Fuse 22 Medlemmer, i Os 16 og i Fjeld 10. I Fane og Sund samt Strudshavns Sogne, hvor ogsaa frivillige Sundhedsforeninger ere oprettede, vil der, naar Almuen er hjemkommen fra Vaarfisket, blive afholdt Møde saasart, som jeg kan faae den fornødne Tid dertil. Endnu maa jeg tilføie, at der, paa Opfordring fra mig af 25de Juni til samtlige Distriktets Formandskaber, er bleven besluttet, at der skal ansættes examinerede Jordemødre i Fjeld Sogn, Strudshavns Sogn, Os Præstegjeld og i Fuse Præstegjeld, hvilke 4 Poster nu ville blive besatte saasart som muligt. Ifra Fane Formandskab og ifra Aarstads er intet Svar om denne Sag endnu indløbet. Ved min Ankomst til Distriktet var ingen Jordemoderpost der oprettet og endnu findes der ingen examineret Jordemoder.

Om Næringsmidlernes Beskaffenhed kan jeg her sige omtrent det Samme, som jeg før har sagt ved en lignende Anledning. Beskaffenheden, i og for sig, er i Almindelighed upaa-klagelig og sund, ligesom jeg heller ikke hører andet, end at Næringsmidlernes tilstedeværende Masse er tilstrækkelig, men den Bemærkning maa gjøres, at Almuesmanden ogsaa her i Distriktet varierer sine Næringsmidler altfor lidet, hvilket deels kommer af, at han forstaaer sig forlidet paa Tillavningsmaaden og anvender derpaa altfor liden Tid og Umage, deels deri, at han benytter forlidet eller slet ikke sunde og drøiende Bimidler, saasom Grønsager, Rodfrugter, Erter og Bønner, Frugt og mere saadant, hvilket han for det meeste altsammen kunde skaffe sig med stor Lethed her i dette Clima, og upaatvivlelig profitere meget af baade i fysisk og oconomisk Henseende.

Misbrug af spirituøse Midler troer jeg ikke er saa ualmindelig i den Deel af Distriktet, som har meest Communication med Byen.

Fattigsygepleien er daarlig og styres uden Sagkundskab og fornuftige Principer.“

Fortegnelse

over de i Norges civile Sygehuse behandlede Syge i Aaret 1855.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen.			Udgaaede.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortali- tetsforhold	Det samle- de Antal Forplei- ningsdage.	Forplei- ningsdage for hver Udskreven	Udgift til Medicin.			
	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.			Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.				For hver Syg i det Hele.	For hver Syg i Døg- net.	Skill.	
										Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.													Md.
Rigshospitalets medicinske Afdeling	39	35	74	465	280	745	504	315	819	346	192	538	43	37	80	13	11	24	51	27	78	51	48	99	1: 9.2	25663	35.6	2	15.5	7.1	
— chirurgiske —	45	22	67	373	128	501	418	150	568	262	75	337	77	34	111	26	17	43	19	3	22	34	21	55	1: 23.3	23352	45.5	1	94.3	4.7	
— Hudsyge —	41	33	74	227	208	435	268	241	509	230	194	424	6	7	13	5	4	9	2	2	4	25	34	59	1: 112.5	25170	55.9	1	78.8	3.5	
Hele Rigshospitalet	125	90	215	1065	616	1681	1190	706	1896	838	461	1299	126	78	204	44	32	76	72	32	104	110	103	213	1: 16.2	74185	44.1	1	107.8	5.1	
Smaaehnenes Amts Sygehuus	13	17	30	52	32	84	65	49	114	48	37	85	2	=	2	=	=	=	6	1	7	9	11	20	1: 13.47	11988	127.5	3	100.2	3.6	
Hedemarkens —	6	14	20	15	22	37	21	36	57	15	17	32	=	2	2	=	1	1	1	4	5	5	12	17	1: 8	7255	181.3	3	100.8	2.4	
Christians —	5	13	18	8	33	41	13	46	59	11	38	49	=	2	2	=	=	=	2	2	2	4	6	1	1: 26.5	7371	139.07	9	91.9	8.4	
Buskeruds —	5	7	12	56	41	97	61	48	109	43	36	79	2	4	6	1	=	1	4	2	6	11	6	17	1: 15.3	5250	57.06	3	12.38	6.4	
Jarlsbergs og Laurvigs Amts Sygehuus	9	1	10	39	40	79	48	41	89	35	34	69	=	=	=	=	=	=	3	3	13	4	17	1: 24	7104	98.7	2	81.7	3.2		
Bratsbergs Amts Sygehuus.	29	33	62	56	54	110	85	87	172	53	42	95	6	7	13	1	=	1	5	7	12	19	32	51	1: 10.08	20644	170.6	1	97.6	4.03	
Nedenes og Raabygdelaets Amts Sygehuus.	5	2	7	59	20	79	64	22	86	53	18	71	7	1	8	1	=	1	3	3	6	=	=	=	1: 14.3	4642	53.9	1	96	2.5	
Christianssands almindelige Sygehuus	8	3	11	83	36	119	91	39	130	71	30	101	1	=	1	=	=	=	10	3	13	9	6	15	1: 8.8	4255	37	7	84.7	5.3	
Lister og Mandals Amts Sygehuus	4	9	13	30	15	45	34	24	58	16	16	32	=	=	=	=	=	=	3	2	5	15	6	21	1: 7.4	6367	178.05	7	84.7	5.3	
Stavanger Amts Sygehuus *)																															
Stavanger Byes civile Sygehuus	6	6	12	38	19	57	44	25	69	27	17	44	1	=	1	2	=	2	4	2	6	6	10	16	1: 8.8	3339	63	8	79	16.5	
Bergens Byes —	31	21	52	298	161	459	329	182	511	254	138	392	4	5	9	11	6	17	21	15	36	39	18	57	1: 12.6	18359	40.4	1	42.5	4.01	
Reknes Hospital (Cuur- og Pleicanstalt)	27	40	67	19	24	43	46	64	110	10	13	23	=	2	2	1	5	6	3	1	4	31	42	73	1: 9.2	26198	708.05				
Trondhjems communale Sygehuus	33	26	59	197	168	365	230	194	424	160	134	294	9	7	16	7	4	11	25	18	43	29	31	60	1: 8.4	27538	75.6				
Nordre Trondhjems Amts Sygehuus (i Skoga)	15	12	27	108	96	204	123	108	231	87	67	154	12	13	25	2	3	5	8	9	17	14	16	30	1: 11.8	10355	54.5	2	4.6	4.5	
— — — (i Namdal)	14	4	18	44	22	66	58	26	84	19	10	29	22	4	26	=	=	=	3	2	5	14	10	24	1: 12	7666	127.7				
Helgelands Fogderies Sygehuus	6	1	7	29	22	51	35	21	58	19	20	39	4	1	5	1	=	1	3	3	8	2	10	1: 16	4097	85.3	4	28.2	5.9		
Bodø Sygehuus	12	9	21	32	16	48	44	25	69	20	18	38	3	4	7	4	2	6	7	2	7	10	1	11	1: 8.3	5592	96.4				
Buksnes Sygehuus.	5	=	5	63	17	80	68	17	85	43	14	57	7	2	9	5	=	5	6	=	6	7	1	8	1: 12.8	3789	49.2	1	91.6	4.5	
Senjen og Tromsø Sygehuus	5	8	13	48	35	83	53	43	96	31	26	57	3	8	11	3	1	4	9	1	10	7	7	14	1: 8.2	4125	50.3	2	39	5.5	

*) Paa Grund af Distriktslægens Død er ingen Indberetning om Sygehuset indkommet.

Fortegnelse

over de i Norges Sindssygeasylers behandlede Syge i Aaret 1855.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaaede.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortali- tetsforhold.	Det samle- de Antal Forplei- ningsdage.	Forplei- ningsdage for hver Udskreven.	Samlede Udgifter for hver Syg i Døgnet.	Udgifter til Medicin for hver Syg i Døgnet.
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.													
	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.				Skill.	Skill.
Christiania Sindssygeasyl	30	30	60	12	18	30	42	48	90	3	11	14	2	3	5	7	3	10	1	3	4	29	28	57	1: 8.25	22029	667.5	30.2	2.0
Oslo —	=	29	29	=	14	14	=	43	43	=	3	3	=	2	2	=	7	7	=	1	1	=	30	30	1: 13	11876	913.5	38.5	1.4
Christianssands —	7	11	18	3	2	5	10	13	23	1	=	1	=	1	1	=	1	1	1	2	3	7	10	17	1: 2	6189	1031.5	31.02	0.38
Stavangers —	2	1	3	1	=	1	3	1	4	1	=	1	=	=	=	=	=	=	=	=	=	2	1	3		1230	1230		
Bergens —	21	23	44	24	14	38	45	37	82	11	7	18	=	1	1	3	7	10	8	1	9	23	21	44	1: 4.2	16585	436.4	32.5	0.29
Trondhjems —	27	24	51	15	6	21	42	30	72	3	2	5	1	3	4	3	1	4	2	1	3	33	23	56	1: 5.3	21161	1322.5	30.5	0.4
For samtlige 6 Asylers Vedkommende bliver Mortalitetforholdet																								1: 6.55.					

